T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMAN HAMDİ BEY'İN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Sezgin ARMAĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı – 2023

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMAN HAMDİ BEY'İN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Sezgin ARMAĞAN

ORCID: 0000-0002-4688-8995

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ... iii
TEZ KABUL VE ONAY ... iv
ÖNSÖZ ... v
ÖZET ... vii
ABSTRACT ... viii
KISALTMALAR ... ix
TABLO LİSTESİ ... x
EKLER LİSTESİ ... xi

1. GİRİŞ ... 1

2. OSMAN HAMDİ BEY'İN AİLESİ VE HAYATI ... 6

2.1. Osman Hamdi Bey'in Ailesi ... 6
2.2. Osman Hamdi Bey'in Hayatı ... 13
2.3. Osman Hamdi Bey'in Çeşitli Devlet Kademelerindeki Memuriyeti ... 22
2.3.1. Vilayet-i Umur-u Ecnebiye Müdürlüğü ... 23
2.3.2. Hariciye Nezaretindeki Memuriyetleri ve 1873 Viyana Sergisi ... 26
2.3.3. Bulgaristan Olayları Tahkik Heyeti Üyeliği ... 28
2.3.4. Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Müdürlüğü ... 29
2.3.5. Kadıköy Belediye Başkanlığı ... 31
2.3.6. Duyun-u Umumiye İdare Meclis Üyeliği ... 33

3. MÜZE-İ HÜMAYUNUN KURULUŞU VE OSMAN HAMDİ BEY DÖNEMİ ... 34

3.1. Müze-i Hümayunun Kurulması ve İlk Müze Müdürleri ... 34
3.2. Müze-i Hümayunda Osman Hamdi Bey Dönemi ... 42
3.3. Asar-ı Atika Nizamnameleri ... 51
3.3.1. 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi ... 52
3.3.2. 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi ... 54
3.3.3. 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi ... 56
3.4. Osman Hamdi Bey'in Arkeolojik Kazıları ... 59
3.4.1. Nemrut Dağı Kazısı ... 62
3.4.2. Sayda Kazısı ... 65
3.4.3. Lagina Kazısı ... 71
3.4.4. Sakçagözü Kazısı ... 72

4. SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ VE OSMAN HAMDİ BEY ... 73

4.1. Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu ve İşleyişi ... 73
4.1.1. Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu ve Osman Hamdi Bey ... 75
4.1.2. Sanayi-i Nefise Mektebinin Düzenlediği Sergiler ... 84
4.1.3. Osman Hamdi Bey'den Sonra Sanayi-i Nefise Mektebi ... 85

5. OSMAN HAMDİ BEY VE ESERLERİ 87

5.1. Resim Anlayışı ve Resimleri 87
5.2. Katıldığı Sergiler 94
5.3. Edebi Metinler 97
5.3.1. Tiyatro Metinleri 98
5.3.1.1. İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz 98
5.3.1.2. Cerf- Volant (Uçurtma) 98
5.3.1.3. Le Binocle Accusateur- Suçlayıcı Gözlük 98
5.4. Ortak Yazarlı Kitaplar 99
5.4.1. Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873 (1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye) 99
5.4.2. Le Tumulus De Nemroud Dagh 100
5.4.3. Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdy Bey (Sidonda Bir Kraliyet Mezarı: Osman Hamdi Bey'in Kazıları) 100
5.4.4. Les ruines d' Arslan Tasch (Arslantaş Harabeleri) 101

6. SONUÇ VE ÖNERİLER 102

KAYNAKÇA 104

EKLER 114

ÖZGEÇMİŞ 137

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Osman Hamdi Beyin Hayatı ve Faaliyetleri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

07 / 02 / 2023

İmza

Sezgin ARMAĞAN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sezgin ARMAĞAN tarafından hazırlanan *Osman Hamdi Bey'in Hayatı Ve Faaliyetleri* başlıklı bu çalışma, *07/02/2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oy birliği ile* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Tarih* Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Danışman	: Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üye. Suna ALTAN	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üye. Mehmet Şah ÖZCAN	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... Sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osman Hamdi Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri isimli tez çalışmasının hazırlanış sürecinde ülkemizin arkeoloji, müzecilik ile kültür ve sanat geçmişi hakkında da çok önemli bilgiler edinilmiştir.

Osman Hamdi Bey'in hayatıyla ilgili yazılmış birçok kitap ve makale bulunmaktadır. Mustafa Cezar'ın "*Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi"* kitabı, Halil Edhem'in *Elvahı Nakşiye Koleksiyonu* ile *Halil Edhem Hatıra Kitabı I. II* son olarak ise Edhem Eldem'in "*Osman Hamdi Bey Sözlüğü"* isimli eserler tez çalışması hazırlanırken en çok başvurulan kaynaklardır.

Tez çalışması hazırlanırken yukarıda yazılan kitaplar ile Aziz Ogan ve Arif Müfid Mansel'in Osman Hamdi ve ülkemiz arkeolojisi hakkında yazdıkları makalelerden ziyadesiyle yararlanılmıştır. Yararlanılan kaynakların bir kısmı 60 yıllık kaynaklar olması sebebiyle Türkçe sözlüklerden sıkça yararlanılmıştır.

Ülkemizde Osman Hamdi Bey hakkında doğrudan yazılmış 6 adet bilimsel tez bulunmaktadır. Yazılmış olan tezlerden Gülay Akdoğan *Osman Hamdi Bey ve Anadolu'da Yaptığı Kazı Çalışmaları*, Esra Demir *Osman Hamdi Bey Resimlerinde Mekân Analizi,* Rabia Kul *Osman Hamdi Bey'in Resim Sanatında Portre Tarzı* yüksek lisans tezleri ile Sabriye Çelik'in yazmış olduğu *Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Dönüşümünde Sanat Piyasasının Oluşumu Plastik sanatların Rolü ve Osman Hamdi Bey Örneği* doktora tezlerine sıça başvurulmuştur.

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin sisteminde bulunan Derya Sarı'nın yazmış olduğu *Osman Hamdi Bey ve Hüseyin Zekai Paşa Tablolarında mimari gelenek* isimli tez ile Şaban Tuncer'in YÖK sisteminde dijitalleştirilmemiş olan *Osman Hamdi'nin Sanatında Üslup ve Kimlik Arayışı* isimli yüksek lisans tezini sistemsel aksaklık ve konu bağlamından uzak olması bakımından tez çalışmasında kullanılmamıştır.

Osman Hamdi Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri isimli tez çalışması Osman Hamdi Bey'in hayatı, mesleği ve sanatı bir arada anlatılması bakımından yukarıdaki kaynaklardan ayrılmaktadır. Hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri incelendiğinde, çalışmacılar Osman Hamdi Bey'in sadece ya hayatını ya mesleğini ya da sanatını tek başına konu edinmişlerdir. Çalışmacılar bazı tezlerde Hamdi Bey'in tek bir yönünden faydalanarak farklı konular işlemişler ya da karşılaştırma

yapmışlardır. Çalışmamız Hamdi Bey'in tüm yönleriyle anlatıldığı bir çalışma olması itibariyle diğer tezlerden ayrılmaktadır.

Tez'in hazırlanış sürecinde kaynakların çeşitliliği ve konuya yakınlık ve uzaklık dereceleri bazı dönemlerde kaynak taramasını zorlaştırdı. Kaynak fazlalığının yanı sıra kitap ve bilimsel yazıların bir kısmının 1920 ile 1950 arasında yazılmış olmaları, çalışmayı oldukça zora soktu.

Osman Hamdi Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri isimli tez çalışması bir giriş bölümü ve 4 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin eski eser anlayışı ayrıntılarıyla verilerek eski eserlerin önemi anlatılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Osman Hamdi Bey'in hayatı ve ailesi anlatılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Müze-i Hümayunun kurulması ile Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayun Müdürü olarak atanması ve faaliyetleri anlatılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Osman Hamdi Bey'in Sanayi-i Nefise Mektebinin kurulmasındaki rolü ve faaliyetleri anlatılmış olup beşinci bölümde de Osman Hamdi'nin ressam ve yazar kişiliğine değinilmiştir. Çalışmanın sonuç başlığı altında ise tez hakkındaki çıkarımlara yer verilmiştir.

Osman Hamdi Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri isimli tez çalışmamı hazırlarken bana yardımcı olan çok kıymetli aileme anlayışları ve destekleri için değerli hocam Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU' a anlayışı sabrı ve tüm öğrettikleri için teşekkürlerimi sunarım.

07/02/ 2023

Sezgin ARMAĞAN

ÖZET

Tezin Başlığı : Osman Hamdi Bey'in Hayatı Ve Faaliyetleri
Tezin Yazarı : Sezgin ARMAĞAN
Danışman : Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi :

Osman Hamdi Bey 30 Aralık 1842 yılında İstanbul Kuruçeşme'de doğmuş ressam, müzeci ve arkeologdur. Hamdi Bey iki kere evlilik yapmış ve bu evliliklerden dört kız, bir erkek çocuğu olmuştur. 1881 yılına kadar çeşitli kademelerde devlet memurluğu yaptıktan sonra Müze-i Hümayunun başına geçmiştir.

Hamdi Bey 1881 yılında Müze-i Hümayuna müdür olarak atandığında Osmanlı arkeolojisini canlandırmış ve milli kazılara başlamıştır. Ardından günümüzün İstanbul Arkeoloji Müzeleri binalarını ve Sanayi-i Nefise Mektebinin kurulmasını sağlamıştır.

Hamdi Bey'in ülkemizde sanatın gelişmesinde de büyük katkısı olmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler genç Cumhuriyet'in kültür sanat ortamını şekillendirirken yaptığı tabloları dünyanın en büyük sanat galerilerinde büyük beğeni toplamıştır.

Hayatını Osmanlı müzesine ve sanata adayan Hamdi Bey 24 Şubat 1910 günü Kuruçeşme'deki yalısında hayata gözlerini yummuştur.

Anahtar kelimeler: Osman Hamdi Bey, Müze-i Hümayun, Sanayi-i Nefise Mektebi, Arkeoloji, Müzecilik.

ABSTRACT

ThesisTitle : Osman Hamdi Brain Life And Activities
Author : Sezgin ARMAĞAN
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Recep BÜYÜKTOLU
Department : History
ThesisType : Master'sThesis
Date :

Osman Hamdi Bey who was born in Kuruçeşme, İstanbul on 30th December in 1842 isa painter museologist, and archaeologist. Hamdi Bey was married twice and had four girls and a boy from these marriages. After working as a civil servant at various levels until 1881, he became the head of the Museum-i Hümayun.

When Hamdi Bey was appointed as the director of the Museum-i Hümayun in 1881, he revived the Ottoman archeology and started national excavations, then he provided the buildings of today's Istanbul Archeology Museums and the establishment of the Sanayi-i Nefise School.

Hamdi Bey also made a great contribution to the development of art in our country, her students shaped the culture and art environment of the young Republic, and his paintings were highly appreciated in the world's largest art galleries

Hamdi Bey, who devoted his life to the Ottoman museum and art, passed away on February 24, 1910 in his mansion in Kuruçeşme.

Keywords: Osman Hamdi Bey, Museum, Fine Arts School, Archoelogy, Museyolog

KISALTMALAR

a.g.e. Adı geçen eser

a.g.m. Adı geçen makale

A). MD A) Sadaret Amedi Evrakı Kalemi

A.MKT MHMA). Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı

Bkz Bakınız

BOA Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BEO Bab-ı Ali Evrak Odası

İ. DH Dâhiliye Nezareti İradeleri

İ. HR Hariciye Nezareti İradeleri

İ. MMS Meclis-i Mahsusa İradeleri

MF. MKT Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

MVL Meclisi Valâ

YA. HUS Yıldız Sadaret Hususi Evrakı

Y. MTV Yıldız Mütenevvi Maruzat

Y. RES Yıldız Resmi Maruzat

TMSF Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

s Sayfa

S Sayı

D Dosya

G Gömlek

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 4.1: Sanayi-i Nefise Mektebi Teknik Öğretmen kadrosu ile Fen Bilimleri öğretmenleri kadrosu..... 79

EKLER LİSTESİ

EK No: **Sayfa**

Ek 1: Osman Hamdi Bey 114
Ek 2: Osman Hamdi Bey'in Soyağacı 115
Ek 3: Çinili Köşk 116
Ek 4: Müze-i Hümayun Binası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) 117
Ek 5: Sanayi-i Nefise Mektebi 118
Ek 6: Kaplumbağa Terbiyecisi Tablosu 119
Ek 7: Balıkçı İsmail Ağa Portresi 120
Ek 8: Kokona Despina Portresi 121
Ek 9: Enver Paşa Portresi 122
Ek 10: Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873 (1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye) 123
Ek 11: İstanbul Kent Soyluları ve Ayvaz 124
Ek 12: Ermeni Gelini 125
Ek 13: Bursa Civarının Köylüsü ve Köylü Kadını Düğün Giysileri 126
Ek 14: Le Tumulus De Nemroud Dagh (1883) Nemrut Dağı Kazı Raporu 127
Ek 15: Osman Hamdi Bey Nemrut Dağı Kazısı 128
Ek 16: Nemrut Dağı Kazısında Çalışan İşçiler 129
Ek 17: Nemrut Dağı Kazısı Çalışanı 130
Ek 18: Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdy Bey (Sidon'da Bir Kraliyet Mezarı: Osman Hamdi Bey'in Kazıları) (Sayda Kazısı Kazı Raporu) 131
Ek 19: Sayda Kazısında Raylar Üzerinde Lahit 132
Ek 20: Sayda Kazısında Raylar Üzerinde Lahit Kapağı Taşınması 133
Ek 21: İskender Lahdi 134
Ek 22: Ağlayan Kadınlar Lahdi 135
Ek 23: Satrap Lahdi 136

1. GİRİŞ

Eski Türk devletlerinde eski eserleri koruma ve kullanma faaliyetleri sıkça karşımıza çıkan bir uygulamadır. Selçuklu Devleti döneminde Konya'daki Alaaddin tepesine antik dönem kabartma ve heykellerinin yerleştirilmesi eski eserlerin koruma ve kullanılmasına ilk örneklerdendir[1].

Osmanlı Devleti'nde padişah kıyafetleri peygamber eşyaları ve Kuran'ı Kerim'ler dini hassasiyetlerle koruma altına alınmıştır[2]. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed Bizans'ın tarihi eserlerini toplatmıştır[3]. Yavuz Sultan Selim ise Mısır'ı fethettikten sonra İslam'ın kutsal emanetlerini Topkapı Sarayında, eski silahları da Aya İrini Kilisesi'nde muhafaza altına almıştır[4].

Fatih Sultan Mehmed zamanında başlatılan eski eser biriktirme uygulaması, bir müzecilik faaliyeti olmamakla birlikte eserlerin günümüze kadar ulaşmasına büyük katkı sağlamıştır[5]. Osmanlı Sultan'ı III. Ahmed döneminde Darül Esliha ismindeki eski silah koleksiyonunun sergilenmesiyle, tarihimizde ilk defa müzecilik faaliyeti yapılmıştır[6].

Padişah Abdülmecid döneminde eski eserler üzerine ilk somut adımlar atılmıştır[7]. Sultan'ın 1846 yılında üzerinde Bizans İmparatoru Konstantin'in ismi yazan mermer tarihi eserleri Fethi Ahmed Paşa'nın nezaretinde Yalova'dan İstanbul'a göndermesi, Osmanlı Devleti'nde modern müzecilik faaliyetlerini başlatmıştır[8].

Sultan Abdülmecid'den sonra tahta çıkan Sultan Abdülaziz de Müze-i Hümayunun kurulmasında önemli bir diğer şahsiyettir. Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında Paris'te

---

[1] Bayram Nazır, "*Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani"*, History Studies, Cilt 2. Sayı 1, 2010, s. 99.

[2] Süleyman Özkan, *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Koleksiyonculuğu*, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XIX, Sayı, 2, Aralık 2004, s. 67.

[3] Halit Çal, "*Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Müzeler",* Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7. Sayı 14, 2009, s. 317.

[4] Çal, a.g.m., s. 318.

[5] Hüseyin Türkseven**,** *Osmanlı Devlet'inde Eski Eser Politikası Ve Müze-i Hümayun'un Kuruluşu,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010, s. 7.

[6] Hüseyin Muşmal – Hasret Gümüş, *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2021, s. 20-21

[7] Erdal Taşbaş, *"Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları",* Hitit Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, s. 1319.

[8] Nazır, a.g.m., s. 99.

gezdiği Abras Galerisinden çok etkilendiği bu sebeple de ülkesinde müzenin kurulmasına destek verdiği bilinmektedir[9].

Fethi Ahmed Paşa hem Osmanlı hanedanı hem de Osmanlı müzesi için önemli bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Fethi Ahmed Paşa 1801 yılında doğmuştur[10]. Sultan II. Mahmud'un Londra'daki temsilcisiyken[11] kızı Atiye Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur[12].

Fethi Ahmed Paşa 1846 yılından sonra modern müzecilik faaliyetlerine girişmiştir[13]. Sadrazam Ali Paşa ve Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın destekleriyle Aya İrini Kilisesi'ni müze binası yapmıştır[14].

Fethi Ahmed Paşa 140 mankenden oluşan[15] Mecma-i Esliha-i Atika ve Mecma-i Asar-ı Atika koleksiyonlarını 1846 yılında Aya İrini Kilisesi'nde sergilemiştir[16]. Serginin ardından 140 manken önce Mehterhane binasına daha sonra da müze binasına taşınmıştır[17].

Fethi Ahmed Paşa tam teşekküllü bir müze oluşturamasa da onun sayesinde bir Osmanlı müzesinin varlığı ortaya çıkmıştır[18]. Yaşamı boyunca ülkenin dört bir yanından topladığı tarihi eserler, 1857 yılında vefat etmesiyle ne yazık ki bir süre sahipsiz kalmıştır[19].

---

[9] Serhan Mutlu-Meral Başaran Mutlu, "*Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci Ve Gelişimi,2,* Academic Knowledge, Cilt 1, Sayı 1, 2018, s. 66.

[10]Aziz Ogan, "*Türkiye'de Müzeciliğin Yüzüncü Yıl Dönümü II",* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1947, Sayı 62, s. 8.

[11] Serap Sunay, "*Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı Ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa Terekesi",* Belleten, Cilt 84, Sayı 300, s. 752.

[12] Semavi Eyice, *Arkeoloji Müzesi Ve Kuruluşu*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi iletişim Yayınları Cilt 6, İstanbul1985, s. 1596.

[13]Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İş Bankası Yayınları İstanbul 1971, s. 225.

[14] Aziz Ogan, "*Aya İrini Kilisesi",* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1946, Sayı 55-56, s. 7-8.

[15]Zeynep Çelik, *Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti* (Çeviren: Ayşen Gür), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 142.

[16] Çal, a.g.m, s. 317.

[17] Gül Cephanecigil, *Osmanlı Dönemi İstanbul Müzeleri*, Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Aş Yayınları, Cilt 7, İstanbul 2016, s. 485.

[18] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s.27.

[19] Vesile Belgin Demirsar Arlı, *Osman Hamdi: Tablolarında Gerçekle İlişkiler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 6.

Sultan Abdülmecid ile Fethi Ahmed Paşa Avrupa'dan 150 yıl sonra müzecilik faaliyetlerine başlamıştır[20]. Osmanlı toprakları 15. yüzyılda Avrupalı gezginlerin gezi alanlarıyken[21] 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupalı arkeologların kazı alanları haline gelmiştir[22].

Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren denetimsizlik ve idarecilerin ihmalkârlıkları sebebiyle çok sayıda tarihi eserini yabancı arkeologlara çaldırmıştır. Ülkede ilk kez 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ile eski eserlerin yurt dışına çıkışı yasaklanmıştır[23].

Osmanlı Devleti çıkardığı yasalar ile eski eserleri koruma altına aldı ancak yabancı arkeologlar yasalardaki boşluklardan faydalanarak eser kaçırmaya devam etti. İzmir ve Bergama çevresinden gelen çok sayıda şikâyet mektubunda yabancılar ile Türklerin yasalardaki boşluklardan faydalanarak tarihi eser kaçırdıkları yazılmaktadır. Bölgeden gelen birçok ihbar mektubuna rağmen yapılan kaçakçılığa çok geç müdahale edilmesi durumun vahametini ortaya koymaktadır[24].

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yabancılar eliyle çok önemli hazineler yurt dışına çıkarılmıştır. Örneğin Musul'dan 684 parça eser, Çanakkale'den ise Troya Hazineleri yurt dışına kaçırılmıştır[25]. Denizli, Isparta ve Bodrum çevresinden çok sayıda eser de yabancı elçilerin girişimleriyle yurt dışına çıkmıştır[26].

Osmanlı Devleti Troya Hazineleri'nin kaçırılmasından sonra ilk kez uluslararası hukuk yoluyla tarihi eserlerinin peşine düşmüştür. Alman arkeolog Heinrich Schlieman'ın Çanakkale'deki Troya Hazineleri'ni Frederick Calvert yardımıyla Yunanistan üzerinden Almanya'ya kaçırmasından sonra[27] Müze-i Hümayun Müdürü Philipp Anton Dethier Atina'ya giderek Osmanlı Devleti adına Schlieman'a dava

---

[20] Vedat Keleş, "*Modern Müzecilik Ve Türk Müzeciliği"*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 2 Sayı 1-2, 2003, s. 4.

[21] Frederick Hitzel, "*Osman Hamdi Bey Et Les Debuts De L'archeologie Ottomane"*, Turcica Dergisi, Sayı 42, 2010, s. 172.

[22] Cezar, a.g.e., s. 224.

[23] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 81-82.

[24] Cezar, a.g.e., s. 227.

[25] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 82.

[26] Taşbaş, a.g.m., s. 1318.

[27] Rüstem Arslan, "*Osman Hamdi Bey Ve Troia Kazıları"*, KUBABA Arkeoloji – Sanat Tarihi- Tarih Dergisi, Yıl 6, Sayı 14, Aralık 2009, s. 19-20.

açmıştır[28]. Açılan dava sonucunda Osmanlı Devleti içerisinde bulunduğu mali kriz sebebiyle isteklerinden feragat etmek zorunda kalmıştır[29].

Schlieman'ın 1876 yılında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'dan tekrar Çanakkale'de kazı izni alabilmiş olması, bazı yöneticilerin eski eserlere ne kadar az değer verdiğini göstermiştir[30]. Mahmud Nedim Paşa'nın ismi Osmanlı müzesi için çok önemlidir nitekim Sadrazamlığı döneminde Osmanlı müzesini kapatarak müzeciliğe ve arkeolojiye büyük darbe vurmuştur[31].

Tarihin görüp görebileceği en büyük tarihi eser götürme operasyonlarından birisi Mışatta Sarayı'nın sökülüp götürülmesidir. Mışatta Sarayı Emevi Devleti Halifesi II. Velid döneminde 743-744 tarihlerinde yaptırıldığı tahmin edilen, günümüzde Ürdün topraklarında bulunan, çöl ortasındaki bir saraydır[32].

Alman arkeologlar, Mışatta Sarayı hakkında 1904 yılında Alman İmparatoru II. Wilhem'e bir rapor sunarak sarayın önemli bölümlerinin Berlin'e getirilebileceğini yazılmıştır. Alman İmparatoru'nun Osmanlı Padişahından aldığı izinle saray Berlin'e götürülmüştür[33].

Mışatta Sarayı örneği tarihin en büyük eser taşıma operasyonu olarak kayda geçti. Tarihte ilk kez bir sarayın yerinden sökülerek yurt dışına çıkarılması büyük bir arkeoloji operasyonudur. Bu operasyon yabancı arkeologların eser taşıma konusunda sınırlarının olmadığının ispatıdır.

Osmanlı Devleti Aya İrini Kilisesi'ne açtığı müzesini tarihi bir bina olan Çinili Köşk'e taşıyarak daha geniş ve bakımlı bir müze binasına sahip olmuştur. Çinili Köşk müzeye dönüştürülmüştür fakat tarihi yapının eşsiz ve orijinal kalem işi süslemeleri Monterano isimli bir sanatçı tarafından dönemin zevkine hitap eden

---

[28] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT], Dosya 18, Gömlek 78.

[29] Arslan, a.g.m., s. 20.

[30] Ufuk Esin, *"19.Yüzyıl Sonlarında Heinrich schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri",* Zeynep Rona, *Osman Hamdi Bey Ve Dönemi 17-18 Aralık 1992*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 186.

[31] Ahmet Mumcu, "*Eski Eserler Hukuku Ve Türkiye"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 26, Sayı 3, s. 66.

[32] https://islamansiklopedisi.org.tr/kasrul-musetta

[33]Cezar, a.g.e., s. 249.

süslemelerin yapıya işlenmesiyle ile bozulmuştur[34]. Yapılan değişiklikler göz önüne alındığında Monterano'u yaptığı düzenlemeler konusunda müze müdürü Dethier dahil hiç kimsenin uyarmadığı anlaşılmıştır.

Yabancıların yurt dışına eser kaçırması Osmanlı aydınlarının tepkisini çekmiştir. Avrupa'da eğitim görmüş insanlar Osmanlı müzeciliğini ve arkeolojisini geliştirmek için çalışmalar yapmış, toplum içerisinde sosyal bir tepki oluşturarak Asar-ı Atika nizamnamelerinin yayımlanması sağlanmıştır[35].

Müze-i Hümayun ve Osmanlı arkeolojisi için en önemli karakterlerden birisi şüphesiz Osman Hamdi Bey'dir. Osman Hamdi Bey 30 Aralık 1842 yılında İstanbul'da Kuruçeşme'de doğmuş ressam, arkeolog ve müzecidir[36].

Osman Hamdi Bey'in 1881 yılında Müze-i Hümayunun başına geçmesiyle birlikte Osmanlı arkeolojisi çok önemli kazanımlar elde etmiştir[37]. Hamdi Bey göreve gelince müze adına milli kazıların yapılmasını sağlamış, kendisi de Nemrud, Sayda ve Lagina kazılarından birçok eseri müzeye kazandırmıştır[38].

Hamdi Bey1882 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk güzel sanatlar okulu Sanayi-i Nefise Mektebini kurarak Osmanlı sanat dünyasının şekillenmesine ve büyük sanatçıların yetişmesine vesile olmuştur [39]. 1884 tarihli eski eserler tüzüğüyle tarihi eserleri yasal güvence altına almıştır[40].

---

[34] Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 153.

[35] Taşbaş, a.g.m., s. 1319.

[36] Arif Müfid Mansel, *"Osman Hamdi Bey"*, Belleten Dergisi, Cilt XXIV, Sayı 94, Nisan 1960, s. 291.

[37] Alpay Pasinli *İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Müzeoloji Çalışmaları Ve Çağlar Boyu Troia, 1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları, 1997 Ankara, s. 36.

[38] Halil Edhem, *Hatıra Kitabı I. II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 400.

[39] Refik Epikman, *Osman Hamdi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, s. 5.

[40] Edhem 2013, a.g.e., s. 400.

2. OSMAN HAMDİ BEY'İN AİLESİ VE HAYATI

Osman Hamdi Bey Türk kültür ve sanat ortamı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Resim, arkeoloji ve müzecilik alanlarında faaliyet göstermiş, Osmanlı Devleti'nin son dönemine vurmuştur.

Hamdi Bey'in dedesi kaptanıderya ve eski sadrazam Koca Hüsrev Paşa, babası Edhem Paşa ise sadrazamlık, nazırlık ve çeşitli ülkelerde büyükelçilik yapmıştır. Hamdi Bey 30 Aralık 1842 yılında İstanbul'da ailenin en büyük çocuğu olarak doğmuş,[41] 24 Şubat 1910 yılında Kuruçeşme'deki yalısında hayata gözlerini yummuştur[42].

2.1. Osman Hamdi Bey'in Ailesi

Osman Hamdi Bey ayrıcalıklı bir aileye mensuptur. Yukarıda bahsedildiği üzere dedesi ve babası Osmanlı Devleti'ne yıllarca hizmet etmiş kudretli devlet adamlarıdır[43].

Hamdi Bey'in Osmanlı Devleti'nde büyük görevler üstlenmesinde şüphesiz ailesinin üstlendiği rol çok önemli olmuştur. Koca Hüsrev Paşa ile İbrahim Edhem Paşa'nın hükümet ile bağlantıları Hamdi Bey'in geleceğini şekillendirmiştir.

Osman Hamdi Bey'in ailesinin kökleri hakkında çeşitli rivayetler vardır. Edhem Paşa'nın Oğlu Halil Edhem Bey, babası ve soy kökeni hakkında yazdığı bir eserde bazı bilgiler verir lâkin bu bilgiler çelişkili bulunduğundan pek inandırıcı değildir[44].

Halil Edhem'e göre babası: Bir yaşlarında bir çocukken Sultan II. Mahmud'un Seraskeri ve Kaptanıderyası Hüsrev Paşa'nın[45] çalışanlarından, Hacı Efendi isimli birisi tarafından Karadeniz'in Anadolu sahillerinden birinde Çerkez dağlarının eteklerinde bulunduğunu[46] bulunan bu kimsesiz çocuğu Hüsrev Paşa'nın hanımının evlat gibi severek büyüttüğünü yazmıştır[47].

---

[41]Adnan Coker, *Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi,* Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 6.

[42] Mansel, a.g.m., s. 291.

[43] Esra Demir, *Osman Hamdi Bey Resimlerinde Mekân Analizi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 3.

[44] Salih Erol, *XIX Yüzyıl Osmanlı Devlet Adamlarından İbrahim Edhem Paşa,* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2019, s. 33.

[45] İbnülemin Mahmut Kemal İnan, *Son Sadrazamlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1940, s. 600.

[46]Cezar, a.g.e., s. 139.

[47] İnan, a.g.e., s. 600.

Halil Bey'in bu biyografiyi kaleme aldığı tarihlerde Edhem Paşa'nın Rum kökenli olduğu, çocuk yaşta devşirilerek Osmanlı devlet sisteminde büyütülüp yetiştirildiği iddiaları ortaya çıkmıştır[48]. Halil Edhem Bey ise ortaya çıkan iddialar hakkında asılsız olduğunu aile köklerinin Çerkez dağlarına dayandığını yazmıştır.

Halil Bey'in aksine birçok tarihçi İbrahim Edhem Paşa'nın Rum kökenli olduğu kanısındadır. Tarihçilere göre Edhem Paşa, Etniki Eterya Cemiyeti'nin 1822 yılında Sakız Adası'nda çıkardığı isyanda mağdur olan çocuklardandır[49].

Etniki Eterya Cemiyeti'nin Yunan adalarında çıkardığı isyanları, Osmanlı Devleti silah zoruyla bastırmak zorunda kalmıştır[50]. Sakız Adası İsyanı Sultan II. Mahmud'un saltanatında meydana gelmiştir[51].

Sultan II. Mahmud Sakız Adası ve çevresinde cereyan eden isyanı bastırmak üzere Kaptanıderya'sı Koca Hüsrev Paşa'yı görevlendirmiştir. Sakız Adası'ndaki isyan bastırıldıktan sonra Osmanlı askerlerinin ada çevresinde yürüttükleri kontroller sırasında ada civarından birçok çocuk İstanbul'a köle olarak getirilmiştir[52]. İbrahim Edhem de İstanbul'a getirilerek Hüsrev Paşa'nın konağına yerleştirilmiştir[53].

Tam tarihi belli olmamakla birlikte İbrahim Edhem Paşa Miladi 1818 tarihinde Sakız Adası'nda doğmuştur[54]. Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarından Mahmud Celâleddin Paşa, Edhem Paşa için Sakızlı ve Rum kökenli olduğunu, Sakız isyanında esir düştüğünü yazmıştır[55].

Edhem Paşa'nın kökeni devlet erkânından siyasi rakipleri yahut halk arasındaki muhalifleri tarafından merak konusu olmuştur. Muhalifleri Edhem Paşa'nın Rum olduğuna inanarak Paşa'ya *"Deli Corci"* lâkabı takmıştır. Muhalifler iddialarını biraz daha ileri boyuta taşıyarak Edhem Paşa'nın kardeşinin papaz olduğunu ve zaman zaman kendisini ziyaret ettiği söylemiştir.

Edhem Paşa kökeni ile ilgili konulara hayatı boyunca girmemeye özen göstermiştir. Paşa kendisinin Rum olduğunu inkâr etmemiştir lâkin kabul de etmemiştir.

---

[48] Cezar, a.g.e., s. 139.

[49] Mustafa Furkan Ulusoy,*"Bir Biyografi Denemesi: İbrahim Edhem Paşa (1818-1893)",* Usbad Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Aralık 2020, s. 1238.

[50] Erol, a.g.m., s. 48.

[51] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 5.

[52] Erol, a.g.m., s. 48.

[53]İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 5*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 89.

[54] İnan, a.g.e., s. 600.

[55] Erol, a.g.m., s. 30.

Ailesinden yalnızca Osman Hamdi Bey, aile kökleri hakkında herkesle rahatça konuşabilmiştir[56].

Tüm tartışmaların sonunda ortaya çıkan gerçek ise İbrahim Edhem Sakız Adası'nda çıkan isyan sonrasında adadan alınarak İstanbul'a getirilmiş ve Hüsrev Paşa'nın konağına yerleştirilmiştir[57].

Hüsrev Paşa da Edhem Paşa gibi köle olarak yetişmiştir. 1756'da Gürcistan dolaylarında doğduğu tahmin edilir[58]. Çavuşbaşı Said Efendi'nin köleleri arasında yetişmiştir[59]. Hüsrev Paşa kölelikten geldiğinden olsa gerek İbrahim Edhem'e en iyi imkânları sunmuştur.

Hüsrev Paşa, II. Mahmud döneminde kaptanıderyalık yapmış, Abdülmecid döneminin ise ilk Sadrazam'ı olmuştur[60]. Hüsrev Paşa'nın çocuğu olmadığı için küçük yaştaki köle çocukları evlat edinerek, onlara iyi imkânlar sunmuştur[61].

Osmanlı'nın modernleşme çabalarına giriştiği dönemlerde Bab-ı Ali de yüksek mevkilerde görev yapan her Osmanlı bürokratı gibi Koca Hüsrev Paşa'nın da imkânları genişti.

Sultan II. Mahmud döneminde yaşları 10 ile 13 arasında değişen başarılı öğrenciler eğitim almaları için Fransa'ya gönderilmiştir. Yurt dışında eğitim alan bu çocuklar teknik bilimler ve askeri alanlarda dersler almıştır. Çocukların notları ve çalışma disiplinleri hakkında Padişah sürekli bilgilendirilmiştir. Programda başarısız olan öğrenciler yurda geri çağırılmış, başarılı öğrenciler ise desteklenmiştir[62].

Hüsrev Paşa II. Mahmud'un Fransa'ya öğrenci göndereceğinden haberdar olduğu için konağındaki Hüseyin, Rıfkı, Ahmet, Abdüllatif ve Edhem gibi zekâsına güvendiği zeki ve parlak evlatlıklarını Sultan'a sunmuştur. Elemelerden sonra bu dört çocuk Fransa'ya gönderilen ilk Türk öğrenci grubunu oluşturmuştur[63].

---

[56] Eldem 2010, a.g.e., s. 194.

[57] Cezar, a.g.e., s. 135.

[58] https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-pasa-koca

[59] Danişmend, a.g.e., s. 225.

[60] Erol, a.g.m., s. 45.

[61] Cezar, a.g.e., s. 135.

[62] Deniz Artun, *Paris'ten Modernlik Tecrübeleri Academie Julian'da İmparatorluk Ve Cumhuriyet Öğrencileri*, İletişim Yayınları İstanbul 2012, s. 32-33.

[63] Cezar, a.g.e., s. 135.

İbrahim Edhem 1830 yılında Fransızca öğrenmek için İnstitution Barbet isimli okula[64] daha sonra da Ecole Des Mines Maden Okuluna yerleşmiştir[65]. 1839 yılında ise okulu sınıf birincisi olarak bitirmiştir[66].

İbrahim Edhem tahsilini tamamladıktan sonra Sarayda Yağlıkçılar Kâhyası olan Ispartalı Mustafa Ağa'nın kızı Fatma Şerife Hanım'la[67] 21 Ocak 1841'de evlenmiştir[68].

Edhem Paşa'nın not defterindeki yazılardan evlendiğinde kendisinin 23 karısı Fatma Şerife Hanım'ın ise 1827 doğumlu olup 13-14 yaşlarında olduğu ve Ayasofya'da oturdukları yazılmıştır. Fatma Şerife Hanım Edhem Paşa'nın ilk ve tek eşidir, 3 Aralık 1903 senesinde vefat ettiğinde kocasının yanına Üsküdar Mihrimah Sultan Camii haziresine defnedilmiştir[69].

Fatma Şerife Hanım ile Edhem Paşa'nın toplam beş oğlu olmuştur. Osman Hamdi, İsmail Galib, Mustafa Mazlum Abdullah ve Halil Nesib [Halil Edhem], Abdullah isimli oğlu tarihlere bakıldığında henüz 6 yaşında vefat etmiştir[70].

Tarihlerden anlaşılacağı üzere ailenin ilk çocuğu Osman Hamdi Bey'dir. Fatma Şerife Hanım en büyük oğlu Osman Hamdi'ye oldukça düşkündü. Okuma yazma bildiği, iyi bir eğitim aldığı düşünülen Fatma Şerife Hanım'ın oğlu Hamdi'yle mektuplaştığı bilinir. Hamdi Bey'in Babasına yazdığı mektuplarda da Fatma Şerife Hanım'ın ismi de geçmektedir. 1868 tarihli bir mektupta Osman Hamdi'nin Paris'te biriken borçlarını ödemek için Fatma Şerife Hanım altınlarını satarak borçları ödemek istediği yazmaktadır[71].

Osman Hamdi, İsmail Galip, Mustafa ve Halil Edhem bu evlatların üçü de yüksek eğitim almış kişilerdir. Bu üç kardeş ve İsmail Galip Bey'in oğlu Mubarek Bey, arkeoloji ve müze alanında çalışmışlardır. İstanbul Gümrüğü müdürlerinden Mustafa Bey kardeşleri gibi ilimle uğraşmayarak memur oldu[72].

---

[64] İnan, a.g.e., s. 601-602.
[65] Artun, a.g.e., s. 32-33.
[66] İnan, a.g.e., s. 601-602.
[67] Cezar, a.g.e., s. 139.
[68] Eldem 2010, a.g.e., s. 185.
[69] Eldem 2010, a.g.e., s. 463.
[70] Cezar, a.g.e., s. 140.
[71] Eldem 2010, a.g.e., s. 463.
[72] Cezar, a.g.e., s. 139.

İbrahim Edhem maden mühendisi olarak 1842'de Sarıyer Bakır Madeni Gümüş Hacı Köy Madeni Müdürlüklerine, 1845'de Keban ve Ergani Maden Müdürlüklerine Baş Mühendis olarak atanmıştır. 1849'da Erkan-ı Harbiyede memurluğa, 1851 yılında Mabeyn Ferikliğine tayin olunca Abdülmecid'e Fransızca dersleri vermeye başlamıştır[73]. 1856 yılında Vezirlik rütbesine yükselmiş, bu tarihten sonra ise Hariciye Nafıa ve Ticaret Nazırlıkları yapmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Tırhala ve Yanya'da valilik yapmıştır[74]. 1856 yılında ilk kez Hariciye Nazırı[75] 1863 tarihinde de Ticaret Nazırı olmuştur[76]. 1876 tarihinde Berlin'e sefir olarak tayin edilmiştir[77].
II. Abdülhamid devrinin tanınmış sadrazamı Mithat Paşa 1876 Anayasa'sının ilanından sonra Padişah tarafından azledilerek İtalya'nın Napoli şehrine sürülmüştür. Mithat Paşa'dan boşalan sadrazamlık koltuğuna 5 Şubat 1877 yılında Edhem Paşa oturmuştur[78]. Sadrazamlığı döneminde Osmanlı'nın ilk Meclisi Mebussan açılmış, kendisi de parlamenter sistemin ilk Sadrazam'ı olmuştur. Edhem Paşa'nın bu görevi 11 Aralık 1878'de son bulmuştur[79].

Sultan II. Abdülhamid Sadrazam'ı Edhem Paşa'ya oldukça kıymet verirdi. Sadrazam'ın sert ve sinirli mizacı, Meclis-i Mebussan üyeleri tarafından hoş görülmeyerek, Padişah'a şikâyet edildi. Şikâyetlerin artması ve hükümet işleyişinde aksaklıklara yol açılabileceği ön görülerek, Edhem Paşa sadrazamlık görevinden alındı[80].

II. Abdülhamid yazdığı Hatt-ı Hümayun'da İbrahim Edhem'in sadakatinden emin olduğunu, kendisinin himayesinde olduğunu, onu çok sevdiğini yalnızca bir süre dinlenmesi için izin verdiğini yazmıştır. Edhem Paşa 3 Mart 1879 tarihinde Viyana Sefiri olarak, 26 Mayıs 1883 tarihinde ise Saffet Paşa hükümetinde Dahiliye Nazırı olarak atanmıştır. Edhem Paşa 24 Eylül 1885 yılında Saffet Paşa hükümetinin

[73] İnan, a.g.e., s. 604.
[74] Eldem 2010, a.g.e., s.188.
[75] İnan, a.g.e., s. 605.
[76] İnan, a.g.e., s. 606.
[77] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 5.
[78] Ulusoy, a.g.m., s. 1244.
[79] Cezar, a.g.e., s. 137.
[80] Danişmend, a.g.e., s. 309.

düşmesiyle Dahiliye Nazırlığından alınmış, daha sonraki yıllarda Paris Sefaretine tayin edilmişse de gitmemiştir[81] .

II. Abdülhamid'in Edhem Paşa'nın bahçesinden meyve yiyecek kadar Paşa'ya güvenmesi oldukça şaşırtıcıdır[82]. Sultan II. Abdülhamid esasen hiç kimsenin elinden bir şey yemeyen ve güvenliğe çok fazla önem veren bir kişiliğe sahipti. 1842-1918 tarihleri arasında yaşayan Sultan 7 yaşında annesini kaybetti oldukça içine kapanık bir hayat yaşadı. Kendisinden önceki padişahların tahttan indirildiklerine şahit oldukça da bu güvensizliği daha üst boyutlara ulaştı bu sebeple Edhem Paşa'ya bu kadar güvenebilmesi oldukça şaşırtıcıdır[83].

Edhem Paşa jeoloji alanında yazılar yazmış, *"Endülüs Tarihi"* isimli bir eser kaleme almıştır. Eserin birinci cildini bitirmiş ancak ikinci cildi tamamlamadan Ziya Paşa'ya devretmiştir. Edhem Paşa1873 Viyana Sergisi'nde Sergi Başkanı olarak görev almıştır. Sergide Usul-u Mimari Osmani ve Elbise-i Osmaniyye eserini sergilenmiş, aynı sergide Osman Hamdi'ye de görev vermiştir[84].

Edhem Paşa 1884 yılından itibaren, Kuruçeşme'deki yalısına çekilmiş, ölene kadar başka bir memuriyete tayin edilmemiştir[85]. Edhem Paşa 19 Mart 1893 yılında vefat etmiştir[86]. Vasiyeti gereği Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii'nin haziresi'ne gömülüp üzerine bir türbe inşa edilmiştir[87].

Hamdi Bey Paris'te yaşadığı yıllarda ilk evliliğini yaparak iki çocuk sahibi olmuştur[88]. Hamdi Bey aile hayatında daima sevecen, eşine ve çocuklarına düşkün bir aile reisi olarak karşımıza çıkmıştır[89]. Osman Hamdi'nin ilk evliliğinden Fatma ve Melek isimli iki kız çocuğu, ikinci evliliğinden Leyla, Edhem ve Nazlı isimli iki kız bir erkek çocuğu, toplamda 5 çocuğu olmuştur[90].

---

[81] Cezar, a.g.e., s. 137.

[82] Eldem 2010, a.g.e., s.188.

[83] Yaşar Akbıyık, *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*, Ankara 2012, s. 116.

[84] Cezar, a.g.e., s. 138-139.

[85] Edhem 2013, a.g.e., s. 370-371.

[86] İnan, a.g.e., s. 622.

[87] Eldem 2010, a.g.e., s. 195.

[88]Edhem Eldem, "*Osman Hamdi Bey'in Karanlık Yılları (1871-1881)",* Milli Saraylar Sanat Tarih Dergisi, 2019, Sayı 17, s. 56.

[89] Mansel, a.g.m., s. 299-300.

[90] Eldem 2010, a.g.e., s. 156.

Osman Hamdi ilk evliliğini Paris'te Marie isimli Fransız bir kızla yapmıştır. 10 yıl süren evlilikleri süresinde Fatma ve Melek isimli kızlar bu hanımdan doğmuştur. Hamdi Bey'in ülkeye dönmesinden 4-5 yıl sonra evlilikleri bitmiştir[91].

Fatma evin en büyük kızı olarak 1868 tarihinde Paris'te doğmuş, 1937 yılında İstanbul'da vefat etmiştir[92]. Osman Hamdi ile Marie'nin ikinci çocuğu Melek'tir, tam doğum yeri bilinmemekte olup 1872 tarihinde doğduğu tahmin edilir. Melek Annesi ile babasının ayrılmasından sonra annesi ile Fransa'ya dönmüştür. Bu tarihlerde Melek 6 yaşında olduğu tahmin edilir[93]. Melek henüz 16 yaşlarındayken annesiyle yaşadığı Fransa'da ölmüştür[94].

Marie ile Osman Hamdi tatsız ve acıklı bir şekilde ayrılmıştır. Bu ayrılık muhtemelen Marie'nin Osmanlı ülkesine adapte olamamasından kaynaklanmıştır.

Osman Hamdi İstanbul'a döndükten sonra ikinci evliliğini Marie Palyart ile yapmıştır. Marie Palyart 1862 yılında doğmuş, Osman Hamdi ile evlendiğinde henüz 17 yaşındaymış, evlenebilmek için okuduğu okulu bırakmış ve Osmanlı ülkesine gelerek Naile ismini almıştır. 1879 senesinde başlayan evlilikleri ölünceye kadar devam etmiştir[95].

Osman Hamdi eşini din değiştirmeye, Müslüman olmaya zorlamamıştır. Naile Hanım 21 Eylül 1943'te vefat edince Feritköy Latin mezarlığına gömülmüştür. Osman Hamdi ile Naile Hanım'ın 3 çocuğu olmuştur. Leyla Vahid Osman Hamdi ile Naile hanımın en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Edhem arkeolog ve mimar oğullarıdır, arkeoloji ve müzecilik konusunda uzmanlaşmış, Eğitimini Sanayi-i Nefise Mektebinde mimar olarak tamamlamıştır. Nazlı Osman Hamdi'nin en küçük çocuğu, bir nebze de göz bebeğiydi, 4 Eylül 1893'te doğmuştur. Hamdi Bey en çok Nazlı'nın portrelerini yapmıştır[96].

Hamdi Bey'in hayatının şekillenmesinde tüm aile fertlerinin ayrı bir yeri ve farklı düzeyde katkıları bulunmaktadır Özellikle Edhem Paşa'nın isminin sağladığı

[91] Cezar, a.g.e., s.142.

[92] Eldem 2010, a.g.e., s. 218.

[93] Eldem 2010, a.g.e., s. 379.

[94] Cezar, a.g.e., s.142.

[95]Cezar, a.g.e., s.142.

[96] Eldem 2010, a.g.e., Leyla Vahid için sayfa 357'deki Leyla maddesine Bakınız, Edhem sayfa 185'teki Edhem maddesine bkz, Nazlı için sayfa 398 Nazlı maddesine bkz.

olanaklar, geçmişin ve günümüzün büyük müzelerini, arkeoloji çalışmalarını ve büyük hazineleri ortaya çıkaracak Osman Hamdi'yi meydana getirmiştir. Edhem Paşa'nın yanı sıra Eşi Naile Hanım, Kardeşi Halil Edhem ve Oğlu Edhem Bey'in katkıları da oldukça önemli olmuştur, bu sebeple Osman Hamdi Bey'in ailesi ayrı bir başlık halinde verilmiştir

2.2. Osman Hamdi Bey'in Hayatı

Osman Hamdi Bey 30 Aralık 1842 yılında ailesinden dolayı ayrıcalıklı bir dünyaya gözlerini açtı. Babası İbrahim Edhem Paşa annesi Fatma Şerife Hanım'dır[97].

İlk eğitimini Beşiktaş'ta ilkokula başlayarak almıştır. Babasının isteği üzerine ilkokuldan sonra 1856 yılında Mekteb-i Maarif-i Adliyeye devam etmiştir[98]. Edhem Paşa oğlunun hukuk okumasını, Paris'te eğitim görmesini istiyormuş bu sebeple 1857 yılında oğlunu Paris'te kendi okuduğu okula Institution Barbete kayıt ettirmiştir[99].

Institution Barbet Okulu ve sahibi Jean François Barbet, Edhem Paşa için önemlidir. Bu okul Edhem Paşa'nın hem eğitim gördüğü okul hem de Jean François Barbet Edhem Paşa'nın hocasıdır. Barbet Edhem Paşa'ya yazdığı mektubunda "*Osman Hamdi'yi eğitmekten mutluluk duyacağını, merak etmemesi"* gerektiğini yazmaktadır[100].

Osman Hamdi babasının isteğiyle hukuk eğitimi almak için Paris'e gitse de bir süre sonra Paris Güzel Sanatlar Okulunda dönemin ünlü ressamları Boulanger ve Gerome'nin atölyelerinde dersler almaya başladı. Genç Hamdi bir süre hukuk eğitimi ile güzel sanatlar eğitimini bir arada götürmeye çalıştı fakat bir süre sonra hukuk eğitimini bir kenara bırakıp tamamen güzel sanatlara yoğunlaştı[101].

---

[97] Coker, a.g.e., s. 6.

[98] Aziz Ogan, *"Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl dönümü I"* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1947, Sayı 61, s. 13.

[99] Eldem 2010, a.g.e., s. 430-431.

[100] Eldem 2010, a.g.e., s. 84-85.

[101] Halil Edhem, *Elvahı Nakşiye Koleksiyonu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s. 34.

Osman Hamdi 1863 yılında tatil için geldiği İstanbul'da Ressamlar ve Sanatçılar Birliğine kayıt olup Osmanlı sanat dünyasına da adım atmıştır[102]. Özellikle Gerome ve Boulanger'den çok etkilenmiştir [103].

Yabancı bir ülkenin dilini bilmemek ve orada yatılı olarak kalmak 16 yaşındaki her genç için zor olur bu sebeple Osman Hamdi'nin de Paris'teki ilk yılları oldukça zor geçmiştir. Babasının arkadaşı Paris Sefiri Ahmed Vefik Efendi kendince Osman Hamdi'yi bir kalıba sokmak için sıkmıştır. Okul müdürü Barbet ise babasına sürekli Osman Hamdi'nin ne kadar efendi olduğundan bahsetmiştir. Ev sahibi Dupre Osman Hamdi'ye Fransızca öğretip, ona babalık yapmaya çalışmıştır[104].

Genç Hamdi yatılı okuldan sonra Paris'te Dubre'nin pansiyonuna yerleşmişti ancak gençliğin verdiği heyecan ve istekle etrafına çok borçlanmıştı. Bir süre sonra borçlarından bunaldığı için İstanbul'a dönme kararı almışsa da babası borçlarını ödemiş ve eğitimine devam etmesini istemiştir[105].

Hamdi Bey daha başarılı olacağına inandığı güzel sanatlar alanında eğitim almak istiyordu. Babası ise ısrarla hukuk fakültesini bırakmamasını, derslerine devam etmesini telkin ediyordu. Osman Hamdi de babasına güzel sanatlar alanında daha başarılı olacağını ısrarla anlatıyordu[106].

Hamdi Bey Paris'te kaldığı sürede çok iyi Fransızca öğrenmiş, çevreye de uyum sağlamıştı ancak yine de kendisini emanet ettikleri Ahmet Vefik Efendi'nin tavırlarından şikayetçiydi[107].

Osman Hamdi, Paris'te hukuk eğitimini bir kenara bırakıp Ecole Des Beaux-Artsa (Paris Güzel Sanatlar Akademisi) yazılmıştır[108]. Okulun kayıt defterinde Osman Hamdi'nin ismi yoktur ancak kendisi hem Gerome ile hem de Isodore Pils ile çalışmıştır.

---

[102] Ali Sönmez, *"Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı ve Bu Kazının Müze-i Hûmayun'un Gelişimine Katkısı",* History Studies, 12/3, Haziran 2020, s. 767.

[103]Demirsar Arlı, a.g.e., s. 5.

[104] Eldem 2010, a.g.e., s. 430.

[105] Eldem 2010, a.g.e., s. 463.

[106] Cezar, a.g.e., s. 140.

[107] Eldem 2010, a.g.e, s. 430-431.

[108]Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43.

Hamdi Bey gibi kayıt defterinde ismi olmayan diğer bir kişi Süleyman Seyyid'dir. Süleyman Seyyid ve Osman Hamdi Ecole Des Beaux-Artsa kayıt yaptırmadılar lakin dersleri dışarıdan takip etmişlerdir. Bu durum sebebiyle bazı çevreler tarafından bu okulda eğitim almadıkları iddia edilmektedir[109].

1863 yılına gelindiğinde Hamdi Bey maddi sıkıtılar içerisine girdi. Borçları gittikçe çoğalıyor ve sıkıntıları büyümüştü. 1866 yılı son baharında borçları sebebiyle hapse girme noktasına kadar gelmiş,[110] imdadına annesi Fatma Şerife Hanım yetişmişti. Merhametli anne oğluna para göndererek borçlarını ödemesini sağlamıştı[111].

Osmanlı Sultan'ı Abdülaziz'in 1867 yılında çıktığı Paris gezisi sırasında Uluslararası Paris Sergisi düzenlenmiştir. Bu sergiye babasının yardımlarıyla yardımcı olarak katılan Osman Hamdi'ye Osmanlı pavyonunu düzenleme görevi verilmişti. Ayrıca genç Hamdi bu sergide Sultan Abdülaziz ile tanışma imkânı da bulmuştu[112]. Sergide Şeker Ahmet Paşa ve Osman Hamdi'de kendi eserlerini sergileyerek ödül almıştır[113].

Hamdi Bey'in Paris'teki son zamanlarında Edhem Paşa'ya dostları tarafından Osman Hamdi'nin sık sık dışarı çıktığı, harçlığını kısa zamanda bitirdiği ve fesini çıkarıp, şapka giydiği yönünde şikâyet mektupları yazılmaktaydı[114].

Edhem Paşa gelen şikâyet mektuplarından sonra oğlunun bir an önce İstanbul'a dönmesini istedi, Osman Hamdi ise Paris'te kalmak için tüm yolları denemekteydi, 1868 yılında babasına yazdığı mektupta:

> *"...Size bütün projelerimi yüz yüze sunacağım ve eminim onaylayacaksınızdır. Sevgili pederim, şimdilik şunu söylemekle yetineceğim ki, Paris'ten ayrılıyor olabilirim ancak buraya kesin olarak ve her yolla döneceğim [...] Daha önce de söylediğim gibi, resmi kesinlikle terk etmek istemiyorum. Resim ise kitaplarda öğrenilen bir şey değildir, resim yapanlar takip etmek, eski ve modern ustaları görmek*

[109] Oğuz Dilmaç, "*Paris Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (Ecole Dev Beaux Arts) Ve Sanat Eğitimi Tarihimizdeki Yeri",* Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 2010, Sayı 24, s.74.
[110] Eldem 2010, a.g.e., s. 432.
[111] Eldem 2010, a.g.e., s. 463.
[112] Coker, a.g.e., s. 6.
[113] Cezar, a.g.e., s.142.
[114] Artun, a.g.e., s. 59.

gerekir, bunu ise İstanbul'da yapabilecek değilim. İlerleme kaydediyorum, bütün sanat dünyası beni tanıyor, resimlerimden bahsediyor. Bu seneki tablom, ben bu yönde herhangi bir şey yapmadığım halde L'Autographe gazetesinde yayımlandı. Bu durumda pekâlâ anlarsınız ki Paris'ten ayrılamam…"[115]. Diye yazarak babasını ikna etmeye çalıştı.

Osman Hamdi 1865-1866 yıllarında Paris'te yaşamaya devam edebilmek için sefarete memur olarak atanmaya çalışmış birçok girişimde de bulunmuş fakat başarılı olamamıştır[116]. Edhem Paşa ise 1869 yılında oğlunu zorla İstanbul'a getirmiştir[117].

Osman Hamdi Paris'te 12 yıl ikamet etmiştir. Eğitim almak için gittiği Paris'ten resim eğitimi alarak dönmüş, güzel sanatlar dışında hiçbir alanla meşgul olmamıştır[118].

Osman Hamdi'nin Paris'te sefarete memur olarak niçin giremediği bir soru işaretidir. Edhem Paşa gibi dönemin kudretli bir paşasının oğlu sefarete memur olarak girmek istiyor fakat başvurusu kabul görmüyor. Belki de Edhem Paşa böyle istediği için memuriyeti kabul görmemekteydi.

Osman Hamdi sanat ve bilime kendisini adamış bir insandır. Düşüncelerini ve inandıklarını her koşulda savunmuş ancak kendisini de koruyabilmiş bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır[119].

Osman Hamdi Avrupa modernliğine ve bilime bakış açısına hayran kalmış ancak Avrupa'nın Doğu'yu sömürmesine kuvvetle karşı çıkmıştır. Doğu'da bir Avrupalı gibi davranıp Doğu'yu Avrupa'ya karşı savunmuştur [120].

Hamdi Bey dostları arasında çok sevilen bir insandır. Örneğin "*Bir Efendi'nin Hikâyeleri"* isimli sekiz ayrı seri olan hikâye dizisinin ilk beş dizisi doğrudan hayatıyla ilişkilidir. Hikâyelerin yazarı Rudolf Lindau Osman Hamdi'nin Duyun-u Umumiye İdaresi'nden yakın dostudur. Osman Hamdi'yle 1887 tarihinde tanışarak

[115] Eldem 2010, a.g.e., s. 434-436.

[116] Eldem 2010, a.g.e., s.133-134.

[117] Artun, a.g.e., s. 59.

[118] Kaya Özsezgin, *Çağdaş Sanatımızda Son Osmanlı Osman Hamdi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 19-20.

[119] Epikman, a.g.e., s, 1.

[120] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 15.

dost oldu. Bu tanışıklığa istinaden hikâyeleri, Osman Hamdi'nin hayatından aldı. Hikâye dizisinin giriş kısmında *"Sevgili dostum İstanbul Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey'e"* cümlesi dikkat çekmektedir[121].

Osman Hamdi her insan kadar dindardır ancak doğulu toplumların bilim ve teknikte ileriye gidememesini dine temellendirmelerine anlam veremiyordu. İçten içe her şeyi dine bağlamalarına kızıyordu, dini uygulamaların eski saflığını korumadığını düşünüp insanların hurafelerle dini vecibeleri zedelediğine inanıyordu[122].

Hamdi Bey'in yaşadığı iki evinden biri Eskihisar'daydı. Eskihisar İstanbul'a 50 km uzakta bir sahil köyüdür. Hamdi Bey burayı çok sever, burada sık sık dinlenir, köşkünün müştemilatında resimler yapardı, bahçede gülleriyle ilgilenir, zaman zaman da balık tutardı. Eskihisar'ı o kadar çok sevdi ki ölünce oraya gömülmeyi vasiyet etti[123].

Osman Hamdi'nin İstanbul'daki ikametgâhı Kuruçeşme'deki yalısıydı. Bu yalıya taşınmadan önce 1870'li yıllarda Haydarpaşa'da mütevazi bir evde oturuyordu. Kuruçeşme'deki yalısı ise Avrupa yakasında ve oldukça şık bir yalıdır[124].

Osman Hamdi 1889'dan 1908 tarihine kadar hiç yurt dışına çıkmamıştır. Bu durum II. Abdülhamid döneminde Padişah'ın önemli görevlerdeki bürokratları çok sıkı takip ettirmesinden kaynaklanmıştır[125].

II. Abdülhamid dönemi Osman Hamdi'nin tüm sanat ve bilim hayatını kapsıyor dersek yanlış olmaz. Koca Osmanlı Sultan'ı 30 yıl tahtta kaldı. Osman Hamdi'nin ilk gençliği ve öğrenciliği Sultan Abdülaziz dönemine rastlar, II. Abdülhamid ise kendisini müzeci, arkeolog ve ressam yapan dönemin Sultanıydı.

Hamdi Bey arkeolojik kazıları, Müze-i Hümayun binalarını ve Sanayi Nefise Mektebi'ni II. Abdülhamid sayesinde kurmuştur. Hamdi Bey'in ikbali bu Padişah sayesinde parlamıştır. II. Abdülhamid'in Edhem Paşa'ya olan güveni ve sevgisi, onun ailesine muhabbet getirirken bu sayede Hamdi Bey kariyerini daha rahat şekillendirmiştir.

---

[121] Eldem 2010, a.g.e., s. 103.
[122] Eldem 2010, a.g.e., s. 175- 176.
[123] Mansel, a.g.m., s. 298.
[124] Mansel, a.g.m., s. 298.
[125] Eldem 2010, a.g.e., s. 254.

Osman Hamdi'nin siyasi bakış açısının Mithat Paşa'ya daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Bağdat yıllarından Mithat Paşa'ya olan hayranlığı bilinen bir gerçekti. 1908 ihtilalinden sonra dostu Salomon Reinach'a yazdığı mektubun devamında: "... *Kırk sekiz saat içinde kan akıtmaya ihtiyaç bile olmadan bütün bunlar birden yok oluverdi yirmi gün boyunca sokak ve meydanlar nihayet hür olmanın sevinciyle birbirlerine sarılan Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslümanlarla dolup taştı..."*[126] diye yazıyordu. Mektuptaki bu cümleden yola çıkacak olursak Osman Hamdi'nin II. Abdülhamid yönetiminden memnun olmadığı açıkça görülmektedir.

II. Abdülhamid'in 1908 yılında tahttan indirilmesinden sonra Gebze'de Hürriyet Kutlamaları düzenlemiştir. Hamdi Bey bu kutlamalardan sonra Hürriyet Kahramanı olarak anılan Enver Bey'in portresini yapmıştır[127]. Osman Hamdi'nin siyasi tavrı her dönemde ülkesinin çıkarlarından yana olmuştur. Olaylar ve kişiler değişse de bu tavrı hiç değişmemiştir[128].

Hamdi Bey Bağdat Valiliğinde memur olarak çalıştığı dönemde Arapları ve Bedevileri tehlikeli bulmuştur. Doğu'nun geliştirilmesi gerektiğini ancak Arapların ve bedevilerin disiplinsizlikleri yüzünden bunun zor olacağını savunmuştur[129].

Hamdi Bey vatanseverliğini Osmanlı'nın eski eserlerini korumak için yayımladığı, katı ama koruyucu olan 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi ile ispat etmiştir. Karşısına çıkarılan zorluklara rağmen nizamnameyi yayımlamış ve eski eserleri korumayı başarmıştır. Ölümünden sonra ise gerçek bir Avrupa ve medeniyet dostu ama ülkesini seven büyük bir vatansever olarak anılmıştır[130].

Osman Hamdi ülkede birçok yeniliğin öncüsü olmuş ancak milli bir karakter olarak görülmeyerek, değeri bilinmemiştir. Batı ile olan ilişkileri zaman zaman bazı kesimler tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir.

[126] Eldem 2010, a.g.e., s. 316.
[127] Eldem 2010, a.g.e., s. 68.
[128] Eldem 2010, a.g.e., s. 479.
[129] Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey İzlenimler (1869-1895)*, P Kitaplığı, İstanbul 2015, s. 27.
[130] Eldem 2010, a.g.e., s. 481.

Osman Hamdi Bey'in hayatının büyük çoğunluğunu Kuruçeşme ve Eskihisar'daki evlerinde geçirmiştir. Hayatı kazılar, Sanayi Nefise Mektebi, Müze-i Hümayun ve Duyun-u Umumiye arasında geçmiştir[131].

Osman Hamdi'nin Kuruçeşme'deki yalısının üst katında bir atölyesi bulunmaktadır. Zamanını burada daha çok kitap okuyarak ve resim yaparak geçir, Eskihisar'daki atölyesinde ise dinlenmeyi seçerdi. Eskihisar onun için inzivaya çekildiği bir kaçış alanıydı. Eskihisar'a ait birçok tablo yaptı, özellikle Gebze Çoban Mustafa Külliyesi ve çevresi onun için vazgeçilmez resim alanlarıydı[132] .

Osman Hamdi ile yazar Ahmet Mithat Efendi arasında da güzel bir dostluk vardı. Osman Hamdi Paris'ten kitaplar getirip Ahmet Mithat Efendi'ye hediye ediyordu ayrıca Avrupa bilimi hakkında uzun sohbetlerde ederlerdi. Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı Menfa (Sürgün) isimli romanda Osman Hamdi'nin anıları da geçmektedir[133].

Hamdi Bey'i İstanbul'da her kesiminden insan tanırdı. Devlet bürokrasisi içerisinde çok önemli mevkilerde çok iyi dostluklar kurarak devlet içinde dostluk bağını kuvvetlendirdi. Büyükelçiler, paşalar, nazırlar hatta Bağdat'ta sürgündeki Hint Prensi İkbal-ud Devle de yakın dostları arasında sayılabilirdi[134].

Osman Hamdi'nin Bulgaristan'da meydana gelen olayları araştırmak için Araştırma Komisyonu Üyesi olarak Bulgaristan'a gittiği bilinir. Hatta buradaki görevini ifa ederken ön yargılı sayılacak kararlarda vermişti. Bulgaristan görevinde olaylara ve insanlara objektif bakamamış, Müslümanlar ile Hristiyanların kavgasında tarafgirlik yaparak Müslümanları kayırmıştı[135].

Osman Hamdi yönettiği kurumlara para bulabilmek için kendisinden dahi taviz vermiştir. Maaş almamış, sattığı tabloların parasını müzeye bağışlamış, birçok mevkie bıkmadan usanmadan çıkmış, isteklerini iletmiş, paralar bulmuştur.

[131] Mansel, a.g.m., s. 298.
[132] Epikman, a.g.e., s. 8.
[133] Eldem 2015, a.g.e., s. 24.
[134] Eldem 2015, a.g.e., s. 70-71.
[135] Eldem 2015, a.g.e., s. 121-122.

Böylelikle Osman Hamdi'nin yorulmaz ve inatçı karakteri, işine ve çevresine yarar sağlamıştır[136].

Osman Hamdi emeklerinin karşılığını fazlasıyla almış bir insandır. Müze müdürlüğünün 25. yıl dönümünde yani 1906 yılında, başta Osmanlı Devleti olmak üzere[137] yerli ve yabancı birçok bilim insanı, sanatçı ve devlet adamından saygı ve takdir görmüştür[138].

Osman Hamdi uluslararası bilim ve sanat kuruluşlarının faaliyetlerinde de yer almıştır. Enstitüt De France görevi, Atina Eski Eserler Bilim Derneği Üyesi, İngiliz Mimarlık Akademisi Onursal Üyesi, Avusturya Güzel Sanatlar Müzesi Haberleşme Üyesi olmuştur. Pensilvanya ve Oxford Üniversitesinde Doktorluk unvanını almış, Londra Güzel Sanatlar Akademisi Üyesi olmuştur[139].

Müze müdürlüğünün 25.yılında Bon, Haydlberg, Aberden Üniversitelerinden Doktorluk ve Leipzig Üniversitesinden Doktor Honoris Koza Şanını aldı. Berlin Müzeleri Müdürlüğü ile Haydlberg ve Hal Üniversiteleri ve Alman Eski Eserler Üniversitesi de işlemeli parşömen üzerine yazılmış kutlama mektupları göndermişlerdir. Son yıllarında kendisine Bavyera Krallığı'nın Bilim ve Sanat büyük altın madalyası hediye edildi[140].

Atina Fransız Okulunun 50. yıl dönümü vesilesiyle 1898'de, İspanya'daki Oviedo Üniversitesinin 100. Yıl dönümü vesilesiyle 1908'de, Berlin'deki Frederick Müzesinin kuruluşu dolayısıyla 1904'te basılan madalyalardan birer tanesi, Osman Hamdi Bey'e verilmiştir. Doğu Bilimleri Eski Eserler Derneğinin, Almanya İmparatoru'na takdim ettiği madalyayı Alman İmparator'u Hamdi Bey'e hediye etmiştir. Fransa Enstitüsü, bir yüzünde: *"Institut de France"*, diğer yüzünde: *"Académie des Inscriptions et Belles Lettres a SE HAMDY BEY Directeur du Musée Imperial de Constantinop le 1881-1906"* (İstanbul İmparatorluk Müzesi müdürü

[136] Epikman, a.g.e., s. 3.

[137]Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız Sadaret Hususi Evrakı [YA HUS], Dosya 505, Gömlek 94.

[138] Cezar, a.g.e., s. 471.

[139] Epikman, a.g.e., s. 8.

[140] Epikman, a.g.e., s. 8.

Hamdi Bey'e Yazıtlar ve Belles Edebiyat Akademisi 1881-1906) yazılı özel madalyayı Hamdi Bey'e göndermiş, ayrıca Fahri Doktorluk unvanı vermiştir[141].

Hamdi Bey hayatını şöyle özetlemiştir:

> *"... Memur oldum. Arkeolog olup kazılar yaptım. Müzeci oldum. Büyük İskender Lahdini çıkardım. Ülkemin ilk Güzel Sanatlar Okulunu kurmak ve yönetmek de Tanrı'ya şükürler, ben Osman Hamdi kullarına nasip oldu. Bu süre içinde ünüm Avrupa'nın tüm ülkelerine ulaştı. Nişanlar, madalyalar aldım. Akademilere, enstitülere üye seçildim. Birçok üniversite fahri doktorluk unvanı verdi bana. Bir yaşama birçok yaşam sığdırdım. Hiçbir zaman yürümedim, her zaman koştum. Batılıların "Hasta Adam" dediklerine Osmanlı mülküne yeni bir can, yeni bir kan vermek isteyenlerden biriydim yalnızca..."*[142].

Osman Hamdi Bey 24 Şubat 1910 günü Kuruçeşme'deki yalısında vefat etmiştir. Cenaze namazı Ayasofya Camii'nde devletin her kademesinden katılan büyük bir kalabalıkla kılınmıştır. Mevlevi dervişleri, Sultan Abdülaziz'in oğlu ressam Abdülmecid Efendi, dönemin Sadrazam'ı İbrahim Hakkı Paşa, elçiler, öğrenciler, belediye memurları ve polisler saygı duruşunda bulunmuştur[143].

Cenazesi Bab-ı Hümayundan Topkapı Sarayının birinci avlusuna, oradan Müze-i Hümayuna ardından da vasiyeti üzerine vapurla Eskihisar'a götürüldü[144]. Hamdi Bey sağlığında Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii'nin çevresini ve özellikle Hersek Köyü'nü çok sevdiği için buraya gömülmek istemişti[145].

Hamdi Bey Eskihisar'daki köşkünün arkasına, servi ve çam ağaçlarının arasına bir tepeye gömülmüştür[146]. Ölümünden sonra toplanan Bakanlar Kurulu 13 Haziran

---

[141] Cezar, a.g.e., s. 471.

[142] Eylem Tataroğlu, "*Osman Hamdi Bey: 19. Yüzyılın Müzecisi Devlet Adamı Ressamı Sanat Eğitimcisi Arkeoloğu"*, Milli Eğitim Dergisi, Cilt 48, Sayı 221, s. 178.

[143] Cezar, a.g.e., s. 476-477.

[144] Eldem 2010, a.g.e., s.427-428.

[145] Edhem 1970, a.g.e., s. 39.

[146] Epikman, a.g.e., s. 3-4.

1910 tarihinde aldığı kararla devlete yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı iki adet Selçuklu mezar taşının[147] Hamdi Bey'in mezarına konulmasına karar vermiştir[148].

Osman Hamdi'nin ölümü dünyada büyük yankı uyandırdı. Cenazesi Alman Fransız ve İngiliz basını tarafından yakından takip edildi[149]. İstanbul'a baş sağlığı mesajları yağarken Fransa'nın günlük gazetelerinde Osman Hamdi'nin ölümü yazıldı. Serveti Fünun Dergisi yazarı Ahmed İhsan Tokgöz, 14 Nisan 1910 tarihli dergiyi tamamen Osman Hamdi'ye ayırdı[150].

Yaşadığı dönem her kesimin takdirini ve saygısını kazanmış bir bilim insanı, tüm arkeoloji ve sanat çevresini yasa boğmuştur. Alexander Conze: *"...Bugünü görmemek için bu kadar yaşamamalıydım..."*[151] diyerek üzüntüsünü ifade etmiştir.

Fransız Akademisinden gelen taziye mesajında:*"...Güzel sanatların gelişmesine gönülden hayatını vakfeden Hamdi Bey'in ölümünden dolayı fevkalade üzüntü duyan Güzel Sanatlar Akademisi, onun ailesine samimi taziyelerini beyan eder..."* Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Puchstein'den gelen taziye mesajında: *"...uğradığınız acı kaybın üzüntüsünü paylaştığımızı Alman Arkeoloji Enstitüsü adına beyan ederim Hamdi Bey'in vefatı ile büyük bir vefakârımızı, daima minnettarı olduğumuz yüksek değerli bir âlimi kaybettik..."* mesajı yer almaktadır[152].

2.3. Osman Hamdi Bey'in Çeşitli Devlet Kademelerindeki Memuriyeti

Osman Hamdi Paris'te yaşadığı zaman diliminde babasının hayallerini yerine getirememişti. Yani Hukuk Fakültesi'nden mezun olup bir diploma almadan İstanbul'a dönmüştü.

Osman Hamdi 1869 yılında Mithat Paşa ile birlikte Bağdat Valiliğine Vilayet-i Umur-u Ecnebiye Müdürü,[153] 1871 yılında Hariciye Müdür Muavini[154] 1873 yılında

[147] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Meclisi Valâ [MVL], Dosya 141, Gömlek 38.
[148] Eldem 2010, a.g.e., s. 428.
[149] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 9-10.
[150] Eldem 2010, a.g.e., s. 427-428.
[151] Cezar, a.g.e., s. 473.
[152] Cezar, a.g.e., s. 477.
[153] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43.
[154] Mansel, a.g.m., s. 292.

yapılan Viyana Uluslararası Sergisi'nde de Osmanlı Devleti'ni temsil ederek Sergi Komiseri olarak görev yapmıştır[155].

Hamdi Bey Arifi Paşa'nın Hariciye Nazırlığı döneminde 1875 yılında Umur-u Ecnebiye kâtipliğine atanmış, bu görevde yabancılar ile yapılan yazışmalarda kâtiplik görevi yürütmüştür. Sultan Abdülaziz'in 1876 yılında askeri darbe sonucu tahttan indirilmesinin ardından bu görevden alınarak Matbuat-ı Ecnebiye yabancı (basın yayın) müdürlüğüne tayin edilmiştir[156].

Osman Hamdi 1877 yılında Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Müdürlüğüne Belediye Müdürü olarak atanmıştır. Bu kurumda görevini ifa ederken Maarif Nezaretine bağlı Müze-i Hümayun tamirat komisyonuna seçilen 8 üyeden bir tanesi olmuştur. Osmanlı Rus Savaşı'nın bitmesiyle birlikte tüm devlet görevlerinden istifa etmiştir[157].

Osman Hamdi 1881 yılında Dethier'in ölümü üzerine Müze-i Hümayunun ilk Türk müze müdürü oldu[158]. Ardından Osmanlı'nın ilk güzel sanatlar okulu Sanayi-i Nefise Mektebini yani günümüzün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesini kurmayı başardı[159].

Osman Hamdi Bey Paris'te eğitim görürken geçici olarak çalıştığı Paris Sefaretindeki kâtiplik görevinden başlayarak, Osmanlı Devleti'ne hemen hemen 40 yılı aşkın bir süre devlet memurluğu yapmıştır.

2.3.1. Vilayet-i Umur-u Ecnebiye Müdürlüğü

Osman Hamdi'nin 12 yıllık uzun Paris serüveni babası Edhem Paşa'yı oldukça sinirlendirdi. Üstelik beklentilerini karşılamayan oğlunun inatla Paris'te kalmak istemesi, zaten sert mizaçlı olan Paşa'yı daha da hiddetlendirdi. Edhem Paşa 1869 yılında yurda döndürdüğü oğlunu, döner dönmez Mithat Paşa'nın yanına vererek 1869 yılında Bağdat Valiliğine memur olarak gönderdi[160].

[155] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43.
[156] Mansel, a.g.m., s. 293.
[157] Cezar, a.g.e., s. 144.
[158] Pasinli, a.g.m., s. 36.
[159]Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 46.
[160]Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43.

Mithat Paşa Bağdat Valiliğine olağan üstü yetkilerle tayin edilmiş, Bağdat'a giderken de kendi ekibini kendisi oluşturmuştu. Paşa'nın Bağdat'a gideceğinden haberdar olan Edhem Paşa, oğlu Osman Hamdi'yi de Mithat Paşa'nın yanına göndermişti. Edhem Paşa hem oğlunu yaptıklarından dolayı cezalandırıyor hem de Mithat Paşa gibi bir devlet adamından faydalanmasını istemişti[161].

Mithat Paşa Osman Hamdi'ye Vilayeti Umuru Ecnebiye Müdürlüğü yani Valiliğin yabancı kişiler ile olan ilişkilerini düzenleyen kurumun müdürlüğü görevini teklif etti. Osman Hamdi Mithat Paşa'dan gelen bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı[162]. 21 Mart 1869 günü İstanbul'dan yola çıkarak bir ay kadar süren bir yolculuktan sonra Bağdat'a vardılar[163].

Osman Hamdi Bağdat'ta iki yıl kaldı. Valilikteki işinden fırsat buldukça da resim yapmakla ilgilendi[164]. Bağdat'a gittiğinde henüz 27 yaşında genç bir adamdı. Bağdat, Edhem Paşa'nın istediği gibi Osman Hamdi'ye bir ceza oldu çünkü devrin en modern şehrinden, Doğu'nun ücra bir şehrine gelmek Paşa oğlunu yordu ama o yine de Bağdat'ta kalmakta istekliydi[165].

Hamdi Bey Mithat Paşa'yla da çok iyi anlaşmış, aralarında bir dostluk oluşmuştu ayrıca Mithat Paşa'yı herkesin tehlikeli bildiği zamanlarda bile Paşa'dan hayranlıkla bahsetmiştir. Mithat Paşa fikirleriyle Osman Hamdi'yi kendisine hayran bırakmış nadir insanlardan olmuştur. Osman Hamdi Mithat Paşa'nın ekibindeki Semavi Bey, Muharrir Ahmed, Mithat Efendi ve Köse Raif Bey'le (Paşa) tanışarak dost olmuş, Bağdat'ta sürgün olarak yaşayan Hint Prens'inden, çöl bedevilerine kadar pek çeşitli insanlarla temas etmiştir[166].

Osman Hamdi babasına yazdığı mektupta Mithat Paşa'dan övgüyle söz ediyor, yaptığı yenilikleri anlatıyordu[167]. Bağdat'tan babasına yazdığı mektuplarda

[161] Eldem 2010, a.g.e., s. 384.
[162] Cezar, a.g.e., s. 142.
[163] Eldem 2010, a.g.e., s. 384.
[164] Edhem 1970, a.g.e., s. 34.
[165] Mansel, a.g.m., s. 292-293.
[166] Mansel, a.g.m., s. 292-293.
[167] Eldem 2010, a.g.e., s. 384.

Hindistan'ın Bombay kentine Osmanlı konsolosu olması için gelen tekliften heyecanla bahsediyordu [168].

> *"...Paşa'ya Bombay'a gitmeye hazır olduğumu bildirdim ama bu Ermeni'yle aynı şartlarla değil. Paşa bana olan teveccühüyle Kadir ve Feyzi Beylerle konuştu ve gitmek istediğim takdirde bana ayda 10.000 kuruş verileceği, Konsolosluk gelirlerinin ve gemilerimizin acentesi olarak şu kadar yüzdenin bana düşeceği ve hükümetin Konsolosluk kirasıyla temsil masraflarını karşılayacağı kararlaştırıldı. Ben de kabul edip Paşa'ya Raif Efendi vasıtasıyla teşekkür ettim [...] Ne dersiniz, kıymetli pederim? Umarım iyi bir karar vermişimdir. Bugün Bombay bir Avrupa şehridir. İyi bir maaşla orada gayet rahat ederim ve Süveyş Kanalı sayesinde de İstanbul'a Daha yakın olurum. Zaten sizin yanınızdan olmadıktan sonra, ha Bağdat'ta olmuşum, ha Bombay'da. Orada daha serbest olarak ve daha yüksek bir maaşla şu Allah'ın unuttuğu Bağdat'tan daha rahat ederim..."*[169].

Elimize geçen kaynaklar incelendiğinde Hamdi Bey'in çok sevinerek yazdığı bu görev gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

1873'te yapılan Viyana Sergisi'nde Elbise-i Osmaniyye isimli, Osmanlı yerel halkının kıyafet kültürü tanıtılan albümde görülen bedevi kıyafetleri, Hamdi Bey'in Bağdat'ta karşılaştığı Araplar ve bedeviler resmedilerek oluşturulmuştur[170]. Hamdi Bey'in bu kitaptaki elbiseleri tanıtması, dönemin sosyolojisi ve insanları hakkında çok geniş bilgiye sahibi olduğunu göstermiştir[171].

Hamdi Bey'in Bağdat dönüşünde kendisine Saint Petersburg Sefaretinde kâtiplik teklif edilmiş ancak bu görevi kabul etmemiştir[172]. Hamdi Bey ilerleyen zamanlarda sarayın protokol müdür yardımcısı olmuştur[173].

---

[168] Eldem 2010, a.g.e., s. 81.

[169] Eldem 2010, a.g.e., s. 105.

[170] Eldem 2010, a.g.e., s. 92.

[171] Ahmet Ersoy, *"Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past in Late Ottoman Culture"*, Zeynep İnankur- Reina lewib- Mary Roberts, *The Poetics And Politics Of Place: Ottoman Istanbul And British Orientalism*, By University Of Washington press, Washington 2011, s. 137.

[172] Eldem 2010, a.g.e., s. 380-381.

[173] Özsezgin, a.g.e., s. 20.

2.3.2. Hariciye Nezaretindeki Memuriyetleri ve 1873 Viyana Sergisi

Osman Hamdi, Bağdat Valiliğindeki görevinin ardından 1871 tarihinde İstanbul'a dönmüştür. Aynı sene Teşrifatı Hariciye Muavinliği[174] yani yabancıların protokol işleri müdür yardımcılığı görevine atanmıştır[175]. Bu görev Osman Hamdi'nin Fransızca bildiği için atandığı bir memuriyettir[176].

İstanbul'a gelen yabancı elçilerin protokol işleriyle artık Hamdi Bey ilgilenmekteydi. Bu görevdeyken 1873 yılı Uluslararası Viyana Sergisi'nde de görevlendirme almış, Sergi Komiseri olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmesi istenmekteydi[177].

Viyana Uluslararası Sergisi 1851 yılından itibaren düzenlenen Avrupa'nın büyük sanat faaliyetlerindendir. 1873 senesinde ise 1 Mayıs ile 2 Kasım arasında gerçekleştirildi[178].

Serginin hazırlık komisyonunun başında Nafıa Nazırı Edhem Paşa bulunmaktaydı. Edhem Paşa bu sergi için iki kitap hazırladı, Usul-u Mimari-i Osmaniyye, yani Osmanlı geleneksel mimari yapılarının anlatıldığı bir kitap, diğeri de Osmanlı yerel kıyafetlerinin anlatıldığı Elbise-i Osmaniyye isimli diğer kitaptır. Mimarlık kitabında Marie de Launay ile Montani Efendi'nin, geleneksel elbise kitabında ise yine Marie de Launay ile Osman Hamdi Bey'in emekleri bulunmaktadır[179].

Viyana Sergisi'nde sergilenen Elbise-i Osmaniye isimli albümde Osmanlı yerel halklarının kıyafetleri ile bedevi Arap kıyafetleri yukarıda bahsedildiği üzere Osman Hamdi'nin Bağdat'ta görev yaptığı sırada çizdiği insan portrelerinden alınmıştır[180].

Osman Hamdi'nin sergideki asıl görevi, sergiye gidecek olan eşyaların hazırlanması, Osmanlı pavyonunun kurulması ve Sergi Komiserliği'dir. Sergiye Osmanlı hazinesinin nadide parçaları da eklenmiştir ki, asıl amaç Osmanlı Hanedanı'nın zenginliğini göstermektir[181].

---

[174] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Hariciye Nezareti İradeleri [İ.HR], Dosya 252, Gömlek 14968.

[175] Özsezgin, a.g.e., s. 20.

[176] Cezar, a.g.e., s. 143.

[177] Epikman, a.g.e., s. 1.

[178] Eldem 2010, a.g.e., s. 486.

[179] Eldem 2010, a.g.e., s. 487.

[180] Eldem 2010, a.g.e., s. 92.

[181] Cezar, a.g.e., s. 143.

Osman Hamdi'nin sergi pavyonlarının inşasında bizzat emeği geçmiş, kurulan Osmanlı pavyonu ve III. Ahmet çeşmesi oldukça dikkat çekişti[182]. Serginin tüm aşamaları ile titizlikle ilgilenen Hamdi Bey, Osmanlı pavyonu kurulurken duvarın yukarı kısmı ve tavanda yapılması gereken işleri görevliler yapamayınca duvara dayanan merdivene çıkmıştı. Hamdi Bey merdivenin en üst basamağında iken Avusturya İmparatoru'nun sergiyi gezmek için geldiği haber verilir, o merdivenden inemeden İmparator içeri giriverir, Hamdi Bey'i merdivenin en üst basamağında gören İmparator: "*Hamdi Bey, orada ne teşhir ediyorsunuz?"* diye sorar. Bulunduğu yerden İmparatoru saygı ile selamlayan Hamdi Bey'in karşılığı manidardır: "*Hayatımı Majeste!"* [183] Cevabı görevinin önemini de ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti sergide 27 Terakki Madalyası, 14 Zevk Madalyası, 183 Liyakat Madalyası, 196 Mansiyon, 8 İş birliği Madalyası ve hükümete verilen 2 Onur toplamda 420 ödül almıştır[184].

Hamdi Bey Viyana Sergisi'nin sona ermesiyle birlikte İstanbul'a dönmüştür. Haziran 1874'te, Hariciye Nezaretinde Tahrirat-ı Ecnebiye Müdürlüğü Kâtipliği'ne atanmış, bu görevde Osmanlı Devleti'nin yabancılar ile olan yazışma işlerini yürütmüştür [185]

Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'e darbe yaparak 1876 yılında tahttan indirmesinden sonra, tüm kurumlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Osman Hamdi ise 1876 yılında tekrar görev değişikliği yapılarak, Matbuatı-ı Hariciye Müdürlüğüne, yani yabancı basının izlenmesi ve kontrol edilmesinden sorumlu birimin başına geçmiştir[186]. Bu görevin üzerinden 9 ay geçtikten sona yabancı dili iyi olmadığı gerekçesiyle bu görevden el çektirilmiş,[187] ardından tekrar Teşrifatı Hariciye Müdürlüğündeki[188] görevine atanmıştır. Hamdi Bey Haziran 1876'da bu görevinden kendi isteğiyle istifa etmiştir[189].

Sultan Abdülaziz'den sonra tahta V. Murad çıkmıştır ancak V. Murad'ın psikolojik sorunlar yaşaması nedeniyle tahtta ancak 3 ay kalabildiği bilinmektedir. 31 Ağustos

[182] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 6.
[183] Cezar, a.g.e., s. 473.
[184] Eldem 2010, a.g.e., s. 486- 487.
[185] BOA. İ. HR, D 252, G 15772.
[186] Cezar, a.g.e., s. 144.
[187] Eldem 2019, a.g.m., s. 57.
[188] BOA, İ. HR, D 266, G 15963.
[189] Eldem 2019, a.g.m., s. 57.

1876 yılında toplanan hükümet üyeleri V. Murad'ı tahttan indirerek, yerine Şehzade Abdülhamid'i geçirdiler[190].

II. Abdülhamid, bir süre sonra amcası Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde ve şüpheli ölümünde payı olduğunu düşündüğü[191] Mithat Paşa'yı, çeşitli sebeplerle görevinden aldı ve 5 Şubat 1877 sürgüne gönderdi[192].

Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'ni 30 sene yönetmiştir. Döneminde birçok yenilikler yapılmış ve yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Padişah bazı dönemlerde sıkı denetimler ile bürokratlar canından bezdirilmiştir. II. Abdülhamid bürokratlar üzerinde sıkı denetim kurmuştur çünkü Osmanlı'da çok sık padişah değiştirilmiş ve tahttan indirilen padişahlara kötü muameleler yapılmıştı.

2.3.3. Bulgaristan Olayları Tahkik Heyeti Üyeliği

Osman Hamdi Bey 1876 yılında tüm devlet memurluklarından istifa etti, bir süre inzivaya çekilerek tatil yaptı. Bu sırada Osmanlı hükümeti Bulgaristan'daki olayları yakından izliyordu. Bulgaristan'da Eylül 1876 tarihinde sivil karışıklıklar baş göstermeye başlamış, Filibe ve Pazarcık civarında Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasından iç savaş başladı[193]. Osmanlı Devleti Bulgaristan olaylarını izlemek için Sadullah Paşa başkanlığında bir kurul kurulmasını ve Filibe'ye gönderilmesi kararı aldı[194].

Hariciye Nezaretinde yaptığı görevlerden sonra Osman Hamdi'ye 1876 tarihinde Bulgaristan olaylarını inceleyecek Tahkik Heyeti üyeliği görevi verildi[195]. Heyetin asıl görevi Bulgaristan'da meydana gelen olayların çözümlerini hükümete bildirmek ve gözlemlerde bulunmak, kesin çözümler için hükümete yardımcı olmaktı. Avrupa'nın azınlıkları kışkırttığı, dini ve etnik karşıtlıkların had safhaya geldiği bir ortamda Osmanlı heyeti oldukça zor durumlarda kaldı.

---

[190] Yılmaz Kızıltan, *"I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı",* Gazi eğitim Fakültesi Dergisi, 2006, Cilt 26, Sayı 1, s, 258.

[191] Mahmut Celaleddin Paşa, *Miratı hakikat Tarihi Hakikatların Aynası*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu) Berekat Yayınevi, İstanbul 1983, Cilt 1, s.101.

[192] Kızıltan, a.g.m., s. 262.

[193] Eldem 2010, a.g.e., s. 380-381.

[194] Eldem 2019, a.g.m., s. 58.

[195] Mansel, a.g.m., s. 292-293.

Osman Hamdi Bulgaristan'da üç ay görev yapmış, gözlemlerde bulunmuştur. Defterine aldığı notlarında Avrupa gazetelerinde çıkan Müslümanların Hıristiyan ahaliye zulüm yaptığı haberlerinin çok abartılmış olduğunu yazmıştır[196].

Osman Hamdi Filibe'de 13 Aralık 1876'ya kadar kalmıştı[197]. Bulgaristan görevinde olaylara ve insanlara objektif bakamamış, Müslümanlar ile Hıristiyanların kavgasında tarafgirlik yaparak, Müslümanları kayırmıştı[198]. Osman Hamdi'nin Bulgaristan'daki görevi heyetteki Rum bir üye ile kavga ettiği için İstanbul'a acil olarak geri gönderilerek sonlandırılmıştır[199].

2.3.4. Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Müdürlüğü

Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilâtının kurulması devletin son dönemlerine denk gelmektedir. Belediye teşkilâtı kurulmadan önce, şehirlerin yerel hizmetlerini Kadılar, emrindeki memurlar ile birlikte yapmaktaydı[200].

Osmanlı Devleti'nin başkenti, Üsküdar, Beyoğlu, Eyüp ve İstanbul Kadılığı olarak dört ana bölgeye ayrılmıştır[201]. Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilâtının kurulması 1855 yılında hayata geçirilen, İstanbul Şehremanetinin kurulmasıyla başlar ancak bu girişim tecrübesizlikler ve siyasi çalkantılar sebebiyle başarısız olmuştur. 1857 yılında ise İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuş, İstanbul 14 belediye bölgesine bölünmüştür. İstanbul gibi kocaman bir şehir, üstelik İmparatorluğun başkenti daha rahat yönetilebilmiştir. Alınan bu kararla birlikte ilk kurulan belediye 1857 tarihli Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi olmuştur[202].

Mithat Paşa'nın sürgüne gönderilmesinden sonra Edhem Paşa Sadrazam olmuştur. Edhem Paşa, Sadrazam olduktan sonra elbette ki elindeki kudretli gücü kendisi içinde kullanmıştır. Edhem Paşa Sadrazam olunca Osman Hamdi'nin Tahran'a elçi olarak atanması gündeme gelmiştir[203]. Osman Hamdi'nin ataması gerçekleşmeyince,

---

[196] Eldem 2015, a.g.e., s. 116-117.

[197] Eldem 2015, a.g.e., s. 82.

[198] Eldem 2015, a.g.e., s. 121-122.

[199] Eldem 2019, a.g.m., s. 58.

[200] Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyük Şehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 3.

[201] Oktay, a.g.e., s. 4-5.

[202] Şefik Memiş, *"İstanbul'un İlk Beş Belediyesinden Biri: 13. Daire-i Belediye"*, Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Beykoz Belediyesi İstanbul 2020, s. 57.

[203] Eldem 2019, a.g.m., s. 58.

Beyoğlu Altıncı Daireye Belediye Müdür'ü olarak atamış[204] ve bu görev için gerekli koşulları sağlamıştır[205]. Hamdi Bey bu dairede 1877 yılından Temmuz 1878 tarihine kadar görev yapmıştır[206].

Beyoğlu Altıncı Daire, Beyoğlu ve Galata çevresini kapsıyordu. Bu dairenin etrafında gayrimüslimler ve Avrupa'da yetişmiş Avrupalı gibi yaşayan Osmanlı modernleri yaşamaktaydı[207]. Beyoğlu ve Galata, dönemin en zengin Avrupalı ve Osmanlı gayrimüslimlerinin çok bulunduğu bölgedir. İstanbul'un en önemli ticaret alanı ve en kalabalık bölgesiydi[208].

Galata ve Beyoğlu Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan penceresidir. Tüm önemli finans merkezleri, ticaret ve seyahatin en yoğun olduğu kozmopolit bir bölge olmakla birlikte Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler hep bir arada yaşayan zengin burjuvazi insanlardan oluşmaktadır[209].

Osmanlı bürokratları Paris belediye teşkilatını olduğu gibi taklit ediyorlar, Fransızca bilmeyi modernliğe atılmış bir adım olarak görüyorlardı[210]. Belediye dairesinin yönetimi tamamıyla Padişah'a ve hükümete bağlıdır. Belediyeyi yöneten müdür, hükümet tarafından Padişah'ın onayıyla atanır, daire meclisini de hükümet tarafından seçilen üyeler oluştururdu[211].

Galata ve Beyoğlu bölgesinin belediye müdürünün Fransızca bilmesi şartı getirilmişti[212]. Osman Hamdi, Beyoğlu Altıncı Dairenin Müdürlüğü'ne Paris'te yaşamış, Fransızcayı iyi bilmesi ve babasının sadrazam olmasından kaynaklanan sebeplerle hükümet tarafından atanmıştı.

Hamdi Bey'in müdürlüğünde Altıncı Daire, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ile ayrıcalıklarını yitirmiş, diğer belediye daireleri ile aynı konuma gelmiştir. Hamdi

---

[204] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Dahiliye İradeleri [İ. DH], Dosya 741, Gömlek 60625.

[205] BOA. İ. DH, D 742, G 60664.

[206]Şevki Bilgehan Önver, *"Altıncı Daire-i Belediye ve Günümüz Belediye Hizmetleriyle Karşılaştırılması",* Takvim-i Vekayi, Cilt 7, Sayı 1, 2019, s.64.

[207] Osman Nuri Ergin, *Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üstüne Seçmeler*, Marmara Boğazları Ve Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul 1987, s. 128-129.

[208] Önver, a.g.m., s. 44.

[209]Oktay, a.g.e., s. 22.

[210] Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğinin Tarihî İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1936, s. 124-125.

[211] Oktay, a.g.e., s. 23.

[212] Ergin 1987, a.g.e., s. 128-129.

Bey'in döneminde, 1878 yılında belediye sınırları içerisindeki Galata'da ilk Kadın Hastalıkları Hastanesi açılmıştır[213].

Hamdi Bey'in Altıncı Dairedeki işleri hakkında pek bir bilgimiz olmasa da buradaki görevi pek uzun sürmemiştir. Belediye bölgesindeki yerel hizmetlerin aksadığına yönelik şikayetler artmış, hatta gazetelere de haber konusu dahi olmuştur. 23 Aralık 1877 tarihli bir haberde Beyoğlu sakinlerinden bir grubun Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa'ya toplu halde çıkıp: *"…Yerel hizmetlerde aksaklıklar olduğu ve artık sakinlerin dayanamayacak duruma geldiğine…"* dair şikâyet dilekçesinde bulunduklarını yazılmıştır. Dilekçeden sonra bir müfettiş ekibinin kurulmuş ve daireyi teftiş etmiştir[214].

Osman Hamdi, yapılan şikayetlerden sonra sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etti. Osman Hamdi gerçekten sağlık sorunlarından istifamı etti yoksa yapılan şikayetlerden sonra görevden mi alındı bilinmemektedir[215].

Hamdi Bey'in istifası hakkında bir diğer iddia ise 1875 yılında Fransız bir kuyumcuya 1425 frank borcu sebebiyle davalık olmuş, borcunu ödemediği için maaşının üçte birinin el konulmuştur[216]. İddiaya göre Hamdi Bey bu mahkûmiyet sebebiyle görevinden istifa etmiştir[217].

2.3.5. Kadıköy Belediye Başkanlığı

İstanbul 1857 yılında belediye dairelerine ayrılmıştır, ilk örnek ise önceki bölümde yazıldığı üzere, Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi olmuştur. Beyoğlu Altıncı Dairede modern belediyecilik tecrübe edildikten sonra, Paris Belediye idaresi örnek alınarak dairelerin sayısı 20'ye çıkarılmıştır[218]. Kadıköy Belediyesi de bu 20 Belediye içerisinde yer almıştır[219].

---

[213] Beyoğlu Belediyesi, *155. Yıl Altıncı Daire-i Belediye Başkanları ve Hizmetleri Kronolojisi Sergisi* Beyoğlu Belediyesi, İstanbul 2013, s. 32.

[214] Eldem 2019, a.g.m., s. 59.

[215] Mansel, a.g.m., s. 293-294.

[216] BOA. MF. MKT, D 309, G 56.

[217] Sönmez, a.g.m., s. 768.

[218] Ergin 1987, a.g.e., s. 77.

[219] Oktay, a.g.e., s. 35.

1876 yılında yayımlanan Belediye nizamnamesine göre, belediye dairesi yönetiminde yer almak için emlak sahibi olmak yeterliydi, yani belediyeyi emlak sahibi olanlar yönetiyordu[220].

Osman Hamdi'nin Kadıköy Belediyesine Başkan olarak atandığı bilinmektedir, çoğu kaynak ise Kadıköy Belediyesinin ilk başkanı olarak kendisinden bahsetmektedir[221]. Hamdi Bey'in Kadıköy Belediye Başkanlığı yaptığı sırada hangi faaliyetlerde bulunduğuna dair bir bilgi yoktur fakat Kabataş-Taksim metro hattı için istediği imtiyaz dilekçesinden yola çıkılarak, 1893-1894 tarihleri arasında Kadıköy Belediye Başkanlığı yapmış olduğu sonucuna varabiliriz[222].

Osman Hamdi hakkında Osmanlı arşivlerindeki vesikalarda Belediye Başkanlığı yaptığı dönem olmasa da daha önceki dönemlerde Kadıköy çevresinde birkaç teşebbüs içine girdiğine dair vesikalar mevcuttur. Hamdi Bey ile ilgili diğer vesikalarda ayrıntıları ile Kabataş Taksim metro yapımı için teşebbüste bulunduğu da yazmaktadır [223].

1868 yılında Galata ile Beyoğlu arasında bir metro ağı projesinin inşası başlanmıştır. Günümüzde tünel olarak adlandırılan tarihi proje 1875 yılında tren ve tramvayla halkın hizmetine sunulmuştur[224].

Galata ve Beyoğlu arasında inşa edilen metro hattı hem işletmecisinin hem de şehir halkının yüzünü oldukça güldürmüştü. Bu güzergahı kullanan halk metro sayesinde rahata ererken işletmeci şirkette bu metrodan büyük gelir kazanmıştı. Hamdi Bey'de yeni bir metro projesi olan Taksim ile Kabataş projesi fikrini düşünür çünkü Taksim ile Kabataş arasının deniz yolu ulaşımı için önemli bir güzergâh olduğunu ve buradaki halkın denize ulaşmakta sıkıntılar çektiğini belirterek projeyi gündeme

[220] Ergin 1936, a.g.e., s. 129.

[221] Eldem 2019, a.g.m., s. 58.

[222] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Babı Ali Evrak Odası [BEO], Dosya 583, Gömlek 43662.

[223] BOA. BEO, D 583, G 43662.

[224] Fatma Ürekli, *"Ölümünün 100. Yılında Osman Hamdi Bey 1842-1910",* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, 2010, s. 14.

getirmiştir[225]. 1895 yılında Üsküdar ile Bağlar başı arası ve Kabataş ile Taksim araları için Hamdi Bey imtiyaz istemiştir[226].

Osman Hamdi'nin imtiyaz isteği Padişah II. Abdülhamid'e ulaşmış ve gerekli izinler çıkmıştır. Proje Ticaret ve Nafıa Nezaretlerinde tekrar görüşülmüştü hattın kurulacağı alanda mühendis Mösyö Set incelemeler yapmak üzere görevlendirilmiştir. Tüm izinler alınmasına ve projenin hayata geçirilmesine ramak kala proje iptal edilmiştir[227].

Osman Hamdi'nin Kadıköy çevresindeki geçen zamanları hakkında not defterindeki 1874 tarihli yazılarda bu tarihte Kadıköy civarında Haydarpaşa'da oturduğu yazmaktadır[228]. Ayrıca Hamdi Bey Meclis-i Mebussan seçimlerinde Kadıköy'ü temsil edecek Meclis üyelerini seçen, 40 kişilik kurulun üyeliğinde de görev aldı[229].

Osman Hamdi'nin, Belediye Başkanlığı görevindeyken yaptığı faaliyetler hakkında tam bilgi sahibi olamasak da Kadıköy çevresine yıllarca hizmet ettiği, bu çevrede faaliyet gösterdiği görülmektedir.

2.3.6. Duyun-u Umumiye İdare Meclis Üyeliği

Osman Hamdi'nin Duyun-u Umumiye de çeşitli tahvil sahiplerini temsil yetkisi bulunuyordu. Bu göreve atanması 21 Kasım 1887 tarihidir, bu tarihten sonra 1892, 1896, 1902 ve 1906 tarihlerinde periyodik olarak görev almaya devam etti, öldüğünde de hala bu görevi sürdürüyordu[230].

Hamdi Bey 1894 tarihinden itibaren Duyun-u Umumiye de Osmanlı Dayinler Vekili olarak da görev yapmaktaydı[231]. Bu görevinin dışında birtakım bankaların ve kurumların, Tütün Rejisinin de yönetiminde görevler aldı[232].

---

[225] Celil Ender, *"Osman Hamdi Bey'in İmtiyaz İsteği Kabataş Taksim Metro Projesi"*, Zeynep Rona, *Osman Hamdi Bey Ve Dönemi 17-18 Aralık 1992*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 174.

[226] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BAO]. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH. MKT], Dosya 391, Gömlek 5.

[227] Ürekli, a.g.m., s. 15.

[228] Eldem 2015, a.g.e., s. 70.

[229] Eldem 2019, a.g.m., s. 58-59.

[230] Eldem 2010, a.g.e., s. 382-383.

[231] BOA. YA. HUS, D 208, G 35.

[232] Mansel, a.g.m., s. 298.

3. MÜZE-İ HÜMAYUNUN KURULUŞU VE OSMAN HAMDİ BEY DÖNEMİ

3.1. Müze-i Hümayunun Kurulması ve İlk Müze Müdürleri

Sultan Abdülmecid'in 1846 yılındaki Yalova gezisi Osmanlı müzeciliği için dönüm noktası olmuştur[233]. Padişah, Yalova'ya bir gezi düzenlemiştir. Bu gezi sırasında rastladığı, üzerinde Latince yazılar ile Bizans İmparatoru I. Konstantin'in isminin yazıldığı Roma dönemi mermer tarihi eserleri: "…*Böyle büyük bir hükümdarın namını taşıyan şeylerin yerde yatması doğru değildir*…" diyerek, Fethi Ahmed Paşa'dan eserlerin İstanbul'a gönderilmesini istemiştir[234].

Eserleri İstanbul'a gönderen Fethi Ahmed Paşa 4 Mart 1846 tarihinden itibaren Sava, Selanik, Girit, Musul, Halep, Kudüs, Aydın, Saruhan, Adana ve Hüdavendigâr sancaklarına mektuplar yazarak tarihi eserlerin tanımını yapmış ve tanıma uyan tarihi eserlerin, (heykel, lahit, mermer vb.) ivedilikle İstanbul'a gönderilmelerini emretmiştir. Fethi Ahmed Paşa'nın tarihi eser toplaması Osmanlı'nın ilk modern müzecilik faaliyetlerini başlatmıştır[235]. Paşa'nın hanedan damadı olması müze konusunda geniş imkânlara ulaşmasını sağlamış, tam bir müze kurumu oluşmamışsa da Paşa sayesinde bir Osmanlı müzesinin varlığı ortaya çıkmıştır[236].

Osmanlı Devleti'nin ilk müze binası Aya İrini Kilisesi'dir. Kilise Topkapı Sarayının surlarının hemen yanında bulunan, tarihi bir yapıdır. Kilise I. Konstantin zamanında inşa edildi, 523'te Nike İsyanında bir yangın, 732 yılında bir deprem, 770 ile 780 tarihleri arasında da farklı hasarlar atlattı[237].

Tarihi abide İstanbul kiliseleri arasında tarih ve mimarlık açısından en mühim kiliselerdendir. Fatih döneminden itibaren eski silahların yerleştirilmiş, 1726 yılına kadar Cebehane, bu tarihten sonra Darül Esliha yani silah ambarı olarak anıldı [238].

---

[233] Keleş, a.g.m., s. 4.

[234] Nazır, a.g.m., s. 99.

[235] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. A) Sadaret Amedi Kalemi Evrakı [A.) AMD], Dosya 73, Gömlek 72.

[236] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s.27.

[237] Ogan 1946, a.g.e., s. 7-8.

[238] Ogan 1946, a.g.m., s. 6.

1846 yılı Müze-i Hümayunun ilk kuruluş tarihi olarak karşımıza çıkar. Bu tarih yine Fethi Ahmed Paşa'nın tarihi eser koleksiyonlarını teşhire açtığı tarihtir. Müze-i Hümayunun arması da Osmanlı armasından esinlenerek oluşturulmuştur[239].

Müzenin ilk eserlerini At meydanın da bulunan, Mısır'dan gelmiş Bronz Yılan Başı Heykeli, İstanbul'un fethi sırasında Haliç'i kapatan savunma zincirinden bir parça, İmparator lahitleri ile araba yarışçısı Porphyrious Heykeli gibi Bizans döneminden kalma eserler oluşturmuştur[240].

Fethi Ahmed Paşa bir müze oluşturmak ve eserleri toplamak için uzun süre uğraşmıştır[241]. Ülke civarından tarihi eserleri başkente toplayarak teşhir etmiştir. Paşa ömrü yetmiş olsaydı, belki de çok başarılı bir eski eserler tüzüğü de oluşturabilecekti ancak böyle bir tüzük hazırlayamadan vefat etmiştir[242].

Aya İrini Kilisesi'nde toplanan eserler, Fethi Ahmed Paşa'nın 1857 yılında vefatıyla sahipsiz kalmıştır. Eserlerle ilgilenilmemiş, eserlerin başında yalnızca bekçiler kalmıştır[243].

Müzenin oluşum evreleri elbette Fethi Ahmed Paşa'nın çakmış olduğu kıvılcımla başlamıştır ancak sonraki süreçler çok daha önemlidir. Eski eser yağmacılığının zirveye çıktığı bir dönemde bir müze kurup eski eser toplamak kolay bir iş değildir.

Osmanlı müzesi 1857 yılından beri bakımsız ve kendi kaderine terk edilmiş bir durumdaydı, eski eserler Aya İrini Kilisesi'nde bakımsız haldeydi[244]. 1868 tarihinde Albert Dumont tarafından Paris Revue Archeologigue Dergisi'nde yayımlanan *"Le Musée Sainte-Iréne à Constantinople"* isimli makale ile ilk kez Osmanlı müzesi uluslararası alanda tanıtıldı[245]. Dumont aynı sene Aya İrini'deki eserlerin bir kataloğunu yaparak, giriş yazısında şöyle yazmaktadır:

> *"...Bab-ı Âli hükümeti birkaç senedir Eski Saray'da İstanbul'da ve İmparatorluğun muhtelif yerlerinde bulunmuş olan eski eserleri*

[239] Eldem 2010, a.g.e., s. 392.

[240] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 26.

[241] Türkseven, a.g.e, s. 28.

[242] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 31.

[243] Demirsar Arlı, a.g.e, s. 6.

[244] Nazır, a.g.m, s. 102.

[245] Hayrullah Cengiz, "*İstanbul Müzeleri Literatürü"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 278.

toplamıştır […] Aya İrini'nin odalarındaki heykel, yazıt ve kabartmalar hiçbir düzen olmadan sergileniyor; arkeolojiyle hiçbir alakası olmayan eşyanın arkasında kalan birçoğu iğreti bir şekilde incelenebiliyor; diğerleri ise bakımsızlıktan, hatta rutubetten zarar görmekte ve gün den güne bozulmaktadır..."[246].

Bu yazı Fethi Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra Aya İrini'nin durumunu en net haliyle anlatmıştır. Paşa'nın ölümünden sonra Müze tekrar silah deposu haline dönüştürülmüş, kurumun geleceği onu kuran ve geliştiren kişinin hayatıyla aynı anda bitmiştir. Kurumların hayatı kurucularının ömrü ile sınırlı kaldığında bir daha o kurumların tekrar faaliyete geçişleri zor olmuştur.

1869 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa, Padişah'a bir rapor sunmuştur. Raporda eski eserlerin toplatılarak ve bir müzenin kurulmasının zorunluluğu ve bir Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlanarak tarihi eserlerin yasal güvence altına alınması gerektiği yazılmıştır[247].

Sultan Abdülaziz 1867 yılında gittiği Avrupa gezisinde Abras Galerisinde gördüğü İslam eserlerinden oldukça etkilendiği önceki bölümlerde yazılmıştı. Sultan yurda döndüğünde tarihi eserler ile ilgili kendisine sunulan raporu çok yerinde bularak Müze-i Hümayun için; Müze-i Şahane, Müze-i Amire, Müze-i Osmanî ve Asar-ı Atika Müzesi isimlerini kullanarak faaliyete geçmesine onay vermiştir[248].

Müze-i Hümayun, Sadrazam Ali Paşa'nın sadaretinde Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın destekleriyle[249] 8 Temmuz 1869 tarihinde Müze-i Hümayun tekrar faaliyete geçirilmiştir. Aynı tarihte müzeye ilk kez müze müdürü ataması yapılmış ilk müdür Edward Goold olmuştur[250]. Osmanlı Devleti bu dönemde Osmanlı arkeolojisini ve müzesini akademik temellere oturtarak bilinçli ve eğitimli bir arkeoloji politikası izlemiştir[251].

---

[246] Eldem 2010, a.g.e., s. 181-182.

[247] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 28.

[248] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 31.

[249] Ogan (1947 B), a.g.m., s. 9.

[250] Cezar, a.g.e., s.166-167.

[251] Filiz Tütüncü Çağlar, "*The Historiography Of Ottoman Archaeology: A Terra İncognita For Turkısh Archaeologists",* Cihannüma Tarih Ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt 3 Sayı 1 Temmuz 2017, s. 118.

Edward Goold İrlanda asıllı soylu bir aileye mensup, İngiliz, öğretmen, tarihçi ve askerdir. Avusturya Ordusunda yüksek rütbelerde subaylık, Galatasaray Sultanisinde tarih öğretmenliği yapmıştır. İngiliz Büyükelçisi'nin tavsiyesi ile Müze-i Hümayun Müdürlüğüne 3000 frank maaşla atanmıştır[252].

Goold, Saffet Paşa'nın destekleriyle müzeyi hizaya sokmuş ve eserleri düzenlemiştir. Saffet Paşa da müzeye eser kazandırmak için valilere yazılar göndererek, İstanbul'a tarihi eser göndermelerini emretmiş, Trablusgarp, Selanik ve Konya'dan müzeye eserler gelmiştir[253].

Goold, 1869'da Kapıdağ yarımadası[254] Marmara Adası ve Tekirdağ'dan eserler getirerek müzedeki eser sayısını 160'a çıkarmıştır[255]. Goold Saffet Paşa birlikte 1869 yılından 1871 yılına kadar müze için çok başarılı işler yapmıştır. Goold 1871 yılında oluşturduğu 288 sayfalık envanter defterinin 58 sayfalık Fransızca özetini müzenin ilk kataloğu olarak yayımlamıştır. *"Catalogue explicatif, historique et scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Impérial de Constantinople fondé en 1869 sous le Grand Vizirat de Son Altesse Aali Pacha"* adlı eser Sadrazam Ali Paşa'ya ithaf edilmiştir[256]. Goold, Sadrazam Ali Paşa ile oldukça yakın ilişkiler kurmuş bu sebeple Ali Paşa'nın vefatıyla görevini kaybeden[257] ilk bürokratlardan olmuştur[258].

Sadrazam Ali Paşa'nın 8 Ağustos 1871 yılında vefatıyla yerine Mahmud Nedim Paşa gelince, Goold sebepsizce görevden alındı ve Galatasaray Sultanisindeki öğretmenlik görevine geri döndü[259].

Mahmud Nedim Paşa Sadrazam olunca Ali Paşa döneminden kalan tüm devlet bürokratlarının işlerine son vermiştir. Mahmud Nedim Paşa Goold'u görevden almakla yetinmeyip, müzenin tüm işleyişini durdurarak müzeyi kapatmıştır[260].

---

[252] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 32.

[253] Eyice, a.g.m., s, 1598

[254]Eyice, a.g.e., s. 1599.

[255] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 32.

[256] Eyice, a.g.m., s. 1598-1599.

[257] BOA. MF. MKT, D 53, G 114.

[258] İlber Ortaylı, *Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1600.

[259] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 33-34.

[260] Cezar, a.g.e., s.166.

Sadrazam Müzenin faaliyetleri durdurmuş olsa da müzeye Avusturyalı ressam Teranzio'u Müze Muhafızı olarak atamıştır[261].

Tezanzio müzeye 21 Kasım 1871 tarihinde 2.500 kuruş maaşla atanmıştır[262]. Muhafız herhangi bir müzecilik faaliyetinde bulunmadan bir yıl bu görevde kalmış, görev süresi içinde kendince eserlerin envanterini yapmak istese de başarılı olamamıştır[263].

Osmanlı müzeciliğinin ilerlemesi Mahmud Nedim Paşa sayesinde sekteye uğramıştır. Yanlış bir bakış açısı ve yanlış kararlar, bir yıl boyunca müzeyi âtıl durumda bırakmıştır. Mahmud Nedim Paşa'nın azlinden sonra Teranzio'nun da 1872 tarihinde müzeyle ilişiği kesilmiştir[264].

Maarif Nazırı Ahmet Vefik Paşa, Sadrazam Mithat Paşa'nın desteğiyle 1872 yılında müzeyi tekrar açmıştır[265]. Alman vatandaşı Doktor Philipp Anton Dethier'i de müze müdürü olarak atamıştır[266].

Dethier, 1 Ekim 1803 yılında Almanya'da doğmuş. Berlin Frederich Wilhem Üniversitesinde felsefe okuduktan sonra Berlin'de tarih alanında Doktora yapmış, sonraları filoloji, arkeoloji ve sanat tarihi alanlarında uzmanlaşmıştır[267]. 1844-1847 yılları arasında İstanbul'da arkeolojik kazılar yapmış, 1867 yılında Avusturya Lisesinin Müdürlüğünü yapmaya başlamıştır[268].

Dethier, 1856 yılında Sultan Ahmed Meydanı'ndaki Burmalı Sütun'u temizleyip, yazılarını inceledi. Kendisi yabancı müze müdürleri arasında en bilgili ve arkeolojiye en yatkın olan kişidir[269].

Dethier'in en büyük hatası 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni yayımlamak oldu. Nizamnamedeki boşluktan yararlanan yabancılar, eskiden kaçak yollarla kaçırdıkları

---

[261] Ogan (1947 B), a.g.m., s. 9.

[262] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 34.

[263] Ogan (1947 B), a.g.m., s. 9.

[264] Ortaylı, a.g.m., s, 1601.

[265] Mumcu, a.g.m., s. 69.

[266] Mutlu- Başaran Mutlu, a.g.m., s. 67.

[267] Meltem Begüm Saatçı Ata, *Müzeciliğin Gelişmesinde Müze-i Hümâyûn Müdürleri Philipp Anton Dethier ve Osman Hamdi Bey Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi* Gaziantep University Journal of Social Sciences, 20(3) 2021, s. 1475.

[268] Ortaylı a.g.m., s. 1601.

[269] Cezar, a.g.e., s.168.

eserleri, artık yasal yollarla yurt dışına götürmeye başladı[270]. Bu durum Dethier'in birçok müzeci ve arkeolog tarafından en acımasız şekilde itham edilmesine sebep oldu[271].

Dethier'in Takvar Ağa ile Derviş Hüseyin ismindeki yardımcıları Selanik bandırma, Kale-i Sultani, Parapetra, Kandiye ve Hanya bölgelerinden müzeye eserler göndermiştir. Dethier döneminin en önemli buluntusu, Amerikalı asker ve arkeolog Cesnola'nın 1874 yılında içinde Dionysos Heykeli'nin de bulunduğu, 88 sandık dolusu heykel koleksiyonun getirilmesi olmuştur[272]. Goold döneminde 160 olan eser sayısı Dethier döneminde 650 ye çıkmıştır[273]

Alman arkeolog Heinrich Schlieman'ın 1873 yılında Almanya'ya Troya hazinelerini kaçırmasından sonra Osmanlı Devleti ile Schlieman davalık olmuştur[274]. Dethier bizzat kendisi Atina'ya giderek, Osmanlı Devleti adına davayı açmış[275] Schlieman ise eserleri bilim adına kaçırdığını iddia ederek suçu Osmanlı Devleti'ne atmıştı[276]. Davayı kaybeden Scliheman, Osmanlı Devleti'ne 10.000 frank tazminat, 40.000 frank bağış, toplam 50.000 frank ödemiştir[277].

Dethier 8 yıl 7 ay müze müdürlüğü yaptı[278]. Müdürlüğü sırasında yaptığı en önemli faaliyeti, Çinili Köşk'ün müze binası olarak açılmasıdır. Dethier içinde Osman Hamdi'nin de bulunduğu 8 kişilik bir heyet kurarak, Çinili Köşk'ün hem tamiratı hem de eserlerin nakli için çalışmalara başladı[279].

Çinili Köşk, Fatih Sultan Mehmed döneminde Topkapı Sarayı inşa edilmeden önce saray olarak inşa edilmiştir. Günümüzde Topkapı Sarayı bahçesi içerisinde kalan tarihi bina, Çinili Köşk ve Sırça Saray olarak anılır. 1472-1473 tarihlerinde iki katlı

[270] Cezar, a.g.e., s.168.
[271] Eldem 2010, a.g.e., s. 169.
[272] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 35-36.
[273] Cezar, a.g.e., s. 177.
[274] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 35-36.
[275] Mutlu-Başaran Mutlu, a.g.m., s. 67.
[276] Esin, a.g.m.,185.
[277] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 35-36.
[278] Saatçı Ata, a.g.m., s. 1475.
[279] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 37.

şekilde inşa edilmiş olup ismi Türk İslam, İran, Orta Asya ve Selçuklu kültürlerinin sentezi olan çini süslemelerinden almıştır [280].

Dethier 1872 yılında Maarif Nezaretine Aya İrini Kilisesi'nin müze için uygun bir yer olmadığına dair dilekçeler sunmuştur[281]. Dethier dilekçesinde izin verilirse Çinili Köşk tamir ettirilip eserlerin burada saklanabileceğini yazmıştır. Cevdet Paşa dönemin Sultan'ı Abdülaziz'den eserlerin Çinili Köşk'e nakli için onay almıştır[282]. Nakil onayı alındıktan sonra İstanbul Şehremanetinden görevlendirilen ustalar Çinili Köşk'ü tamir etmiştir[283]. Yukarıda geçen bölümlerde bahsedildiği üzere Çinili Köşk, Romen asıllı bir mimarın ellerine bırakılmış, Romen mimar ise binanın orijinal halini bozmuştur.

Eserlerin Çinili Köşk'e taşınmasında Seraskerlik tarafından yapılan başvurularda etkili oldu[284]. 12 Aralık 1873 tarihinde Seraskerlikten Sadaret makamına gönderilen yazıda eski eserlerin Aya İrini Kilisesi'nden taşınmasının ve bir müze binası kurulmasının daha uygun olacağı, tarihi eserlerin taşınması için en uygun binanın Çinili Köşk olduğu, başka bir alternatifi var ise başka bir binaya taşınması talep edilir [285] diye yazarak hem müze binası için öneride bulunuyor hem de eserlerin taşınmasını arz ediyordu.

Çinili Köşk'ün tamiratı için 193.250 kuruş harcanmıştır. Bu para müzeden ikiz eserler satılarak, müze bütçesine gelen ödenekten karşılanmıştır[286]. Çinili Köşk'ü ilk kez Suphi Paşa müze binası yapmak istemiş[287] ancak Cevdet Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde taşınma işlemleri yapılmıştır. 1875 yılında da Suphi Paşa'nın Maarif Nazırlığında eski eserler Çinili Köşk'e taşınmaya başlanmıştır[288].

---

[280] Hayal Meriç Uğraş, *Topkapı Sarayı Çinili Köşk Sırça Saray: İşlevi Anlamı Ve Tarihsel Gelişimi* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 106-107.

[281] Ortaylı, a.g.m., s.1600.

[282] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.

[283] BOA. MF. MKT, D 32, G55.

[284] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. A. Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı, [A.MKT.MHM], Dosya 471, Gömlek 11.

[285] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 37.

[286] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 38.

[287] Ogan (1947 A), a.g.m., s. 12.

[288] Mansel, a.g.m., s. 294.

Seraskerlik makamının müracaatları ve müze müdürü Dethier'in ısrarları neticesinde eserlerin nakilleri 1878 yılında tamamlanmış ancak müze binasının açılması ve personellerin oluşturulması zaman almıştır. Müzenin ilk personelleri müze müfettişi Derviş Hüseyin, kayıt katalog ve yazışmalar müdür yardımcısı Limonciyan Efendi, envanter ve katalog işlerini Nikoladi Efendi ile İstavri Bey'ler yapıyordu. Resmi yazı işleri ve iç işlere Kadri Bey bakmıştır[289].

Çinili Köşk müzesi 14 Ağustos 1880 senesinde Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde resmi olarak açılmıştır[290]. Çinili Köşk'ün açılması önemlidir çünkü Osmanlı müzesi, tarihinde ilk kez kendisine ait bir binayı kullanmaya başlamıştır.

Çinili Köşk Müzesi 1881 yılından itibaren ziyarete açıldı yalnız çarşamba günleri kadınlar için ayrıldı. Ücretler ise salı günü 5, diğer günlerde ise 2,5 kuruş olarak belirlendi[291]. Çinili Köşk ilk kataloğunu 1882 yılında Hamdi Bey'in müdürlüğünde Salomon Reinach sayesinde çıkardı[292].

Dethier döneminde Müze-i Hümayun Mektebi açılmak istenmiş okulun açılması için tüm planlar yapılmıştı. Okulun öğrenci kabulündeki ağır şartlarını karşılayacak öğrencilerin bulunamaması ve okula gelmiş olan 90.000 kuruş ödeneğin Çinili Köşk'ün tamiratına kullanılması okulun açılmasına engel olmuştur[293].

Dethier müze müdürlüğünün sonlarına doğru hastalıklar ile uğraşmış, sıklıkla rapor almak zorunda kalmıştır. Osmanlı hükümeti ise Dethier'e karşı şefkatle yaklaşmış, 1876 tarihinde hastalığı sebebiyle iki maaş avans istediğine de onay vermiştir [294]. Dethier'in 1872 yılında başlayan müze müdürlüğü görevi, 1881 yılında 78 yaşında vefat etmesiyle son bulmuştur[295].

Dethier Osmanlı müzesi için çok önemli bir karakterdir. Müzenin eser sayısını çoğaltmış, eserleri Çinili Köşk'e taşımıştır hatta daha ileri giderek müze okulu dahi açmak istemiştir. Dethier'in yaptığı güzel çalışmaların yanı sıra 1874 Nizamnamesi

[289] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 39.
[290] Ogan (1947 B), a.g.m., s. 12.
[291] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 39-40
[292] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.
[293] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 41-42.
[294] Ogan (1947 B), a.g.m., s. 11.
[295] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 41-42.

gibi bir hata da yapmıştır. Philipp Anton Dethier yabancı müze müdürleri arasında en etkili hizmet eden müze müdürü olarak tarihe geçmiştir

3.2. Müze-i Hümayunda Osman Hamdi Bey Dönemi

Philipp Anton Dethier'in 1881 tarihinde vefat etmesinden sonra müze müdürlüğü koltuğu yine boş kaldı. Arkeoloji eğitimi olmayan Osmanlı ülkesinde müze zaten aydınların omuzları üzerinde yükseliyordu.

Müzeye destek veren aydınlar ölünce, müze yine bakımsız haline dönüyor, sonra yeni bir müze müdürü atanıyor, atanan müdür görevde kaldığı sürede de ortadaki bakımsızlığı gidermek için uğraşıyordu. Bu kısır döngü sürekli kendini tekrar ediyordu.

Maarif Nezareti, Müze-i Hümayuna müdür bulması için Berlin Sefiri Sadullah Paşa'ya mektup yazmıştır[296]. Sadullah Paşa'dan gelen cevapta arkeoloji üzerine eğitim almış Dr. Milhofer önerilmiştir[297]. Cevaba ek olarak Milhofer'in 8 yıllık bir sözleşme belgesi de yanına iliştirilmiştir. Sözleşmede ilk 4 sene 30, sonraki 4 sene için 35 Osmanlı lirası istenmiş ancak bu atama Sadrazam tarafından durdurulmuştur[298].

Osmanlı devlet adamları Dethier'den sonra müze müdürlüğüne bir Türkün gelmesini istiyordu[299]. En çok da Teşrifatı Umumiye Nazırı Mahmud Münir Paşa istiyordu[300]. Mahmud Münir Paşa'nın Osman Hamdi'nin müze müdürü olmasında etkisi büyüktür. Paşa, Hamdi Bey'in öğrencilik yıllarından arkadaşı ve dostudur. Hamdi Beyi Padişah'a ilk öneren kişi de kendisidir[301].

Osman Hamdi Bey, Mahmud Münir Paşa ve babası Edhem Paşa'nın da destekleriyle 11 Eylül 1881[302] tarihinde Müze-i Hümayun Müdürlüğüne atanmıştır[303]. Hamdi Bey kendisinden önceki müze müdürlerinden çok daha yüksek bir maaşla göreve

[296] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43-44.
[297] Ogan (1947 A), a.g.m, s. 11.
[298] Cezar, a.g.e., s.186-187.
[299] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43-44.
[300] Epikman, a.g.e, s. 5.
[301] Eldem 2010, a.g.e., s. 365.
[302] BOA. İ. DH, D 835, G 67168.
[303] Pasinli, a.g.m., s. 36.

başlamıştır[304]. Dethier döneminde Çinili Köşk'ün taşınması ve tamiratı konularında kurulan komisyonda üyelik yapması, Hamdi Bey için bir staj olmuştur[305].

Hamdi Bey göreve atanınca ilk iş Çinili Köşk'ün çatısını tamir ettirmiş ve çinileri de temizletmiştir[306]. Müzeyi ve eserleri tekrar düzenlemiş, Salomon Reinach'ı İstanbul'a davet ederek hem Çinili Köşk'teki eserlerin düzenlenmesinde yardım almış hem de eserlerin kataloğunu yayımlatmış. Bu çalışmalar Hamdi Bey için hızlandırılmış müzecilik dersi olmuştur[307]. Reinach sayesinde*"Catalogue du Musée Impe rial d'antiquites Constantinople ala Direction du Musée 1882. Imprimeire Le cant Times"* adıyla Çinili Köşk'ün ilk, Osmanlı müzesinin ikinci kataloğu yayımlanmıştır[308].

Salomon Reinach Fransız Encümeni Daniş Üyesi[309] ve dönemin ünlü Fransız arkeoloğudur. Osman Hamdi'nin yayımladığı, 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni en ağır şekilde eleştiren ve kabul etmeyen kişilerin de başında gelmektedir[310].

Hamdi Bey müzenin eksikleri konusunda Maarif Nezaretine, Sadrazam ve Padişah'a zaman zaman raporlar sunmuş, bu raporlar sayesinde kısıtlıda olsa eksikler giderilmiştir. Edhem Paşa'nın vilayetlerdeki valilere yazdığı mektuplarla da müzeye tarihi eser göndermeleri istenmiştir[311].

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu gibi geniş topraklarda müzecilik ve arkeoloji faaliyetleri daima zor olur. Her bölgeyi izlemek ve takip etmek gerekir. Örneğin Osmanlı hükümetinin Side antik kenti, Pamfilya, Perge, Silyon ve Aspendos çevrelerine yerleştirmek istediği göçmenlere Osman Hamdi Bey'in uyarılarıyla başka yerler bulunmuştur. Hamdi Bey'in uyarıları hem antik kenti hem de göçmenleri korumuştur[312] ayrıca ilk kez bir antik kent koruma altına alınmıştır[313].

---

[304] Cezar, a.g.e., s.189.

[305] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 43-44.

[306] Fehim Kuruloğlu, "*Osmanlı Devleti'nde Müzecilik"*, Tarih Okulu Dergisi Sayı IV, Ocak Nisan 2010 s, 53.

[307] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.

[308] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 45-46.

[309] Epikman, a.g.e., s. 5.

[310] Eldem 2010, a.g.e., s. 444.

[311] Epikman, a.g.e., s.5.

[312] Taşbaş, a.g.m., s. 1328.

[313] Tütüncü Çağlar, a.g.m., s. 117.

Hamdi Bey, Salomon Reinach'tan arkeologluğu ve müzeciliği öğrendi, ondan açıkça ders aldı ve faydalandı, bu durumdan da hiçbir zaman utanmadı[314]. Reinach'a yazdığı mektubunda: *"...İstanbul'da bulunduğunuz esnada belki farkında olmaksızın beni Arkeoloji sahasına forme etmeğe ilk evvela siz başladınız..."* diye yazar[315].

Hamdi Bey hem babası Edhem Paşa hem de Hariciye Nezaretindeki dostlarına güvenerek müzeyi geliştirmek için imkânları zorlamış, her mevkiden insandan yardım almıştır. Edhem Paşa oğlu için kendi koleksiyonu olan Mısır eserlerini müzeye bağışlamıştır[316].

Osman Hamdi müzedeki işleyişi düzenlemek ve nizam oluşturmak için 13 Mayıs 1889 yılında müze memurlarını ve yetkilerini tanımlayan 43 maddelik Müze-i Hümayun Nizamnamesi'ni yayımlamıştır. Nizamnamede müze müdür yardımcısı Halil Edhem Bey, mimar Edhem Bey, nümizmat İsmail Galip Bey, heykeltıraş Yervant Osgan Efendi, heykeltıraş İhsan Bey, konservatör Makridi ve Aziz Bey'lerin ismi geçmiştir[317].

Hamdi Bey müze işleyişinde Salomon Reinach, Andre Joubin, Dominiken Rahip Jean-Vincent Scheil, Alman diplomat Johann Heinrich Mordtmann, Gustave Mendel ve Theodore Reinach gibi yabancı bilim insanlarından faydalanmıştır[318].

Hamdi Bey'in yerli memurları, arkeolog Demosthene Baltazzi, Theodoros Makridi Fransızca kâtibi, arkeolog ve kazı komiseridir. Vasileios Mystakidis müzenin kütüphanesinden sorumludur. Bedri, Kadri, Bilal ve Nail Beyler, komiser ve hafriyat memurlarıdır. Halil Bey, fotoğrafhane sorumlusu, Recep Efendi, muhasebeci, Yervant Osgan müdür muavinidir. Alexandre Vallaury ve Philippe Bello müze için mimari projeler çiziyorlardı, Salvatore Valeri müze ressamıdır[319].

Müze-i Hümayunda Hamdi Bey'in ailesinden birçok kişi çalışmaktadır, kardeşi Halil Bey müdür muavini ve Hamdi Bey'den sonraki müze müdürüdür. Kardeşi İsmail Galip ile oğlu Mubarek ve Hamdi Bey'in damadı Vahid müzede çalışmışlardır. Müzenin on yıllık kısa bir süre zarfında büyüyüp gelişmesi, Osmanlı'nın

[314] Cezar, a.g.e., s. 215.
[315] Mansel, a.g.m., s. 296.
[316] Özkan, a.g.m., s. 72.
[317] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 53-54.
[318] Eldem 2010, a.g.e., s. 396.
[319] Eldem 2010, a.g.e., s. 396.

modernleşme projelerinin dünyaya açılan yüzüdür. Osmanlı müzesi bazı yönlerden Batı'daki müzelerden daha Batılı bir müzeye dönüşerek, tüm gelişimlerini en modern şekilde tamamladı[320].

1893 yılında açılan Yıldız Çini Fabrikası, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra kapanmış, 20 kadar çini sanatçısı işsiz kalmıştı. Hamdi Bey'in döneminde fabrika müzeye bağlanmış ancak ölümünden sonra 1912 senesinde faaliyete girmiştir[321].

1880'li yıllarda Avrupa'da aylık arkeoloji ve müzecilik dergileri yayımlanıyordu. Hamdi Bey yayımlanan bu dergileri Müze-i Hümayuna getirerek uzun uzun inceledi. Böyle arkeoloji dergilerini Müze-i Hümayunda da çıkarmak istedi. *"Archives Orientales"* ismini vermeyi düşündüğü arkeoloji dergisi mali sebepler ve savaşlar yüzünden çıkarılamadı[322].

Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi müzesi, 1846 yılından itibaren müze sıfatı taşımayacak binalarda hizmet vermişti. Aya İrini Kilisesi'nde hayatına başlayan Müze-i Hümayun 1876 yılında kendisi için tamir edilen Çinili Köşk'e taşınmıştı ancak her iki bina da müze binası olarak inşa edilmediği için müzecilik faaliyetleri tam manasıyla yapılamamıştı.

Günümüzün İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Müze-i Hümayun için yapılmış ilk kompleks bina topluluğu ve dünyadaki ender müze binalarından olmuştur. Osmanlı müzeciliğinde Hamdi Bey öncesinde yalnızca eser toplamak ve katalog yapmak gibi faaliyetler yapılırken, Hamdi Bey müdür olunca müze binası inşa ettirmiş, milli kazılar yapmış nizamnamelerle eski eser kaçakçılığını önlemiş ve de Osmanlı müzeciliğine çağ atlatmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Çinili Köşk Fatih devrinden kalma bir tarihi eserdir. Bina yapılan genişletmeler ve tamiratlar ile aslını büyük oranda kaybetmiştir. Müze binası olarak kullanıldığı dönemde ise tarihi eserler ile dolup taşmış, yeni eserlerin koyulmasına da imkân kalmamıştır. Hamdi Bey'in Sadrazam ve Maarif Nazırlığına

[320] Eldem 2010, a.g.e., s. 396.
[321] Ogan 1946, a.g.m., s. 10.
[322] Mansel, a.g.m., s. 298.

sunduğu dilekçeler cevapsız kalınca da Çinili Köşk 1885 yılında tamirata alınmıştır[323] .

Çinili Köşk 3 Ağustos 1885 yılında da tamirat sebebiyle kapatıldı. Bu arada hali hazırda yapılan kazılardan gelen eserler müzeye zaten sığmıyordu. Tamiratlar ve genişletme çabaları da yetersiz kaldı. Mali sebepler yüzünden yeni bina yapılmasına da imkân yoktu. 1887 yılında Seyda'da 21 lahidin keşfedilmesiyle birlikte Çinili Köşk'ün karşısına yeni bir müze binası inşa edilmesine karar verildi[324].

Çinili Köşk'ün tamirata alındığı tarihlerde meydana gelen Sayda Keşfi, köşkün imdadına yetişti. Dünya arkeoloji tarihini derinden etkileyen keşif, içerisinde İskender, Ağlayan Kadınlar, Tabnit, Lykia ve Satrap lahitleri gibi çok ünlü mezarların bulunması bakımından çok önemlidir[325].

Sayda lahitleri İstanbul'a getirildiğinde büyük cüsselerinden dolayı Çinili Köşk'ün kapısından dahi giremeden bahçeye konulmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple acil olarak Çinili Köşk'ün tam karşısına yeni bir müze binasının yapılmasına izin verilmiş, 1887 yılının Eylül ayında inşaata başlanılmıştır. Binanın mimarlığını Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından Alexandre Vallaury yapmıştır[326].

Osman Hamdi Sayda lahitleri sayesinde tek katlı bir müze binası yapılması için iznini alabilmişti[327] ancak pes etmemiş ısrarla ikinci katında yapılması için izin istemiştir. Hamdi Bey'in ısrarları sonucu Sultan II. Abdülhamid ikinci katın yapılmasına 6 Temmuz 1887 yılında[328] onay vermiştir[329]. Binanın tüm masrafı, süsleme ve müze dolapları da dahil 7,730.604 kuruş[330] tutmuştur[331].

Müze binası inşa etmek oldukça maliyetli olduğundan Hamdi Bey'i belki de en çok zorlayan şey ödenek konusu olmuştur. Hükümet üyelerinden rica ve minnetle başka

[323] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.
[324] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.
[325] Pasinli, a.g.m., s. 37.
[326] Eldem 2010, a.g.e., s. 153.
[327] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BAO]. İrade Meclis-i Mahsus [İ.MMS], Dosya 93, Gömlek 39.
[328] BAO. MF. MKT, D 10, G 45.
[329] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 7.
[330] BAO. İ. DH, D 1075, G 84312.
[331] Cezar, a.g.e., s. 201-202.

kurumların ödeneklerinin bir kısmını müzeye çevirmiştir. 1891 yılında da Mülkiye Tıbbiyesi için yapılan hastane ödeneğinin bir kısmını müze inşaatına aktarmıştır[332].

Müze binası inşa edilirken Ağlayan Kadınlar Lahit 'inden esinlenilmiştir. 13 Haziran 1891 yılında resmi olarak açılan binanın yerleşmesinde[333] Halil Bey, Osman Hamdi'nin oğlu Edhem, heykeltıraş Osgan ve İhsan Bey'ler, Konservatör Makridi Bey, Aziz Bey ve diğer müze memurları birlikte çalışmıştır[334].

Klasik üslupta yapılan binada Yunan ve Roma mimari esintileri dikkat çeker. Binanın ana giriş kapısı Yunan ve Roma yapıları gibi 4 adet sütuna oturan üçgen alınlığa sahiptir. Sergi salonlarının uzunluğu 27 metre, genişliği ise 14 metredir[335]. Bina toplamda 65 metre uzunluğunda 14 metre genişliğinde olup 1800 metrekare ve iki kattan müteşekkildir. Alt katta iki büyük salon ve bir dehliz bulunur. Sayda lahitleri bu binaya taşınmış, birinci salona 60, ikinci salona 35 eser yerleştirildi, bazı eserler ise yer kalmadığı için müze bahçesinde kaldı. Binanın üst katı ise Sümer, Babil, Asur ve Türk İslam eserleri koleksiyonlarına ayrılmış, bir de kütüphane yapılması planlandı[336].

Bu bina 19. yüzyıl içerisinde yalnızca müze binası olarak tasarlanmış 10 ila 15 binadan bir tanesidir[337]. Binaya Sayda lahitlerinden dolayı Luhud-ı Atika müzesi (Eski Lahidler Müzesi) ismi verildi[338]. Müzedeki koleksiyonlar Fransızca ve Türkçe etiketlenmiş, müzeye giriş ücreti 15 kuruş olup öğrencilere ve öğretmenlere ücretsizdir[339].

Yapının mimarı yukarıda bahsedildiği üzere Alexandre Vallaury'dir. Vallaury İstanbul'un en meşhur mimarlarındandır. Vallaury Sanayi Nefise Mektebinin mimarlık hocası, Hamdi Bey'in de çok yakın dostudur. Hamdi Bey müze ve Sanayi-i Nefise Mektebinin tüm mimarlık işlerini onun sorumluluğuna verdi[340] .

---

[332] Cezar, a.g.e., s. 208.
[333] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 52-53.
[334] Kuruloğlu, a.g.m., s. 56.
[335] Epikman, a.g.e, s. 7.
[336] Edhem 2013, a.g.e., s. 316-317.
[337] Pasinli, a.g.m., s. 37.
[338] Eldem 2010, a.g.e., s. 458-459
[339] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 52-53.
[340] Eldem 2010, a.g.e., s. 478.

Hamdi Bey yeni müze binasıyla ilgilenirken Çinili Köşk'teki eserler için 1893 yılında Fransız arkeolog ve sanat tarihçisi Andre Joubin'i görevlendirilmiştir. Çinili Köşk'te bir süre görev yapan Joubin, müzeyi yeniden düzenlemiştir. Joubin müzedeki işlerini tamamlayamadan, müzeyi ziyarete gelen bir Osmanlı nazırına yaptığı saygısızlık sonucu, Hamdi Bey tarafından alelacele müzeden kovulmuştur[341].

Muğla'da devam eden Lagina kazısının buluntuları ile Hekate Tapınağı'ndan çıkarılan buluntular, 1891 tarihinde İstanbul'a gönderilmiş, bu eserlerinde gelmesiyle yeni yapılan müze binası tamamen dolmuştur[342]. Serveti Fünun Dergisi bu dönemde müzeyi ve Osman Hamdi'yi yakından takip etmiş, müzeye eser giriş çıkışı ve Osman Hamdi Bey'in tüm çalışmalarına yazılarında sıkça yer vermiştir.

Yeni yapılan müze binası Osmanlı Devleti'nin sıfırdan başlayarak yalnızca müze binası oluşturmak için yaptığı ilk binadır. Bu binanın yapılmasında Osman Hamdi'den, Alexandre Vallaury'e, Edhem Paşa'dan Sadrazam Kâmil Paşa'ya kadar birçok kişinin emeği vardır.

Hamdi Bey döneminde başlatılan milli kazılar müzeyi doldurdu. Lahitler Müzesi'nin dolmasıyla ikinci bir müze binasının yapılması elzem oldu. Hamdi Bey gerekli izinleri aldıktan sonra 1 Eylül 1898 yılında kuzey binasının temelleri atıldı[343]. Bu binanın da mimarlığı Alexandre Vallaury'e verildi[344].

Osman Hamdi kendisinden önceki müze müdürlerinin de eksiklerini kapatmış, işlevsel bir müze meydana getirmek için çok çaba sarf etmiştir. 6 Şubat 1901 yılında müze ödenekleri için 5 ayrı dilekçeyi Sadrazamlık makamına sunmuştur. Ardından 30 Eylül 1901 yılında Halil Rıfat Paşa'ya bir dilekçe yazarak müze inşaatı için bir yıllık maaşını hibe ettiğini yazmıştır:

> *"...Müze-i Humayun müdiri utufetli Hamdi Beyefendi hazretleri, derdest-i inşa bulunan daire-i cedide mesarifine karşılık olmak ve bir hizmet-4 muftehire ibraz olunmak üzere 8 000 kuruştan ibaret olan maaşının bir seneliğini terk ve teberru eylemiş...*[345-346].

[341] Eldem 2010, a.g.e., s. 312.

[342] Cezar, a.g.e., s. 203.

[343] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BO] Meclis-i Vala [MVL], Dosya 475, Gömlek 45.

[344] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 7.

[345] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız. Resmi Maruzat [Y. RES], Dosya 114, Gömlek 52.

Hamdi Bey kendinden önceki müze müdürlerinin yapmadığı bir hareketle müze için bir yıllık maaşından vazgeçmiştir. Yapmış olduğu bu davranışla kendisini gönülden Müze-i Hümayuna adadığını göstermiştir[347]. Yeni müze binasının inşaatı 5 yıl sürdükten sonra 7 Kasım 1902 yılında 20.000 liraya tamamlanmıştır. Binanın açılışını dönemin Maarif Nazırı Haşim Paşa yapmıştır[348].

Yeni bina Lahitler Müzesi'nin Kuzey cephesine, binayı dik kesecek şekilde inşa edilmiştir. Toplamda 1700 metre kare olan binanın bodrum katında müdüriyet ile depolar, birinci katta dört büyük salon bulunur. Birinci kattaki üç salona Hitit, Bizans ve Konya'da bulunan Sidamara Lahdi yerleştirilmiştir. Dördüncü salonda ise Lagina ve Manesia Firizleri sergilenmiştir[349]. Binanın iki büyük salonu da Türk ve İslam eserlerinin sergi alanı olmuştur.[350]

Binanın ikinci katı eski paralara ve kütüphaneye ayrılmıştır[351]. Kütüphanenin ilk kitapları Demosthene Baltazzi Bey tarafından bağışlamıştır[352]. Kütüphane açıldıktan sonra ise Hamdi Bey dostlarıyla konuşurken: *"...Bu kitapların birçoğunu şuradan buradan ben dilendim fakat bilhassa üç dost devlet, Almanya, Fransa ve İngiltere, bize seve seve birçok kitap hediye ettiler*…"[353] Diye söylemiştir.

Kuzey binasının eserler ile dolmasından yaklaşık 11 ay sonra Hamdi Bey'in girişimleriyle Lahitler Müzesi'nin Güney cephesine ikinci bir ek bina inşa edilmeye başlanmıştır[354].

Alexandre Vallaury yapının mimari çizimlerini yapmış, yapının inşaat sorumluluğunu da mimar Edhem Bey'e bırakmıştır[355]. Güney binasının temel atma

---

[346] Cezar, a.g.e., s. 211.
[347] Edhem 2013, a.g.e., s. 320-321.
[348] Cezar, a.g.e., s. 204-206.
[349]Edhem 2013, a.g.e., s. 318-319.
[350]Edhem 2013, a.g.e., s. 319-320.
[351] Cezar a.g.e., s. 206.
[352] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 7.
[353]Mansel, a.g.m., s. 297-298.
[354] Cezar, a.g.e, s. 201.
[355] Edhem 2013, a.g.e., s. 320.

töreni, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıl dönümü olan[356] 1 Eylül 1904 yılına denk getirilmiş,[357] tamamlanması ise dört yıl sürmüştür. Bina Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın katılımıyla 1908 yılında açılmıştır[358].

Yapı 1976 metre kare olup alt katında dört büyük salon, üst katta ise uzun bir galeri ve büyük bir salondan meydana gelir. Güney binasının inşası ile Çinili Köşk Müzesi'nin karşısında U planlı bir yapı topluluğu meydana gelmiştir[359].

Yeni binaya 1908 yılı mayıs ayında eserler taşınmaya başlanmıştır[360]. Müzenin üçüncü binasının açılmasıyla Çinili Köşk'te yalnızca Türk İslam eserleri, Arap İslam eserleri ve İran İslam eserleri kalmıştır[361].

Hamdi Bey hem müzeyi yönetiyor hem de bir yandan kazılarını yapıyordu. Ülkenin çeşitli yerlerinde kazılara devam ediyor, eserler sürekli müzeye gelmeye devam ediyordu. Hamdi Bey'in çalışmaları sonucu Müze-i Hümayunun eser sayısı 23.375'den 109.000'i buldu[362].

Müzenin ve müzeciliğin hakkını veren bir müze müdürü sayesinde Osmanlı Devleti'nin arkeolojik adımları dünyada da ilgi görmekteydi. Newyork Times'ta çıkan bir makalede: *"...İstanbul'daki yeni müzenin koleksiyonuyla kıyaslanacak bir lahit koleksiyonu dünyanın hiçbir yerinde yok, şu anki koleksiyonun daha da genişlemesi ihtimali çok yüksek..."* yazmaktadır. Osman Hamdi'nin ölümü üzerine yazılan bir yazıda ise: *"...Onun yorulmak bilmez çalışması sayesinde müzenin arkeoloji ve sanat açısından roma Paris Berlin ve Londra'daki müzelerde örnekleri bulunmayan mermerler barındırdığı..."* yazmaktadır[363].

Hamdi Bey Çinili Köşk'ün karşısına 192 metre uzunluğunda 9000 metre kareyi aşan müze binalarını inşa etti. Bu binalar dünyadaki ender müze binaları arasındadır[364].

---

[356] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız. Mütenevvi Maruzat [Y. MTV], Dosya 231, Gömlek 59.

[357] Cezar, a.g.e., s. 206-208.

[358] Edhem 2013, a.g.e., s. 400.

[359] Edhem 2013, a.g.e., s. 320.

[360] Cezar, a.g.e., s. 208.

[361] Ogan (1947 B), a.g.m., s.14.

[362] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 52.

[363] Çelik 2016, a.g.e., s. 68-69.

[364] Edhem 2013, a.g.e., s. 320-321.

Hamdi Bey döneminde Osmanlı müzesinde 60 arkeolojik buluntu, 800 bin sikke, 75 çivi yazısı tablet, 2000 Türk çini seramik, kütüphanesinde 70 bini aşkın kitap, lahitler, heykeller ve küçük el eşyaları ile Balkanlar'dan Afrika'ya, Anadolu ve Mezopotamya'ya kadar birçok buluntu vardır[365].

Hamdi Bey, Osmanlı Devleti'ne çok gelişmiş ve tüm salonları dolu üç adet müze binası kazandırmış ve 29 sene müze müdürlüğü yapmıştır. Hamdi Bey'in müze müdürlüğünün 25. yılını doldurması vesilesiyle önceki bölümlerde anlatıldığı üzere Haydlberg Üniversitesi Filozofi Fakültesi, Hal Üniversitesi, Vindberg Freidiesiana Üniversitesi, Kari Rober Almanya İlmi Asar-ı Atika Enstitüsünden tebrik ve takdir mektupları gelmiştir[366].

Osman Hamdi 1881 yılından ölümüne kadar müzenin başında bulunmuştur. Bu süre zarfında yaptığı çalışmalar ve destek aldığı devlet adamları sayesinde dünya çapında bir üne kavuşarak bilim ve sanat çevresinin takdirini kazanmıştır.

3.3. Asar-ı Atika Nizamnameleri

Osmanlı arkeolojisinin en zayıf noktası eski eserlerin yasal güvence altına alınmamış olmasıdır. Fethi Ahmed Paşa zamanında Osmanlı Devleti eski eser toplamaya ve saklamaya başlandı ancak eski eserleri koruyacak yasal bir metin oluşturulamadı. Bu yüzden 19. yüzyıl eski eser yağmacılığının tavan yaptığı bir dönem oldu.

Osmanlı Devleti'nde 1843 yılına kadar arkeolojik kazı yapmak için herhangi bir izine ihtiyaç yoktu. Arkeologlar istedikleri gibi kazı yapmakta özgürdüler, 1843 yılında kazı izni uygulaması başladı. 1863 yılında ise ruhsatlı kazı uygulamasına geçildi. 1864 yılında Osmanlı topraklarında yapılan 41 kazı çalışmasının 28'i yabancı arkeologlara, 13'ü ise Osmanlı Devleti adına Müze-i Hümayuna aitti[367].

Osmanlı Devleti'nde tarihi abideler devlete, özel kişilere ve vakıflara aitti. Bu abideler fıkıh hükümleri ile koruma altına alındı. Tarihi abidelerin aralarında en bakımlıları ise vakıf malı olan tarihi eserlerdi[368].

---

[365] Pasinli, a.g.m., s. 37.

[366] Epikman, a.g.e., s. 8.

[367] Taşbaş, a.g.m., s. 1323

[368] Mumcu, a.g.m., s. 66

Sahipli ya da sahipsiz arazilerde bulunan, tarihi eserler İslam izleri taşıyorlar ise bulunan eser bulan kişinin tasarrufuna bırakılırdı. Bulunan eserler antik, Hristiyan yahut başka dinlere ait ise 5'te 1'i devlete verilir, geri kalanı ise arazi sahibine yahut mirasçılarına teslim edilirdi. Ülkede bulunan yabancıların buldukları eşyalar üzerinde herhangi bir hakları bulunmazdı ancak Sultan izin verirse hisse alabilirlerdi[369].

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin yasal güvence altına alınmasında, Osmanlı aydınlarının ve gazetelerinin de etkisi büyüktür. Osmanlı aydınları 19. yüzyılda eski eser kaçakçılığı üzerine birçok yazı yazarak hükümeti ve Padişah'ı uyarmıştı. Bu uyarılar zamanla meyvelerini vermiş 29 Ocak 1869 yılında ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi, arkasından 1874 asar-ı Atika Nizamnamesi ve son olarak da Osman Hamdi Bey'in oluşturduğu1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamname çıkarılmıştır[370].

3.3.1. 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi

1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi Osmanlı müzeciliğinin dönüm noktasıdır. Bu nizamnamenin hazırlanmasında devlet adamları, Osmanlı aydınları ve bir nebze eski eser kaçakçılığında artık sınırları aşmış olan yabancı arkeologların payları büyüktür.

Osmanlı Devleti'nde yabancı arkeologların taşlara, harabelere, ören yerlerine olan ilgisinden kâr sağlamak isteyen bir grup ortaya çıktı[371]. Özellikle 19. yüzyılda yalnızca Osmanlı toprakları değil, diğer Doğu ülkeleri de Avrupalı kazıcıların hedefi haline geldi. Avrupalılar kendilerini Doğu topraklarında bulunan antik dönem Roma, Bizans, Yunan ve Helenistik kültürlerin mirasçısı saymış hatta daha ileri giderek bu topraklardaki Müslüman devletlerin eserler üzerinde hiçbir hakkı olmadığını, eserlerin kendilerine teslim etmeleri gerektiğini iddia ediyorlardı[372].

Yabancı arkeologlar 1839'dan itibaren çok yoğun bir şekilde Osmanlı eski eserlerini yurt dışına çıkarmaya başlamışlardı. 1863 yılında Aydın Valisi Hekim İsmail Paşa'ya İstanbul'da gelen emirle İngiliz vatandaşı John Turt le Wood'un kazı izni uzatıldı[373].

Hekim İsmail Paşa, dik başlı bir karakter olduğu için gözlerden uzak olsun diye Aydın'a Vali olarak atandı. Göreve yeni geldiği için Aydın Demiryolu

[369] Mumcu, a.g.m., s. 67

[370] Cezar, a.g.e., s. 181

[371] Mehmet Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 51.

[372] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 23.

[373] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 78-79.

Komiserliğinden Wood'un bölgedeki faaliyetleri hakkında bilgi istedi. Komiserliğin verdiği cevap ise çok ilginçtir cevapta: *"Şahsın kazı yaptığı alandan 51 taş eser, 6 vagon eser ve 2 sandık dolusu eski eseri hükümete bildirmeden İngiltere'ye gönderdiğini"* yazmaktaydı[374].

Hekim İsmail Paşa 1868 yılında Wood'un Avrupa'ya eski eser kaçırdığını, İstanbul'a ihbar etmiş, mektubunda: "…*Yabancılara kazı izninin verilmemesi ve İstanbul'da bir müzenin kurulması gerektiği önemle arz edilmiştir..."* Bu mektubun gönderilmesinden bir yıl sonra ilk yasal düzenleme çalışması yapılmıştır[375].

14 Şubat 1869 tarihinde Osmanlı Devleti'nin ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi Şûray-ı Devlet Dairesi tarafından 7 madde halinde oluşturulmuştur[376]. Nizamnamenin 1. maddesinde yabancı arkeologlar Maarif Nezaretinden kazı izin alacaklar, 2. maddesinde yurt dışına eser çıkışı yasak ancak yurt içinde ticareti yapılabilir, 3. maddede bulunan eserlerin sahipleri açıklamış, 4. Maddede ender ve değerli eserlerin ayrı tutulması ibareleri yazılmıştır. Son olarak 5 ve 6. maddelerde yabancıların eser arama izinleri ve koşulları anlatılmıştır[377].

İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi eski eser kaçakçılığının önüne geçmeyi kısmen başarmıştır. Yabancıların kazılarına sınırlamalar ve denetimler getirmiştir. Nafıa Nezaretinde olan eski eser işlerini de Maarif Nezaretine verilmiştir[378].

1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1863 yılında getirilen düzenlemenin bir kopyası gibi oluşturulmuştur. Bu nizamnamede kazı için başvuru yapan kişilerin masraflarının devlet tarafından karşılanacağı, kazı iznini de devletten alacakları yazılarak kazı yapmayı teşvik etmiştir[379].

Nizamname ile kazılar devlet destekli yapılacak, çıkan eserlerden de devletin haberi olacaktı. Kâğıt üzerinde her şey hukuki olarak gözükmekteydi fakat ilk yapılan nizamnamenin acemiliği yahut hazırlayanların bilgisizliğinden kaynaklı olsa gerek nizamnamede eski eserlerin tanımı yapılmamış, bulunan eserlerin sahipleri ayrıntılı

---

[374] Hüseyin Karaduman, *"Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi"*, Türk Tarih Kurumu Belgeler Cilt XXV Sayı 29, 2005, s. 76.

[375] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 78-79.

[376] Taşbaş, a.g.m., s. 1323.

[377] Mumcu, a.g.m., s. 69.

[378] Taşbaş, a.g.m., s. 1323.

[379] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 79-80.

yazılmamıştı. Bunların yanı sıra yurt dışına eser çıkarımında sikkelerin hariç tutulması gibi eksikler yine suiistimallere neden olmuştu[380].

1869 Nizamnamesi Müze-i Hümayunu kurumsallaştıran ilk yasal düzenleme olması ve yabancıların kazılarına sınırlama getirmesi bakımından çok önemlidir[381].

3.3.2. 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi

Müze-i Hümayun müdürü Philipp Anton Dethier, 1869 nizamnamesini değiştirerek 7 Nisan 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni çıkardı[382].

Nizamname giriş, 4 bölüm ve Sonuç kısmı ile 36 maddeden oluşturulmuştur. İlk defa bu nizamname ile kısmen de olsa tarihi eserin tanımı nizamnamenin 1 ve 2. maddelerinde yapılmıştır. Nizamnamenin 3 ve 4.maddelerinde eser paylaşımlarına ve eserlerin sahiplerinin belirlenmesi konularına yer verilmiştir[383].

Nizamnamenin en önemli maddeleri 3 ve 6'ncı maddelerdir. Nizamnamenin temel prensibi tüm eski eserler devlete aittir kuralıdır. İzin alarak usulüne uygun şekilde yapılan kazılardan çıkan buluntular kazı sahibi, arazi sahibi ve devlet olmak üzere üçe bölünerek eser paylaşımı yapılmaktaydı. Nizamnamenin 3 ve 4. maddelerinde bir kişi arazisinde eski eser bulursa üçte iki pay alır ibaresi vardır. Madde 31 de ise kazı yapanlar hakkı olan eserleri yurt dışına satabilirler diye yazmaktadır[384].

3. maddenin üzerinde durmak önemlidir çünkü bu maddeden kaynaklanan suiistimaller eski eser kaçakçılığının önünü açmaktaydı. Kazı alanından çıkarılan eserler üçe bölündüğünde arazi sahibi ile eseri bulan aynı kişi ise eserlerin üçte ikisini alabilmekteydi. Bu ibare ile 31. maddede yer alan eserleri yurt dışına satabilir ibareleri birleşince yabancı arkeologlar önce araziyi satın alıyor sonra eserleri yurt dışına çıkarıyordu. Böylece eski eserler yasal yollar ile yurt dışına satılıyordu. Yabancılar kimi zamanda arazi sahibiyle anlaşıp eserleri satın alabiliyorlardı[385]. Nizamname bu suiistimaller sebebiyle çok eleştiri aldı, özellikle bu suiistimaller sebebiyle müze müdürü Dethier suçlandı.

---

[380] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 80.
[381] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 31.
[382] Mumcu, a.g.m., s. 70.
[383] Cezar, a.g.e., s. 285-286.
[384] Mumcu, a.g.m., s. 70-71.
[385] Cezar, a.g.e., s. 181.

1874 nizamnamesini Şûray-ı Devlet Dairesi ve Maarif Meclisi onaylandı. Nizamname oluşturulurken Cevdet Paşa ve Saffet Paşa gibi kültürlü devlet adamları hükümetteydi[386]. Nizamname yurt dışındaki gazetelerde de yayımlanarak, yabancı arkeologlar uyarıldı[387]. Nizamnamedeki boşluklar onay sürecinde de giderilebilirdi ancak siyasi sebeplerden olsa gerek giderilmedi.

1875 yılında Maarif Meclisinde nizamnamenin ülke çıkarlarına uymadığı konuşulmuş, yabancıların eski eserler üzerindeki haklarına sınırlama getirilmiştir. Şubat 1875 tarihli Maarif Meclisi yazısı şöyledir:

> *"...Kazı yapılmış toprak altında bulunan eserler ne olursa olsun devlete aittir. Osmanlı topraklarında ister yabancı, ester Osmanlı tebaası bulsun izinli olarak kazı yapacakların bulacakları eserlerin tamamı devletin olacaktır, bulunan eserlerin üçte biri arazi sahibine, üçte ikisi devlete kalacaktır araştırmacıya verilmeyecektir, devlet toprağı ya da arazi sahibine ait topraklarda kazı yapanlar buluntuların alıcılarını ve fotoğraflarını alabileceklerdir, arazi sahibi kendi hissesini müze için alçı kalıbını ve resimlerin almadan kesinlikle başka bir yere nakli yapamayacaktır…"*[388].

Nizamnamede bu şekilde değişikliğe gidilmiş, Osmanlı hükümeti tarihi eserlerini koruma altına almıştır.

Bugün bakıldığında dünyanın en büyük müzeleri Louvre Müzesi, Berlin Müzesi ve St. Petersburg Müzesi Anadolu ve Mezopotamya'dan kaçırılmış çok nadide eserler ile doludur. Bu durum yalnızca yabancıların değil, kendi eserlerini korumayan ülkelerinde suçudur.

Dethier müze müdürü olarak bir nizamname oluşturmuş ve bu oluşturduğu nizamname yurt dışına eser çıkmasını kolaylaştırmıştı. Dethier 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni oluştururken tüm Osmanlı hükümet üyeleri de kendisine yardımcı olmuştu. Bu sebeple Dethier'e tek başına eleştiri getirmek oldukça yanlıştır. Bu nizamname tüm hükümet üyelerinin ortak çalışmasıyla oluşturulmuştur[389].

---

[386] Cezar, a.g.e., s. 286.

[387] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 81.

[388] Cezar, a.g.e., s. 287

[389] Esin, a.g.m, s. 185

3.3.3. 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi

1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi Osmanlı Devleti'nin gelmiş geçmiş en etkili Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Nizamnamenin tüm maddeleri Osman Hamdi ve Şûrayı Devlet Dairesi tarafından özenle oluşturuldu. Nizamname 5 bölüme ayrılan, 37 maddeden meydana gelmektedir[390].

Maarif Nezaretinden Sadaret makamına yabancı arkeologlarla ilgili giden yazıda şöyle yazılmıştır:

> "*…Yabancı arkeologların buluntuların orijinallerini yurt dışına çıkarıp ülkeye sahte alçı kopyaları bırakarak Avrupa müzelerinde sergilemeleri ve mevcut nizamnamenin eski eser kaçakçılığına fırsat tanıdığından bahsederek, ülkede kazı yapacakların buluntuların çok az bir kısmının kopyasını alabileceğini ve geri kalan tüm eserlerin, Müze-i Hümayuna verileceğini ve buna göre ruhsat verileceğini zorunlu kılan, yeni bir nizamnamenin yapılması ihtiyacı vardır..."*[391].

Sadaret makamına yazılan bu yazı 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin temelini oluşturmuştur.1874 nizamnamesinin yarattığı suiistimallerin iyice artmış olduğu bir dönemde yeni bir nizamnamenin oluşturulması için hem hükümet kanadında hem de Osman Hamdi Bey tarafında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Önce hükümet kanadı yani Şûrayı Devlet Dairesi, Hamdi Bey'e oldukça esnek, 46 maddelik bir nizamname taslağını[392] 25 Kasım 1883'te sunmuştur[393].

Hamdi Bey eline ulaşan taslağın her bir maddesini teker teker incelemiş, gerekli gördüğü maddeleri değiştirmiş, yeni maddeler eklemiş, bazı maddeleri de tamamen çıkarmıştır. Hamdi Bey yeni nizamname metnini oldukça sert ve radikal maddelerden oluşturmuştur[394].

Hamdi Bey'in Maarif Nezaretine göndermiş olduğu nizamname taslağı 31 Ocak 1884 tarihinde Meclis-i Mahsus Vükelada görüşülerek[395]13 Şubat 1884 tarihinde de kabul edildi. Nizamnamenin kabulünden sonra içinde Serasker, Nazırlar ve Şûrayı

---

[390] Özsezgin, a.g.e., s. 38.

[391] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 83-84.

[392] Eldem 2010, a.g.e., s. 59.

[393] Cezar, a.g.e., s. 288.

[394] Eldem 2010, a.g.e., s. 60.

[395] BOA. A. MKT. MHM, D 763, G 22.

Devlet Dairesi Reisi'nin olduğu ikinci bir kurul, nizamnameyi tekrar inceledi ve nihayet 21 Şubat 1884 tarihinde nizamname Padişah'ın onayına sunuldu. Padişah II. Abdülhamid bekletmeden nizamnameye onay verdi[396].

1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde 1874 nizamnamesi 'ne göre radikal değişiklikler yapılmıştır. Nizamnamenin ana prensibinde: *"Eserler kayıtsız şartsız devlete aittir"*[397] anlayışı yerleştirilmiştir. Nizamnamede 8. madde ile yurt dışına eser çıkarılması ve ticareti kesinlikle yasaklanmıştır. Yabancıların kazı yapması zorlaştırılarak, 6. madde ile kazı yapacak kişilerin kazı ruhsat alması zorunlu kılınmıştır[398]. Nizamnamede yabancı arkeologlara kazılarda çıkan eserlerin yalnızca alçı kopyalarının alınıp fotoğraflarını çekmelerine izin verilir ancak kesinlikle eser verilmeyecek ibarelerine yer verilmiştir[399].

Nizamnamenin 21.Maddesi ile kazı alanı 10 kilometreyle sınırlandırılmış, buluntuların en geç 5 gün içerisinde müzeye bildirme zorunluluğu getirilmiştir[400]. Kazı alanlarında kazı ilmine vakıf bir memur bulunması şartının getirilmesi de yabancı arkeologları canından bezdirmiştir[401].

1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi Osman Hamdi'yi yabancı arkeologların hedefine koymuştu çünkü yayımladığı nizamname yabancı arkeologların eski eser kaçırmalarının önüne geçmiştir[402]. Nizamnamenin yayımlanmasından sonra Hamdi Bey hakkında eserlerin yurt dışına usulsüzce çıkartılmasına yardım ettiği yönünde spekülatif haberler bile çıkarılmıştır. Bu haberler üzerine Hamdi Bey görevinden istifasını sunmuştur[403]. Hamdi Bey'in müzecilik faaliyetleri incelendiğinde istifasının kabul edilmediği anlaşılmıştır.

Osman Hamdi'nin 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni yayımlaması yabancı araştırmacı ve devlet adamlarının tepkisini çekti. Fransız Büyükelçisi Marquis De Noailles nizamnameye en sert tepkiyi veren ilk kişilerdendir. Osman Hamdi'yi direkt hedef alarak şöyle yazdı: "…*Bu yasa yurt dışında yaşadıkları yerlerden geri dönen*

[396] Cezar, a.g.e., s. 297.
[397] Esin, a.g.m., s.182.
[398] Mumcu, a.g.m., s. 73.
[399] Çelik 2016, a.g.e., s.175.
[400] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 83-84.
[401] Çelik 2016, a.g.e., s. 175.
[402] Hitzel, a.g.m., s. 168.
[403] BOA. A.MKT. MHM, D 534, G 13.

genç Türkiye üyeleri ve Eğitim Bakanlığının bazı genç görevlilerinin etkisinden kaynaklanmaktadır…"[404].

Yüksek tirajlı Rede Deux Monde Dergisi'nde *"Doğuda Vandalizm"* isimli bir makale yayımlanmıştır. Makalede: *"...Osmanlı topraklarında bulunan antik dönem Roma ve Yunan eserlerinin mirasçısının Avrupa olduğu, bu eserleri Türklerin elinden almanın Rumluğun şerefi olduğu…* "[405] yazılmıştır.

Fransa Milli Eğitim Bakanı, nizamname hakkında Ernest Renan'dan uzman görüşü talep etmiştir. Renan'da 31 Mart 1884 tarihinde: "…*Osmanlı hükümetinin bilimsel meseleler konusundaki çocuksu fikirlerinin üzücü bir işareti olan bu nizamname, eski eserler konusundaki araştırmaların tarihinde karanlık bir tarih yer edecektir..."*[406] şeklinde rapor sunmuştur.

Avrupalı araştırmacılar kendi alanlarını kısıtlayan bu hukuk metnini kabul etmek istemiyorlardı. Bir süre sonra nizamnameye uymak zorunda olduklarını gördüler ancak bu seferde müzeden eser alabilmek için büyükelçiler, bakanlar, sadrazam hatta Padişah'ı dahi araya koymuşlardı. Örneğin bu dönemde Bergama Zeus Sunağı ile Milet'teki Agora kapısı bu dönemde siyasi baskılar sonucu yurt dışına çıkarıldı[407].

1884 nizamnamesinin yayımlanmasından sonra Müze-i Hümayun dünya çapında bir etkileşim yaratmıştır çünkü bu nizamname ile en güvenilir ve korumacı eski eser hukuk metni oluşturulmuştur[408]. Hamdi Bey değişen koşullara göre 1889 yılında nizamnamede düzenlemeye gitmiştir. Düzenlemeyle başkentin dışında vilayetlerde müzelerin açılması sağlanmıştır. 1902 yılında Konya'da ikinci müze, 1904 yılında da Bursa'da üçüncü müze açılmıştır[409].

1884 nizamnamesinde 23 Nisan 1906 yılında köklü bir değişikliğe gidilmiştir[410]. Yapılan değişiklikle tüm arkeolojik faaliyetler, kazı izinleri, yasal işlemler ile eser toplanması ve sergilemesinde tek yetki sahibi müze olmuştur[411]. Nizamname 1973

[404] Hitzel, a.g.m., s. 178.
[405] Çelik 2016, a.g.e., s. 64-65.
[406] Eldem 2010, a.g.e., s. 448.
[407] Mutlu- Başaran Mutlu, a.g.m., s. 68.
[408] Çelik 2016, a.g.e., s. 67-68.
[409] Mumcu, a.g.e., s. 74-75.
[410] Mumcu, a.g.e., s. 74-75.
[411] Çelik 2016, a.g.e., s. 33.

yılına kadar yürürlükte kalmış,[412] 1973'te yapılan değişiklik ile yerini *1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu'na* bırakmıştır[413].

1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi Osman Hamdi Bey, Şûrayı Devlet Dairesi ve Maarif Meclisi'nin ortak çalışmasıdır. Uygulayıcı Hamdi Bey ve müze ekibidir ancak arkalarında Osmanlı devlet adamları ve bürokratları bulunmaktadır. Osmanlı müzeciliği tarihinde yapılan en koruyucu Eski Eserler Nizamnamesi'dir. Nizamname Türkiye Cumhuriyeti'ne de yıllarca hizmet etmiş, büyük bir hukuk metnidir.

3.4. Osman Hamdi Bey'in Arkeolojik Kazıları

Osmanlı müzesi Edward Goold ve Philipp Anton Dethier döneminde kazılar yapmaya ve eski eser toplamaya başladı[414]. Osman Hamdi Bey'in 1881 yılında Müze-i Hümayun müdürü olmasıyla birlikte Osmanlı topraklarında milli kazıların önü açıldı. Babası İbrahim Edhem Paşa'nın da yardımları ve destekleri bu sefer müze için faydalı oldu[415].

Yabancıların yaptıkları kazılarda arkeologlar değerli tarihi eserleri 1874 nizamnamesinden faydalanarak yurt dışına satıyordu. Osmanlı müzesi ise kendisine teslim edilen küçük parça ve maddiyatta daha ucuz eserler ile yetinmek zorunda kalıyordu.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde disiplinli bir kazı çalışması ve kazı yapacak Osmanlı arkeologları yoktu. Kazı yapılabilmesi için öncelikle nitelikli arkeologların yetişmesi şarttı[416]. Tüm bu eksiklerin üzerine kazı alanlarında nasıl bir yol izleyeceğini bilemeyen Osmanlı müzecileri, uzun yıllar kendilerini geliştiremedi. Bu sebeple de Osmanlı Devleti'nin arkeoloji dünyasında kabul görmesi çok zor oldu[417].

Dethier döneminde Almanların Osmanlı arkeolojisinde kabul edilmiş üstünlükleri vardı. Hamdi Bey'in müze müdürü olmasıyla işler Almanlar için değişmeye başladı ancak bu seferde Fransızlar Hamdi Bey'in Fransa yaşantısını kullanarak onunla

[412] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 8.
[413] Taşbaş, a.g.m., s. 1324.
[414] Tütüncü Çağlar, a.g.m., s. 113.
[415] Cezar, a.g.e., s. 274.
[416] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 47-48.
[417] Tütüncü Çağlar, a.g.m., s. 115.

yakınlık kurmaya çalıştılar. Fransızlar açıktan bazı eserleri yurt dışına götürmek için Hamdi Bey'den izin dahi istediler[418].

Yabancı arkeologlar Suriye, Mısır ve Irak'ta kazılar yapıyor çıkarılan eserlerden müzenin payına düşen hisseleri devlete teslim ediyordu[419]. Fakat müze yabancı arkeologların yaptığı kazılardan gelen eserler ile yetinmek zorunda kalıyordu. Hamdi Bey ise müzenin artık milli kazılara başlaması gerektiğini düşünmekteydi. Hamdi Bey Maarif Nezaretinden gelen bütçe hem müze idaresi için hem de arkeolojik kazılar için yetersiz geldiğinden babası Edhem Paşa'ya başvurdu[420].

Edhem Paşa o dönem de Dâhiliye Nazırlığı koltuğunda oturmakta olup Hamdi Bey'den desteğini esirgemedi. 1882 yılında vilayetlere bir genelge göndererek vilayetlerde bulunan eski eserleri Müze-i Hümayuna göndermeleri emredildi. Paşa kendi himayesinde, müze ve arkeolojik kazılar için bir yardım kampanyası da başlattı[421].

Osmanlı kazılarında en büyük sorun olan finansman eksiği, İbrahim Edhem Paşa'nın destekleriyle büyük oranda çözüldü[422]. Arkeolojik kazılar için toplanan bu finans kaynağı çok önemlidir. Arkeolojinin gerekli değeri görmediği ve harcanan paraları ziyan olarak nitelendiren bir zihniyetin hâkim olduğu böyle bir ortamda bu finansman çok kıymetlidir[423].

Hamdi Bey, Nemrud (1883), Sayda (1887), Lagina (1891-1892) Tralles (Aydın-1903), Alabanda (1905), Rakka (Suriye-1905), Boğazköy ve Alacahöyük (1907), Akalan ve Langaza (1907), Sidamara (1909), Sakçagözü (1907-1911) gibi kazıların bir kısmının başında durarak kazıyı yönetti, bir kısmını da Müze-i Hümayun adına yerli ve yabancı arkeologlara emanet etti[424].

[418] Hiztel, a.g.m., s. 181.
[419] Özsezgin, a.g.e., 36.
[420] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 47-48.
[421] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 47-48.
[422] Pasinli, a.g.m., s. 36.
[423] Özdoğan, a.g.e., s. 52.
[424] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 48.

Hamdi Bey babasından aldığı destekle ilk kez Adıyaman sınırları içindeki Nemrut Dağı bölgesinde kazılar yapmıştır[425]. Aydın civarında yapılan kazıları bizzat yönetmek istemiş ancak içinde bulunduğu dönemin şartları ve II. Abdülhamid döneminin bürokratik meseleleri sebebiyle başkentten fazla ayrılamamıştır. Hamdi Bey okul ve müze müdürlüğü, saray ressamlığı ve diğer memurluklarda da görevleri olan birisidir, kazılara çıkamaması normal karşılanabilir bir durum fakat katıldığı az sayıdaki kazıdan çok büyük sonuçlar almıştır. Katılamadığı kazıları ise oğlu mimar Edhem'e yahut kardeşi Halil'e emanet etmiştir[426].

Hamdi Bey hiç beklemediği bir anda müzenin başına geçmişti, yabancı olduğu bu alanda mesleği öğrenmek için yoğun çaba sarf etti. Kazı yapmayı ünlü Alman arkeolog Carl Humman'dan öğrendiğini her fırsatta dile getirmiştir. Diğer bir arkeolog Alexander Conze'nin ise manevi desteğinden şöyle bahseder: *"...Her başarıya kendi başarısı gibi sevinirdi, bana yeni teşebbüslerde bulunmak cesaretini vermiştir… "*[427].

Hamdi Bey, Nemrut Dağı kazılarından sonra Gaziantep'teki Zincirli kazılarını yerinde incelemiş ancak kazıyı yönetmemiştir. Kazı sorumluluğunu Müze-i Hümayun adına Carl Humman'ın idaresine bırakmıştır[428].

Dünyanın en ünlü lahitlerini, Hamdi Bey Sayda keşfiyle ortaya çıkardı[429]. Lagina kazısında ise Hekate Mabedi kazıldı.[430] Nemrut Dağı kazısı, Sayda kazısı ve Lagina kazılarını bizzat yönetti. Sakçagözü kazısında ise gözetmen olarak bulundu ancak müze müdürü sıfatıyla bu kazıya katılması bu kazıyı önemli kılmaktadır[431].

[425] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 49.
[426] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 8.
[427]Mansel, a.g.m., s. 295-296.
[428] Cezar, a.g.e., s. 254.
[429] Epikman, a.g.e., s. 6.
[430] Pasinli, a.g.m., s. 36.
[431] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 8.

Milli kazıların başlamasıyla envanterinde 650 parça eser bulunan Osmanlı müzesi, 1883 ile 1895 tarihleri arasındaki kazılarla beraber, Hamdi Bey'in ölümüne kadar 109.000 eser biriktirerek dünyanın en önemli müzeleri arasına girmiştir[432] .

Osmanlı milli kazılarının başlamasıyla müzenin talihi döndü, rafları ve galerileri doldu. Müze-i Hümayunun doluluğu kendisine büyük bir ün kazandırdı ancak Müze-i Hümayuna bu ünü kazandıran esas şahsiyet Osman Hamdi'idi. Onun yaptığı ve başında bulunduğu kazılar çok büyük eserleri müzeye kazandırırken kendisini de arkeoloji dünyasına kabul ettirdi. İlk kez Türk bir arkeolog, dünya çapında büyük bir başarı kazandı.

3.4.1. Nemrut Dağı Kazısı

Yukarıda bahsedildiği üzere Hamdi Bey müzeye eser kazandırma yolunda birçok zorluk çekmiştir. Bu zorlukların büyük bir kısmı parasal konulardan kaynaklanmıştır ancak Hamdi Bey'in Sarayla olan kuvvetli ilişkileri ve babasının yardımları, bu parasal sıkıntıları çözmüştür.

Müze-i Hümayuna aktarılan ödenek çoğu zaman Maarif Nezaretindeki prosedürlere takılır, ödeneğin fazlalığı yahut gereksizliği tartışılırdı. Müzeye ayrılan ödeneklerde böyle sıkıntılar doğmuşken arkeolojik kazılar başlı başına bir masraf olarak görülmekteydi. İbrahim Edhem Paşa'nın böyle dönemlerde müzeye ve kazılara çok büyük yararı dokundu[433].

Edhem Paşa 1883-1885 tarihlerinde Dahiliye Nazırlığı görevini yürütürken müzenin ihtiyaçları için Posta Telgraf müdürü İzzet Bey'le beraber yardım kampanyası başlatmıştır. Kampanyanın başına Telgraf İdaresi genel sekreteri Gildani Efendi ile Hamdi Bey'i koymuştur. Kampanyaya Osmanlı Bankasından Şark Demiryolları İdaresine, Haydarpaşa Demiryolları İdaresinden bazı nazırlara kadar her kesimden kişi ve kurum destek olmuştur. Bağışlar kısa zamanda 500 lirayı[434] aşmış, bu miktar o dönem için çok büyük bir ödenek olmuştur[435].

[432] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 52.
[433] Cezar, a.g.e., s. 274.
[434] BOA. MF. MKT, D 79, G 99.
[435] Cezar, a.g.e., s. 274.

Nemrut Dağı kazısı Hamdi Bey'in giriştiği ilk kazıdır. Nemrut Dağı'nda ilk kazı Profesör Sister tarafından Kral Antiohos'un Tümülüs'ü kazılarak başlatılmıştır[436]. Nemrut Dağı kazısı, Adıyaman'ın Kâhta ilçesinde Nemrut Tümülüs'ü kazı alanında 2150 metre yükseklikte yapılmıştır. Tümülüs, Komagene Kralı Antiohos için Milattan önce 62 yılında yapılmış bir anıt mezardır. Tümülüs 1881 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Otto Puchstein tarafından da incelenmiştir[437].

Puchstein, 19 Ekim 1882 yılında Tümülüs ile ilgili bir raporu Berlin Müzesine sunmuştur. Berlin Müzesi, başında Carl Humman'ın bulunduğu, bir kazı heyetini Nemrut Dağı'na göndermiştir[438].

Hamdi Bey 1883 yılında kazı alanlarını gezmek için İstanbul'dan ayrılarak İzmir'e gitti. Menemen'de yapılan kazıları inceledikten sonra 4 Mayıs 1883 tarihinde Yervant Osgan Efendi ile birlikte İskenderun'a geçti[439].

Hamdi Bey'in bu seyahate Carl Humman, Otto Puchstein ve Felix Luschan ile İzmir'de buluşup beraber gitmeleri kararlaştırılmıştı ancak Almanların buluşmaya zamanında gelmemesini Hamdi Bey fırsat olarak gördü. Hamdi Bey yabancıların Osmanlı topraklarındaki kazı üstünlüğünü kırmak hem de artık kendi kazısını yapmak istiyordu. Almanların geç kalması, Osman Hamdi için büyük bir arkeoloji operasyonuna dönüştü. İskenderun'dan ayrıldıktan sonra 2 hafta boyunca yürüyerek önce Adıyaman'a ulaştı[440]. Hamdi Bey ve Osgan Efendi Adıyaman'dan sonraki durakları olan Kahta'ya 14 Mayıs 1883 günü erkenden yola çıktı. Mevsim şartlarının kötü gitmesi ve engebeli arazi yüzünden ancak 16 Mayıs'ta Nemrut Dağı'na ulaştılar[441]

Hamdi Bey Nemrut Dağı'nda Yervant Osgan Efendi ile ortak çalışmıştır[442]. Yervant Osgan Efendi, Osmanlı müzesi, Sanayi-i Nefise Mektebi ve Osman Hamdi için önemli bir şahsiyettir. Osgan Efendi 1855 yılında İstanbul'da doğmuş, Venedik ve Roma'da eğitim almış Sanayi-i Nefise Mektebinin heykeltıraş hocalığı ve müdür

[436] Epikman, a.g.e., s. 6.

[437] Eldem 2010, a.g.e., s. 403.

[438] Cezar, a.g.e., s. 273.

[439] Cezar, a.g.e., s. 275.

[440] Eldem 2010, a.g.e., s. 403-404.

[441] Osman Hamdi Bey-Osgan Efendi, *Nemrut Dağı Tümülüsü, (Çeviren Murat Erşen),* Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 19.

[442] Özsezgin, a.g.e., s. 36-38.

yardımcılığını yapmıştır[443]. Müzenin heykel bakım işleri de Osgan Efendi'de olup Özellikle Sayda keşfinde bulunan heykeller elinden geçmiştir[444].

Hamdi Bey Nemrut Dağı'na Yervant Osgan, iki yabancı arkeolog ve kalabalık bir işçi gurubuyla çıkmıştı. Tümülüs'e ulaşınca etrafta kısa bir keşif yapıldıktan sonra işe koyulan kazı ekibi, alabildikleri eserlerin kalıplarını almışlar ve bir kısmının fotoğraflarını çektikten sonra yıkılmış anıtlar düzeltildi[445].

Nemrut kazısı devam ederken kazı hakkında La Turquie Gazetesi'nde 5 Haziran 1883 tarihindeki haber şöyledir:

> *"...Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey Nemrud Dağı tepesinde değerleri çok yüksek fakat nakledilmeleri imkânsız eski eserler bulunduğunu, oradan çektiği bir telgrafla bildirmektedir. Hamdi Bey bunların kalıplarını ve fotoğraflarını almakla meşgul olmaktadır..."*[446].

Gazete haberi bilinçli bir şekilde ayrıntılı yazılmıştı çünkü Nemrut Dağı kazısında Almanların hiçbir katkısı bulunmadığını, kazının tüm emeklerinin, Osman Hamdi ve Osgan Efendi'ye ait olduğu vurgulanmak istenmişti.

Nemrut kazı alanındaki çalışmalar 31 Mayıs 1883 tarihine kadar sürdü[447]. Hamdi Bey çok hızlı hareket etmek zorundaydı çünkü Alman arkeologlar peşindeydi. Buradaki incelemelerini Almanlardan önce yayımlayıp bu kazının sahibi olarak kendisinin ilan edilmesi şarttı. Hamdi Bey çalışmalarını hızlıca tamamladıktan sonra önce İskenderun'a, ardından da İstanbul'a gitti[448]. Kazının yayımı aynı yıl içerisinde Yevant Osgan Efendi ile ortaklaşa yazılıp *"Le Tumulus de Nemroud-Dagh"* ismi ile yayımlandı[449].

Nemrut Dağı kazısı için her türlü destek bulunmuş, eserlerin İstanbul'a getirilmesinde herhangi bir maddi sıkıntı ortaya çıkmamıştı ancak eserlerin

---

[443] Cenk Berkant, "*Geç Osmanlı Döneminde Venedik Güzel Sanatlar Akademisinde Eğitim Almaya Giden Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma"*, Sanat Tarihi Dergisi 30/2, 2021, s. 1425.

[444] Derya Uzun, "*Heykel Sanatının Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi",* Batman University Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1, 2012, s. 286.

[445] Özsezgin, a.g.e., s. 36-38.

[446] Cezar, a.g.e., s. 274.

[447] Osman Hamdi Bey-Osgan Efendi, a.g.e., s. 35.

[448] Eldem 2010, a.g.e., s. 403-404.

[449] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 49.

boyutlarının çok büyük olması sebebiyle bulundukları yerde bırakılmalarına karar verilmiştir[450].

Osman Hamdi Bey'in Nemrut kazıları Avrupa arkeoloji çevreleri tarafından takdirle karşılandı. İlk defa arkeoloji alanında bir Türkün ismi duyuldu. Nemrut Dağı kazısı, Osmanlı Devleti'nin tek başına hâkim olduğu ilk kazı olması sebebiyle çok önemlidir. Bu durum Osmanlı müzesi için büyük bir başarıdır[451]. Ayrıca Hamdi Bey'in de arkeolojide rüştünü ispatladığı ilk kazıdır.

3.4.2. Sayda Kazısı

Osmanlı müzesinin en başarılı faaliyeti Sayda keşfidir. Bu keşif, hem Müze-i Hümayun için hem de Hamdi Bey için bir dönüm noktası olmuştur.

Sayda günümüzde Lübnan'a bağlı bir şehir, arkeolojik alanlar konusunda da çok önemli bir yerdir. Joseph Ernest Renan bölgenin Fenikelilerden kalma bir şehir ve kral mezarları bakımından da çok yoğun bir bölge olduğunu yazmaktadır. Sayda bölgesindeki tarihi eserler kaçakçıların hedefindeydi. 18 ve 19 yüzyıllarda bölgede bulunan mezar odaları boşaltıldı, mezarlara zarar veridi içindekiler ise yağma edildi[452].

Sayda'nın Halaliye Köyü'nde yaşayan Mehmet Şerif ismindeki köylü, 1887 senesinin ilk aylarında Sayda'ya bağlı Aya isimli bir bölgedeki taş ocağında inşaat taşı keserken 13 metre derinliğinde bir kuyuya rastlamıştır[453]. Bazı kaynaklarda ise Mehmet Şerif'in, taş keserken üstü toprakla dolu bir kapıyı açtıktan sonra kuyuyu bulduğu, kuyunun bir kapı ile kapatıldığı yazılmıştır[454].

Mehmet Şerif, 2 Mart 1887 tarihinde[455] kendi arazisindeki kuyunun içinde bulduğu mezarları jandarmaya ve vilayet yöneticilerine haber verdi[456]. İhbar üzerine Sayda Kaymakam'ı Sadık Bey, Suriye Vali'si Naşid Paşa'ya durumu bildirdi. Naşid Paşa, 12 Mart 1887 tarihinde mühendis Bişara Efendi'yi Sayda'ya gönderir. Mühendis

[450] Mutlu- Başaran Mutlu, a.g.m., s. 67.
[451] Mansel, a.g.m., s. 295-296.
[452] Burcu Kutlu Dilbaz, "*Müze-i Hümayun'da İskender Lahdi"*, Tarih Dergisi Sayı 64, 2016, s. 3.
[453] Eldem 2010, a.g.e., s. 458.
[454] Cezar, a.g.e., s. 274.
[455] Eldem 2010, a.g.e., s. 458.
[456] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 49.

kuyuyu ve dibindeki lahitleri kontrol ettikten sonra buluntular hakkında bir rapor hazırlayarak İstanbul'a haber verdi[457].

Hamdi Bey Bişara Efendi'nin gönderdiği rapordan çok memnun olmuş bir o kadar da şaşırmış. Sayda'ya gitmeden önce bu bölgenin arkeolojik durumu hakkında birtakım araştırmalar yapmış, Ernest Renan'ın *"Mission Archeologique De Phenicie"* adlı eserini okumuştur[458]. Renan bu eserde Lübnan'ın eser bakımından oldukça yoğun bir bölge olduğunu ve yer altı nekropollerine çok rastlanabileceğini yazmıştır[459].

Osman Hamdi Bey Sultan II. Abdülhamid'den kazı iznini aldıktan[460] sonra Maarif Nezaretinden kazıyı finanse edecek ödeneği de almıştı[461]. Hamdi Bey Demosthene Baltazzi Bey'le 20 Nisan 1887 tarihinde İzmir'de buluşarak Sayda'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. 30 Nisan günü Sayda'ya inen iki arkeolog, hemen kuyuyu incelemek için lahitlerin yanına gitmişti[462]. Hamdi Bey hemen 13 metre derinliğindeki kuyuya indikten sonra kuyunun Fenike Krallarına ait bir yer altı nekropolü olduğunu anlamıştır[463].

Hamdi Bey genel bir incelemeden sonra kazı yapılacak alanın krokisini çıkartarak kazı planı oluşturmuştur[464]. Kuyuda 7 adet mezar odasına rastlanılmıştı, görünürde 17 adet lahit bulunuyor ve bu lahitlerin bir kısmı renkli desenler ile süslenmişti. Hamdi Bey en büyüğü 15 ton ağırlığındaki bu devasa ve süslü lahitler karşısında şaşkınlığını ve sevincini gizleyememişti. Ertesi gün mezar odasına gidecek 15 metre genişliğinde yüzde 12 eğimli büyük tüneller kazılmaya ve raylar döşenmeye başlanmıştı. Lahitler tünellere döşenen raylar sayesinde vagonlarla kolayca dışarıya çıkarılmaları amaçlanmıştır[465].

Bişara Efendi'nin tasarladığı vagonlar ile ilk önce lahit kapakları daha sonra lahitler, 25 gün boyunca dışarıya çıkarılmıştır. 22 Mayıs'ta mezar odası tamamen boşaltılmışken Hamdi Bey kazıya devam etmişti. 29 Mayıs'ta üzerinde Mısır

[457] Kutlu Dilbaz, a.g.m., s. 4.
[458] Mansel, a.g.m., s. 297.
[459] Kutlu Dilbaz, a.g.e., s. 3.
[460] BOA. İ. DH, G 84805.
[461] BOA. MF, D 97, G 152.
[462] Sönmez, a.g.m, s. 775.
[463] Cezar, a.g.e., s. 275.
[464] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 50.
[465] Sönmez, a.g.m., s. 775.

geleneksel süslemeleri bulunan başka bir lahde daha ulaşılmıştır. Hamdi Bey ulaştığı lahitlerin üzerindeki Fenike yazılarını okuması için fotoğraflarını çekerek Ernest Renan'a göndermişti[466].

Renan 20 Haziran 1887'de Osman hamdi Bey'e Gönderdiği Telgrafta lahdin Sidon Kralı Tabnit'e ait olduğunu ve

> *"...Ben Astarte Rahibi ve Saydalıların Kralı Eşmunazar'ın oğlu Astarte rahibi ve Saydalıların Kralı Tabnit bu lahitte yatıyorum. Her kim bu mezarı bulursa ona beddua ediyorum ki: Benim mezar odamı açıp huzurumu bozma çünkü yanımda ne gümüş ne altın ne de define vardır. Burada yalnız başıma bu lahitte yatmaktayım. Bana mezar olan bu lahdi açma, zira böyle menfur bir hareket Astarte'ye karşı büyük bir hakarettir. Eğer benim tembihimi tutmaz, aksine mezar odamı açar ve benim huzurumu kaçıracak olursan, yaşayan insanlar arasında ve güneş altında nesilden ve nesepten mahrum kal ve ölüler arasında yatacak yer bulama..."* [467] yazdığını bildirmişti.

Lahit ise keşfinden bir ay sonra çıkarılmıştır. Ernest Renan Sayda lahitlerinin en meşhuru olan İskender Lahdinin sırrını da çözmüştür[468]. Sayda eserleri gün yüzüne çıkarıldıktan sonra İstanbul'a getirilmesi için Beyrut'tan gelen Asır isimli özel bir gemiye, 16 Haziran 1887 günü[469] Yervant Osgan Efendi'ye emanet edilerek yerleştirildi[470].

Sayda Nekropol'ü Osman Hamdi'yi çok memnun etmiş bu sevincini İstanbul'a da yazmıştı[471]. Keşifte ilk önce 17, daha sonra da 4 yahut 5 eser çıkarılmıştır[472]. Lahitlerin en büyüğü 3,5 metre ve 15 ton ağırlığında olup bu ölçülerle lahitlerin

---

[466] Eldem 2010, a.g.e., s. 458.

[467] Osman Hamdi Bey-Theodore Reinach, *Osman Hamdi Bey Sidon Kral Mezarı Kazısı (Çeviren Murat Erşen)*, Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 84.

[468] Epikman, a.g.e., s. 6.

[469] BOA. MF, D 93, G 136.

[470] Eldem 2010, a.g.e., s. 459-460.

[471]BOA. MF, D 94, G 7.

[472] Epikman, a.g.e., s. 6.

çıkarılmasının ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir[473]. Mezar odasında lahitlerin yanı sıra antik Yunan ve Roma dönemlerine ait heykellere de rastlanılmıştır[474] .

Sayda lahitlerinin en nadide parçaları Satrap, Likya, Tabnit,[475] İskender ve Ağlayan kızlar lahitleridir. Lahitler uzun süre arkeoloji gündemini meşgul ederken Osmanlı müzesinin tarihindeki en büyük başarısıdır[476].

Sayda lahitlerinin süslemeleri mısır taş işçiliğinin en nadide örnekleridir. Kral Tabnit'in mezarının defineciler tarafından soyulmamış olması, mezarın önemini daha çok arttırmaktadır. Kral Tabnit'in oğlu Eşmuzar'ın lahdi de 30 yıl önce Fransa'ya götürülmüş, iki lahidin bağlantısı sayesinde Sidon krallarının şeceresi yavaş yavaş çözülmeye başlanmaktadır[477] .

Sayda kazısının en önemli buluntusu İskender Lahdidir[478]. İskender Lahdi 4.yüzyıl sonlarına doğru imal edilmiş, Sayda lahitleri arasında en gösterişli lahittir. İskender Lahdi gerek büyüklüğü gerekse üzerindeki parlak süslemeleri ile arkeoloji gündemini çok uzun zaman meşgul etti[479].

Lahidin üzerindeki Helenistik süslemelerinden yola çıkılarak mezarın sahibinin ünlü Makedon İmparatoru, Büyük İskender olduğu iddiası, lahdi en önemli arkeolojik buluntu yaptı. Arkeologlar ise lahidin Sidon Kralı Abdalonymos'a ait olduğu düşünmektedir[480].

İskender'in lahdi bulundu iddiası Osmanlı müzesi ve Hamdi Bey'in çok işine yaramıştır. Bu lahit sayesinde hem müze hem de Hamdi Bey uzun süre tüm gözleri üzerinde toplamıştır. Lahit İstanbul'a gelir gelmez müzeye bir arkeolog akını başlamış, tüm bilim insanları eseri incelemek için sıraya girmişti. Hamdi Bey ise bu sırrı bozmak istemediği için uzun bir süre lahdi kimseye göstermemiştir.

Sayda eserleri çıkarılmış hatta nakliye gemisine bindirilip İstanbul'a gönderilmişti fakat halen kazılar devam ederken başka bir konu ortaya çıktı. Lahitlerin bulunduğu

[473] Kutlu Dilbaz, a.g.m., s. 5.
[474] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 50.
[475] Eldem 2010, a.g.e., s. 459.
[476] Cezar, a.g.e., s. 275.
[477] Eldem 2010, a.g.e., s. 459-460.
[478] Ogan (1947 A), a.g.e., s. 14.
[479] Eldem 2010, a.g.e., s. 289.
[480] Kutlu Dilbaz, a.g.m., s. 9.

arazinin sahibi Mehmet Şerif Efendi Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 14. maddesi gereğince, çıkarılan eserlerin maddi fiyatının yarısını talep etmekteydi. Suriye Valisi Naşid Paşa, bu durum üzerine Mehmet Şerif'in istediğini bir mektupla Meclis-i Mahsusaya bildirdi. Meclis-i Mahsusa lahitlerin değerinin çok yüksek olduğunu, bunun isteğin yerine getirilemeyeceğini, bunun yerine yapılan oylama[481] ile Mehmet Şerif'in mağdur olmaması için kendisine 1500 Osmanlı lirası maaş tahsis edilmesi kararlaştırıldı[482].

Sayda buluntuları Müze-i Hümayunun önünü açıyordu. Osmanlı Müzesi buluntular sayesinde tarihinde ilk kez kendi binasına kavuştu. Lahitlere Çinili Köşk'te yer olmaması sebebiyle acil yeni bir müze binası inşa edilme kararı alındı[483].

Heykeltıraş Yervant Osgan Efendi Sayda lahitlerinin onarımlarını ve temizliklerini yaparken, Hamdi Bey'de yeni müze binasının inşası ile uğraşmaktaydı. Bina tamamlandıktan sonra Luhud-ı Atika Müzesi (Lahitler Müzesi) ismini aldı[484].

Osman Hamdi Bey ile Fransız arkeolog Thedore Reinach Sayda kazı raporunu *"Une Necropole Royale de Sidon [Sayda'da Bir Kral Mezarı]"* adında bir kitapta toplamış, bir Fransız dergisinde de yayımlamışlardır[485].

Sayda kazısı Osmanlı müzesinin en yoğun fazla eser çıkarılan kazılarındandır. Kazı sonuçlarına bakıldığında dünyanın en kıymetli ve nadide eserleri bu kazıdan çıkmış denilebilir. Böyle kıymetli eserlerin bulunduğu kazı alanı ve eserler, dünya devletlerinin dikkatlerini bu bölgeye çevirdi.

Sultan II. Abdülhamid de bu kazıdan dolayı ilgi odağı haline geldi. Avrupalı devlet yöneticileri lahitleri görmek hatta kendi ülkesine ihraç etmek için Sultan'a başvuruyordu. Sultan'ın ise kazı alanlarından çıkan eserleri, siyasi manevralar ve jestler yaparak yabancı devlet adamlarına hediye etmek gibi bir huyu bulunmaktaydı. Padişah lahitlerin ortaya çıktığı dönem çok sık ziyaretçi ağırladı.

Alman elçileri ve Alman İmparatoru II. Willhem, Sayda kazısı eserleri ile yakından ilgileniyordu. Alman İmparatoru eserlerin tamda müzeye geleceği sırada İstanbul'a

[481] BOA. MV, D 22, G 59.
[482] Sönmez, a.g.m., s. 777.
[483] Ogan (1947 A), a.g.m., s. 14.
[484] Eldem 2010, a.g.e., s. 458-459.
[485] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 49.

bir ziyaret gerçekleştirdi. İmparator'un başlıca amacı Osmanlı-Alman yakınlaşmasını kullanarak, II. Abdülhamid'den çıkan buluntuları kendisine hediye etmesini isteyecekti. Hamdi Bey Böyle bir olayın önüne geçmek için lahitleri özellikle İskender lahdini, kimseye göstermedi[486]. Newyork Metropolitan Sanat Müzesi Müdürü de bir temsilcisini İstanbul'a göndererek İskender Lahdi'ni satın almak için girişimlerde bulundu[487].

Sayda buluntularının İstanbul'a getirilmesinden sonra Newyork Times Gazetesi'nde çıkan, bir makale Hamdi Bey'i ve 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni hedef alarak: "…*Sayda buluntularının hemen Avrupa müzelerinden birine teslim etmemesinin adaletsizlik olduğu ve Türklerin antik çağ eserleri üzerinde hakkı bulunmadığı…*" yazmaktaydı[488]. Makaleden yola çıkarak Türklerin kendi topraklarında eser çıkarmalarının haksız, hukuksuz bir hareket olduğu kanısı çıkmaktadır ancak bu yazı dikkate alınacak kadar kıymetli bir yazı değildir.

1900-1902 senelerinde Balbek'te Alman İmparatoru adına yapılan kazılarda Müze-i Hümayun adına Makridi Bey Kazı Komiseri olarak görev yapmaktaydı. Makridi Bey bu görevi yürütürken Sayda'da kaçak kazı yapıldığı ihbarı geldi. Makridi Bey gelen bu ihbarı İstanbul'a derhal bildirmiş, Hamdi Bey'de kaçırılan eserleri bulması için kendisini görevlendirdi. Maridi Bey kaçırılan eserleri Sayda'da bulunca Bostane-i Şeyh isimli bir yerde ikinci Sayda kazısı başlatıldı. 1903-1904 yılları arasında yapılan kazılarda Eşmum Tapınağı'nın bir kısmı gün yüzüne çıkarıldı ve İstanbul'a yolladı. 1913 yılında ise yine Sayda'da üçüncü bir kazı yapılarak, üzerinde gemi motifleri bulunan, iki Fenike lahdi ve Roma dönemine ait mozaik süslü lahit kapağı bulundu. Çıkarılan bu eserler ise Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle İstanbul'a gönderilemedi[489].

Şüphesiz ki Sayda kazıları Sultan II. Abdülhamid'in ve hükümet üyelerinin sağladığı maddi imkânlar ve destekler, müze müdürü Hamdi Bey'in çalışkanlığı ve bilgisi özellikle Sayda sakini Mehmet Şerif'in talihi ve Mühendis Bişara Efendi'nin bilgileri ile gün yüzüne çıkmış ve Osmanlı müzesinin talihini değiştirmiştir.

---

[486] Cezar, a.g.e., s. 474.

[487] Çelik 2016, a.g.e., s. 31-32.

[488] Çelik 2016, a.g.e., s. 38.

[489] Cezar, a.g.e., s. 275-276.

3.4.3. Lagina Kazısı

Müze-i Hümayun gittikçe kurumsallaşıyor, eserleri topladıkça kendisini geliştiriyordu. Müze müdürü Hamdi Bey'de kendisini geliştirmek ve mesleğine daha çok hâkim olmak istiyordu.

Hamdi Bey üçüncü kazısını yapmak üzere 1891 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Muğla'ya, Hekate Tapınağı'nı incelemeye gitmiştir. Lagina Hekate Tapınağı günümüzde Muğla Milas'a bağlı bir ören yeri olup kazı 1891-1893 tarihleri arasında yapılmıştır[490].

Lagina, 18 yüzyıldan itibaren yabancı arkeologların kazı alanı haline gelmiştir. İlk kazı, 1743 yılında arkeolog Pocacke tarafından yapılmıştır. Yabancı arkeologlar 1822, 1835, 1856 ve 1879 yılları arasında devamlı olarak bölgeyi incelenmiştir[491]. Hamdi Bey Lagina Hekate Tapınağı'nda tapınak ve stoa'da kazılar yapmıştır[492].

Lagina kazısı, Sayda kazısından sonra Hamdi Bey'in yürüttüğü kazılar içinde en önemli ikinci kazı olma özelliği taşımaktadır. Lagina ören yeri anıt mezar olma özelliği taşımakta olup, Hekate Tapınağı'nın kazı alanıdır. Hamdi Bey Tapınaktan çıkarılan uzun friz serisi kabartmaları 1892 yılında İstanbul'a Müze-i Hümayuna gönderdi[493].

Lagina kazısında bulunan kabartmalardan bir nebze bahsedecek olur isek bu kabartmalar Hekate Tapınağı'nı boydan boya, dört bir yandan saran friz serisidir. Frizler dört parçadan müteşekkil olup dört farklı konuyu işlemektedir. Üzerinde Hekate Tapınağı inancıyla alakalı olarak yazılmış dini ritüellerin olduğu tahmin edilmektedir[494].

Kazı alanında friz kabartmalardan hariç bir Roma İmparatoru heykeli de bulunmuştur. Önceki kazılarda bulunamayan heykel, Hamdi Bey'in yaptığı kazıda ortaya çıkmış, ardından Müze-i Hümayuna gönderilmiştir[495]. Osman Hamdi'nin bu

---

[490] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 51.

[491] Gülay Akdoğan, *Osman Hamdi Bey Ve Anadoluda Yaptığı Kazı Çalışmaları*, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 27.

[492] https://www.pau.edu.tr/lagina

[493] Cezar, a.g.e., s. 277.

[494] https://www.pau.edu.tr/lagina

[495] Epikman, a.g.e., s. 6.

kazıyı yönettiği sırada Fransız arkeolog Chamonard Hamdi Bey'e yardımcı olmak için kazıda bulunmuş, kazıdan çıkan eserler hakkında yayınlar yapmıştır[496].

3.4.4. Sakçagözü Kazısı

Sakçagözü kazısı, Osman Hamdi Bey'in müze müdürü ve gözetmen olarak katıldığı bir kazıdır. Gaziantep İslâhiye'nin Sakçagözü Köyü'nde yapılan kazı arkeolog John Garstang tarafından 1907, 1909 ve 1911 yıllarında kazılar yapıldı. Kazıda geç Hitit sanatı kabartmalarla süslenmiş bir saray ile Milattan önce 1000 yıllarına ait bir kale ortaya çıkarıldı[497].

[496] Cezar, a.g.e., s. 277.

[497] Cezar, a.g.e., s. 280.

4. SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ VE OSMAN HAMDİ BEY

4.1. Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu ve İşleyişi

Sanayi-i Nefise Mektebi Osmanlı Devleti'nin ilk kurumsal güzel sanatlar okuludur. Mektep Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinin de çekirdeğini oluşturur. Okul ülkede ressam ve heykeltıraşlar yetiştiren tek kurum olarak karşımıza çıkmaktadır[498].

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren sanata ve sanatçıya büyük önem vermişti fakat değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurması biraz gecikmişti. Bu gecikme 19. yüzyılda sanatta da kendisini gösterdi.

1800'lü yıllarda İstanbul'da birçok ressam atölye kurmuş, bu atölyelere sanatseverler kayıt olmuştu. Kurumsal bir kimliği bulunmayan atölyeler dönemin koşulları göz önüne alındığında oldukça kısıtlı sayıda öğrenci alabilmişti[499].

Osmanlı sanatçıları kendi girişimleriyle çalışmalar yapmış, sergiler düzenlemiş, okullar açmaya çalışmış ancak maddi yetersizlikler ve desteksiz kalmaları, sanatçıları zor durumda bırakmıştır. Hal böyleyken devlet eliyle kurulacak olan bir güzel sanatlar okulunun açılması şart olmuştu.

İslam toplumlarında dini hassasiyetler ile resim ve heykel sanatları gelişmemiş ve gelişmeleri de engellenmiştir. Osmanlı toplumunda da bu durum genellikle böyle olmuştur. Osmanlı sanatçıları resim ve heykelden genellikle uzak durmuş fakat onun yerine minyatür sanatlarına, taş ve çini süslemelerine yoğunlaşmıştır. Tanzimat'ın getirdiği yenilik havası, sanatta da etkisini göstermiş, müzeye bağlı resim ve heykel okulları açılmak istenmiştir[500].

Osmanlı toplumunda katı din kurallarının plastik sanatlardaki etkisi çok büyüktür, örneğin Padişah II. Osman sarayda bulunan vazo, mobilya ve tablo gibi eserleri yalnızca Hıristiyan ustalar yaptığı için saraydan çıkarmıştır. Bu durum katı din kurallarının sanat üzerindeki etkisini göstermiştir[501].

---

[498] Nurullah Berk-Hüseyin Gezer, *50. Yılın Türk Resim Ve Heykeli*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 16.

[499] Özge Gencel, *Sanayi-i Nefise Mektebi (1882-1928),* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2021, s. 37.

[500]Osman Nuri Ergin*, Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 5 İstanbul 1977, s. 1117.

[501] Emre Madran, "*Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Ve Onarım Üzerine Gözlemler".* Belleten Dergisi, Cilt XLIX Sayı 195, s. 507.

İlk Şeker Ahmed Paşa Osmanlı'nın plastik sanatlara olan katı kuraların yıkmıştır. Şeker Ahmet Paşa Osmanlı Devleti'nin en önemli ressamlarından birisi olmakla birlikte Türk resminin klasiği olarak da nitelendirilir. Ressam 1873'de ilk özel sergiyi açmıştır, bu sergi diğer sanat etkinliklerinin de önünü açmıştır[502].

Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi, Ferit Tevfik Paşa, Hüsnü Yusuf Servili, Ahmed Emin ve Süleyman Seyyid Avrupa'da resim eğitimi alan ilk ressamlardır. Bu ressamların bir kısmı Askeri ressamlar sınıfına girer, aralarında yalnızca Hamdi Bey, diğer ressamlardan anlayış olarak ayrıldı[503].

Fransız ressam Pierre Desire Guillemet 1865'de İstanbul'a yerleşti[504]. İstanbul kamu binalarının dekorasyonunu ve Sultan Abdülaziz'in portresini yaptı[505]. 1874 yılına gelindiğinde Guillemet Beyoğlu'nda Resim ve Desen Akademisi açtığını gazetelere ilan vererek duyurdu[506].

Guillemet'in açtığı akademi oldukça ilgi görmüş, 3 Türk genç ressam da bu okula kayıt yaptırmıştır[507]. Devam eden senelerde Guillemet Resim Akademisinin sergilerini yapmaya başlamış, Şeker Ahmet Paşa'da ikinci sergisini açmıştır. Atılan bu adımlar ülkede sanat ortamı açısından çok büyük etki yaratmıştır[508].

Maarif Nazırı Münif Paşa İstanbul'da güzel sanatlar okulu açılması için 17 Ekim 1877 tarihinden itibaren Maarif Nezaretine dilekçeler gelmeye başlayınca, harekete geçti[509]. Münif Paşa, ressam Guillemet ile görüşerek güzel sanatlar okulu açmak için planlamalar yaptı. Münif Paşa 1877 yılında hem mimarlık hem de resim dersleri verecek okulu açmak için Padişah'tan onay aldı[510]. Okulun açılması Takvim-i Vekayi de dahi ilan edilmiş, hatta okul müdürü, müdür yardımcısı ve iki odacı için verilecek maaşlar dahi hesaplandı[511].

---

[502] Cezar, a.g.e., s. 442.

[503]Seyfi Başkan, *Ondokuzuncu Yüzyıldan GünümüzeTürk Ressamları Contemporary Turkısh Painters*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1991, s. 1.

[504] Eldem 2010, a.g.e., s. 454-455.

[505] Gencel, a.g.e., s. 38.

[506] Cezar, a.g.e., s. 442.

[507] Coker, a.g.e., s. 10-11.

[508] Cezar, a.g.e., s. 442.

[509] Edhem 1970, a.g.e., s. 36.

[510] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 8-9.

[511] Edhem 1970, a.g.e., s. 37-38.

1877 yılında çıkan Osmanlı-Rus savaşı Münif Paşa'nın gayretlerini boşa çıkarmıştı. Savaşın getirmiş olduğu mali zorluklar ve ödenek sağlanamaması, okulun açılmadan kapanmasına neden olmuştur[512].

Okulun açılamadan kapanması hem Osmanlı sanat ortamı için hem de genç sanatçılar için kötü sonuçlar doğurdu. 1877 yılında çok rahat bir şekilde açılabilecek okul, gereksiz bir savaş ile sekteye uğradı. Okul müdürü Guillemet de 1878 yılında savaş sırasında savaştan kaçan göçmenlere yardım ederken 51 yaşında tifodan hayatını kaybetti[513].

4.1.1. Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşu ve Osman Hamdi Bey

Osmanlı Devleti plastik sanatların eksikliğini 19. yüzyılda daha fazla hissetmeye başlamıştı. Gelişmiş bir sanat anlayışı ve birikimi olan ülkede artık plastik sanatlar ile uğraşan sanatkâr sayısı iyice azalmıştı. Ülkede tarihi eserleri restore edecek sanatçı ve mimar dahi zor bulunur hale gelmiş, bunun yanı sıra yapılan onarımlarda tarihi eserler tahrip edilmişti.

Ülkede plastik sanatlar özellikle ressamlık asker kökenli sanatçıların elindeydi. Resim ve mimarlık dersleri daha çok askeri okullarda veriliyordu. Askeri ressamlar içerisinde kara kalem ve yağlı boya tabloları yapan sanatçılar vardı ancak ülkede sivilleri eğitecek bir güzel sanatlar okulu yoktu. Resim eğitimi almak isteyen gençler Fransa ve Almanya gibi ülkelere gidiyordu[514].

1880 yılında ikinci kez Mektebi Şahane-i Sanayi-i Hasene ve Fünun-u Aliye ismi ile bir güzel sanatlar okulu açılması planlanmış, 4 Ocak 1881'de Padişah'ın onayına sunulmuştur. Okul 2 yıl hazırlık süresinden sonra mimarlık, inşaat mühendisliği, kimyagerlik ve madencilik alanlarında öğrenci yetiştirecekti. Osmanlı-Rus Savaşının getirmiş olduğu ekonomik şartlar bu okulun da açılmasına engel olmuştur. Okutulmak istenilen bölümlerden anlaşılacağı üzere okul yalnızca teknik eğitim verecekti, güzel sanatlar üzerine verilecek dersler planlanmamıştı[515].

1881 yılında güzel sanatlar okulu için Sultan II. Abdülhamid'e bir tezkire yazılmıştı. Kimin yazdığı bilinmeyen tezkirede ülkede güzel sanatlar okuluna ihtiyaç

[512] Coker, a.g.e., s. 10-11.
[513] Edhem 1970, a.g.e., s. 36.
[514] Coker, a.g.e., s. 9-10.
[515] Gencel, a.g.e., s. 49.

duyulduğunu, artık Türk ustaların sanatlarını devam ettirecek çıraklar bulunmadığı, anlatılarak sorunlar dile getirilmişti[516].

Hamdi Bey müze müdürlüğüne atanınca güzel sanatlar okulu açmak için çalışmalara başlamıştır. Babası sayesinde rahatça ulaşabildiği hükümet üyeleri ile özellikle Sadrazam Sait Paşa ve yakın dostu Ticaret Nazırı Raif Paşa işlerini kolaylaştırmıştır[517].

1881'de Padişah'a sunulan tezkireden sonra Maarif Nezareti arşivinde Hamdi Bey'e ait dilekçeler ortaya çıkmıştır. 1 Ocak 1882 tarihli yazılan dilekçede Hamdi Bey güzel sanatlar okulu hakkında görüş bildiriyor:

> *"...Sanatın memleketimizde gelişmesi için ihtiyaç olan vasıtaları oluşturma gücü vardır, çünkü Avrupa sanayi mallarının ithal edilmesi eski durumu koruyamamamız ve öğretim eksikliği güzellik zevkimiz gittikçe bozulmaktadır, günümüzde güzel ve yüce binalarımız tamir edilecek olsa, tamir yerine tahrip ediliyor sanatçıların beceriksizliği ve tabiatın tahrip edici gücü yapıları yıpratıyor, şimdi hüner sahibi insanlar ve işçilerin güzellik zevkini eğitecek müesseseler olsaydı, hem yüce binalarımız bu gerilemeden korunacak, hem de milli sanatlarımız taze kalacaktı, arz edilenlerin Sadrazam hazretlerinin malum olacağı gerekli olan bir Sanayi-i Nefise idaresi kurulsa mesele halledilmiş olur, güzel sanatlar işinin ele alınmış olması memlekete büyük fayda sağlar..."*[518].

Hamdi Bey dilekçesinde çok önemli konuları ele alarak Türk sanatının tehlikede olduğunu, bunun için Sanayi-i Nefise Mektebinin gerekli olduğu konusunda uyarıda bulunmuştur.

Müzenin gelişimi ile güzel sanatlar okulunun geleceği birbirinden ayrılamaz. Osmanlı müzesinde sergilenen sanat eserleri, güzel sanatların konusudur ayrıca okul, müzeye bağlı bir idare olarak kurulmak isteniyordu[519]. Birçok sebepten dolayı Müze-i Hümayun ile güzel sanatlar okulunun geleceği birbirine bağlıydı.

---

[516] Ergin 1977, a.g.e., s. 1119.

[517] Epikman, a.g.e, s. 5.

[518] Cezar, a.g.e., s. 447.

[519] Gencel, a.g.e., s.56.

Güzel sanatların ürünü olan birçok tarihi eserin varlığını sürdürebilmesi müzenin hayatta kalmasına bağlıdır. Güzel sanatlar ise devamlı olarak üretim içinde olursa, birikimlerini geleceğe aktararak toplumda yer bulabilir, dolayısıyla Sanayi-i Nefise Mektebi ile Müze-i Hümayun birbirine muhtaçtır bu sebeple Sanayi-i Nefise Mektebinin açılması önemlidir.

II. Abdülhamid, Hamdi Bey, Sadrazam Sait Paşa ve Ticaret Nazırı Raif Paşa'nın telkinlerini dikkate alarak Sanayi Nefise Mektebinin kurulmasına 2 Ocak 1882 tarihinde onay vermiştir[520]. Okul eğitim öğretimden sorumlu kurum olan Maarif Nezaretine değil, Ticaret Nazırlığına bağlı olarak kurulmuştur[521]. Hamdi Bey okulun ilk müdürü olarak[522] 2 Aralık 1882 tarihinde atanmıştır[523].

Hamdi Bey'in hali hazırda zaten çalışmakta olduğu bir kurum bulunmaktaydı. Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü, 10.000 kuruş maaşla ilaveten atandığı bir memuriyetti, maaşının 5000 kuruşu Ticaret, 5000 kuruşu da Maarif Nezareti tarafından ödeniyordu[524]. Hamdi Bey'in okulu müzeden idare etmesi ve çoğu resmi yazışmalarda Sanayi-i Nefise İdaresi diye hitap edilmesi, okulun Müze-i Hümayuna bağlı bir kurummuş gibi algılanmasına sebep oldu[525].

Sanayi-i Nefise Mektebi kâğıt üzerinde kurulmuştu ancak okulun Müze-i Hümayun gibi talihsiz olaylar ile karşılaşmaması için Hamdi Bey ve hükümet üyeleri bir an önce kurumu daha sağlam temellere oturtmak istiyordu. İlk olarak bir okul binasına ihtiyaç duyulmaktaydı, Suphi Paşa'nın Ticaret Nazırlığında[526] 7 Şubat 1882 tarihinde Çinili Köşk'ün karşısına okul binasının yapılmasına izin verildi[527].

Hamdi Bey 1882 yılında mimar Alexandre Vallaury'e Çinili Köşk'ün karşısına okul binası yapması için emir verdi[528]. Okul binası ile müze binaları Hamdi Bey'in isteğiyle birbirine yakın yapıldı çünkü her iki kurumun birbirini beslemesi

[520] Epikman, a.g.e., s. 5.
[521] Cezar, a.g.e., s. 443-444.
[522] BOA. İ. DH, D 842, G 67709.
[523] Edhem 1970, a.g.e., s. 38.
[524] Cezar, a.g.e., s. 445.
[525] Gencel, a.g.e., s. 56.
[526] Ergin 1977, a.g.e., s. 1124.
[527] Edhem 2013, a.g.e., s. 321.
[528] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 8-9.

isteniyordu. Günümüzde kullanılan Şark Eserleri Müzesi, Sanayi-i Nefise Mektebinin ilk binasıdır[529].

Hamdi Bey'in Salomon Reinach'a 1882 yılında yazdığı mektupta Sanayi-i Nefise Mektebi'ne ne büyük bir emek verdiğini ve ne kadar çok çalıştığını açıklayan en samimi belgedir:

> *"...Size sık mektup yazamıyorsam bu bina etmekte olduğumuz mektep ve teşkilâtlandırmak için uğraştığım güzel sanatlar servisinden ileri gelmektedir. Buna resmi de katacak olursanız kendime fazla vakit kalmadığını anlarsınız. Akşamları yorgunluktan bitkin bir halde eve dönüyorum, o kadar ki iki aydan beri babama Viyana'ya bile mektup yazamadım..."*[530].

Sanayi-i Nefise Mektebinin binası yapılırken Hamdi Bey'de boş durmuyor, okulun bir an önce işlerlik kazanması için çalışmalar yürütüyordu. Okul yönetimi 25 Ekim 1882 yılında okula öğrenci kabul edileceğini duyurdu[531].

Okul yönetimi okula öğrenci kabulünde belirli koşullar getirmişti. 17 yaşından küçük, 25 yaşından büyük öğrenciler okula kabul edilmedi. İdadi yani lise mezunu olmayan öğrenciler için ayrı bir sınav açarak öğrenci seçmişler, ayrıca resim eğitimi 5 yıl, heykel ve mimarlık bölümleri 4 yıl, gravür bölümü ise 3 yıl eğitim görmektedir. Okulda her bölümün bir yıllık da hazırlık sınıfı vardı[532].

Öğrenciler yeteneklerine göre sınav yapılarak okula kabul edilir, kabul edilen öğrencilere hazırlık sınıfında afiş, grafik, seramik, tiyatro, vitrin dekoru, vitray, Türk minyatürü ve Türk çini süslemesi dersleri verilirdi[533]. Sınıf atlayan öğrenciler güzel sanatlar tarihi, fen işleri, anatomi, heykeltıraşlık, geometri, karakalem, yağlı boya resmi ve oymacılık dersleri alırdı. Sanayi-i Nefise Mektebi, öğrencilerin yurt dışına

---

[529] Cezar, a.g.e., s. 452.

[530] Mansel, a.g.m., s. 295.

[531] Eldem 2010, a.g.e., s.454-455.

[532] Merve Köksal, "*Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Kurumlarında Resim Dersleri ve Sanayi-i Nefise Mektebi Örneği",* VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, İstanbul 2019, s. 1058.

[533] Ergin 1977, a.g.e., s. 1128-1129-1130.

çıkmasına gerek kalmadan estetik, sanat teknikleri ve müzecilik alanlarında uzmanlar yetiştirmeyi amaçlamaktaydı[534].

Okul binasının inşaatı 28 Şubat 1883 tarihinde Suphi Paşa'nın Ticaret Nazırlığı döneminde[535] 5 sınıf ve 2 atölye halinde tamamlandı[536]. Güzel sanatlar okulunda uygulama atölyelerinin önemi büyüktür, dersliklerde teorik eğitimler verildikten sonra, alınan eğitimler atölyelerde pratiğe dönüşmekteydi[537]. İlk etapta resim heykel ve mimarlık olmak üzere 3 ana bölüm üzerine atölyeler kuruldu ve eğitim vermeye başlandı[538]. İlerleyen yıllarda ihtiyaca göre, okula yeni atölyeler ile sergi salonları eklendi[539].

Hamdi Bey okulun inşaat masraflarını 1500 lira olarak hesaplayıp, tüm gelir giderleri takip etmiştir ayrıca para bulmak için de yoğun mesai harcamıştır[540]. Sanayi-i Nefise Mektebi 3 Mart 1883 tarihinde eğitim öğretime açılmıştı. 23 Kasım 1883 yılında da okulun resmi açılış töreni yapılmıştır[541].

Tablo 4.1: Sanayi-i Nefise Mektebi Teknik Öğretmen kadrosu[542] ile Fen Bilimleri öğretmenleri kadrosu[543].

Okul Müdürü	Osman Hamdi
İç İşleri Müdürü	Yervant Osgan
Yağlıboya Öğretmeni	Salvatore Valerie
Karakalem Öğretmeni	Warnia Zarzecki
Karakalem Öğretmeni	Ömer Adil
Mimarlık Öğretmeni	Philippe Bello
Mimarlık Öğretmeni	Alexandre Vallaury
Tarih Öğretmeni	Aristofanis Efendi

[534] Köksal, a.g.m., s. 1058.

[535] Cezar, a.g.e., s. 452.

[536] Mehmet Çağlayan Özkurt, "*Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin Yapılandırılmasında İki Öncü: Osman Hamdi Bey Ve Alexandre Vallaury"*, Mehmet Ali Karaman Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul 2018, s. 230.

[537] Ergin 1977, a.g.e., s. 1124.

[538] Ergin 1977, a.g.e., s. 1124.

[539] Epikman, a.g.e., s. 5.

[540] Cezar, a.g.e., s. 452.

[541] Edhem 1970, a.g.e., s. 39.

[542] Coker, a.g.e., s. 21.

[543] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 9.

Matematik öğretmeni	Kaymakam Hasan Fuat Bey
Anatomi Öğretmeni	Yusuf Rami Efendi

Okulun eğitim kadrosu alanında çok yetenekli bilgili öğretmenlerden oluşmuştur ancak okulun iç işleri müdürü Yevant Osgan Efendi için ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Osgan Efendi hem müzede hem de Sanayi-i Nefise Mektebinde Hamdi Bey'in en yakın arkadaşlarındandır. Hamdi Bey'in olmadığı zamanlarda okulu idare ederdi bu sebeple Osgan Efendi'nin yeri ve önemi büyüktür[544].

Hamdi Bey'in birden fazla görevi olması sebebiyle bazı sorumluluklarını emanet edecek güvenilir bir insana ihtiyaç duyuyordu. Osgan Efendi hem dostu arkadaşı hem de birikimli bir müze çalışanı olarak Hamdi Bey için Sanayi-i Nefise Mektebini emanet edebileceği en güvenilir kişiydi[545].

Sanayi-i Nefise Mektebi 20 öğrenci ile ilk eğitim öğretim yılına başlamıştır[546]. Okulun açılmasının yanı sıra okula Müslüman öğrencilerin de kayıt yaptırması, Osmanlı toplumu için büyük bir devrim olmuştur[547]. Öğrenciler resim, heykel ve mimarlık bölümlerinde eğitim görmeye başlamıştır[548].

İlk senesini 20 öğrencisi ile geçiren okul, ikinci sene öğrenci sayısını 60 civarına çıkarmış, ilerleyen senelerde 135 öğrencisi olmuştur. Gelişen ve değişen sanat ortamında okula olan ilgi çoğalmaya başlamış, 1895 yılından itibaren okuldaki öğrenci sayısı 200 kişiyi aşmıştır[549].

Okul bir eğitim kurumu olmasına karşın siyasi gerekçeler ile Maarif Nezaretine bağlı değildi. Bu sorun 1886 yılında Ticaret Nazırı Zihni Paşa'nın sayesinde okulun Maarif Nezaretine bağlanmasıyla[550] çözüldü[551]. Karar Zihni Paşa'nın 23 Aralık 1886 günlü yazısıyla Hamdi Bey'e bildirildi[552].

[544] Cezar, a.g.e., s. 470.
[545] Cezar, a.g.e., s. 468.
[546] Edhem 1970, a.g.e., s. 39.
[547] Eldem 2010, a.g.e., s. 454-455.
[548] Coker, a.g.e., s. 10-11.
[549] Eldem 2010, a.g.e., s. 456.
[550] BOA. İ. MMS, D 87, G 3736.
[551] Ergin 1977, a.g.e., s. 1124.
[552] Edhem 1970, a.g.e., s. 37-38.

Sanayi-i Nefise Mektebinin öğrenci sayısı 60 kişiyi bulunca, okul binası artık yeterli gelmediği için okulun genişletilmesi istendi. Güzel sanatlar okuluna 60 kişinin kayıt olması o dönem için çok büyük bir sayı[553] olmakla birlikte okuldan 1884 ile 1897 seneleri arasında 552 öğrenci mezun oldu[554].

Okul yönetimi tarafından 5 Haziran 1889 yılında Sanayi-i Nefise Mektebine ek binalar yapılması için İstanbul Şehremanetine dilekçe yazılarak, okul binasının genişletilmesi için gerekli masrafın hesaplanması istenmiştir. 1892 senesinde de 2 adet atölye ile sergiler için büyük bir salon, 1911 yılında da iki oda eklenmiştir[555].

Osman Hamdi Bey hem müzeyi hem de plastik sanatları besleyecek arkeolog, ressam, mimar ve uzmanları Sanayi Nefise Mektebinde yetişiyordu. Okul 1888 yılında ilk mezunlarını verdiğinde[556] bölüm birincileri okulun yurt dışı bursuyla Paris ve Almanya'da eğitim görme şansını elde etmişlerdi[557].

Hamdi Bey okulun kurumsal kimliğinin oturması için okulun görev ve yetkilerini tanımlayan 25 maddelik bir yönetmelik oluşturmuştur. Bu yönetmelikle öğrencilerin okula alım şekli, tarihi eserlerden yararlanma, müdür ve öğretmenlerin görevleri, milli sanat yapma gibi maddeler açıklanmıştır[558].

Hamdi Bey'in Sanayi-i Nefise Mektebi kuruluş sürecindeki geleneksel sanatlar öğretme politikası, okul yönetmeliğinin hazırlanmasıyla başka bir boyut kazandı. Hamdi Bey Sanayi-i Nefise Mektebinin yönetmeliğini, tamamen Paris güzel sanatlar okulu, Ecole Des Beaux-Artsı model alınarak hazırladı ayrıca okulun uygulamış olduğu eğitimde de Fransız ustaların etkileri vardı[559].

Hamdi Bey ustası Gerome'den aldığı disiplini kendi kurmuş olduğu okula nakletmek istiyordu. Fransız eğitim ve disiplinini Sanayi-i Nefise Mektebine uyarlayarak, Ecole Des Beaux-Artsın kopyasını yaratmak istiyordu.

19. yüzyılda Paris'e resim eğitimi almak için giden Türk ressamlar, Julian Akademisi veya Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu yani Ecole Nationale Superieure des Beaux

[553] Cezar, a.g.e., s. 465.
[554] Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim,* 3F Yayınları, İstanbul 2007, s. 94.
[555] Cezar, a.g.e., s. 466.
[556] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 46.
[557] Köksal, a.g.m., s. 1058.
[558] Cezar, a.g.e., s. 451.
[559] Artun, a.g.e., s. 41.

Artsı tercih ediyorlardı. Osmanlı sanatçıları Julian Akademisi yerine Ecole Des Beaux Artsa gitmek istiyordu. Osman Hamdi birazda bu sebeplerle Ecole Des Beaux Artsa önem veriyordu [560].

Osman Hamdi Bey okulda Fransız kökenli ressamların çalışmalarına destek veriyordu ancak Osmanlı'nın çok yetenekli Türk ressamları Süleyman Seyyid, Zekai Paşa ve Şeker Ahmet Paşa gibi ustaları okula yaklaştırmıyordu. 27 sene süren müdürlüğü boyunca, bu ustaların üsluplarını benimseyebilecek öğrenciler yetiştirmedi[561].

Osman Hamdi, Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyid ve Halil Paşa aynı dönemin öğrencileri olarak karşımıza çıkarlar ancak üslupları farklı olduğu gerekçesiyle Sanayi-i Nefise Mektebi bu 3 büyük ustadan mahrum kalmıştır[562].

Sanayi-i Nefise Mektebi öğretmenleri ve okul müdürü Hamdi Bey öğrencilerin en iyi eğitimi almaları için ellerinden geleni yapıyorlardı. Öğretmenlerin okulu benimsemeleri ise okulun başarısını arttırıyor, takdir topluyordu.

Hamdi Bey okula ünlü ressamların tablolarını getirtmek için Maarif Nezaretinden 1000 lira ek ödenek istedi. Paris, Berlin, Viyana ve Madrid'deki müzeler ve sanat merkezleri ile iletişime geçip siparişler verdi. Hamdi Bey tabloların aslını yahut kopyalarını satın alarak, okulda öğrencilerine bu tablolar üzerinden dersler vermek istiyordu. Verilen siparişler üzerine İngiltere, Hollanda, Fransa, İspanya ve Almanya resim okullarından toplam 42 resim geldi[563].

Sipariş verilen eserlerin dışında öğrencilere müze koleksiyonları da açılmış, öğrenciler müzedeki eserlerden de faydalandı. Öğrencilerin getirilen tablolar üzerinden yaptıkları 35 kopya, 1912 yılında Müze-i Hümayun galerilerinde sergilendi[564].

Hamdi Bey öğrencileri için daha da ileri gitmek istedi. Avrupa'nın sanat akademilerinden öğretmenler getirmeye çalıştı. Hamdi Bey isteğini Maarif

[560] Dilmaç, a.g.m., s. 71.
[561] Cezar, a.g.e., s. 469-470.
[562] Dilmaç, a.g.m., s. 74.
[563] Edhem 1970, a.g.e., s. 40.
[564] Çelik 2016, a.g.e., s. 35.

Nezaretine de bildirmişti ancak ödenek yetersizliği sebebiyle bu isteği gerçekleşmedi[565]

Sanayi Nefise Mektebinin açılması yerli ve yabancı basının okula ilgisini arttırmıştı hatta bu ilgi bir beğeniye dönüşerek dünya sanat çevresi bu okulu takdir etmişti. Müslümanların resim ve heykeller yapması Avrupa için büyük bir şaşkınlık, Osmanlı sanat çevrelerince ise büyük bir sanat olay olmuştu. Bazı çevreler okul hakkında şikayetler de bulunmuş ancak okulun başarıları şikayetleri boşa çıkarmıştı[566].
Hamdi Bey'in öğrencilerinden ünlü ressam Hikmet Onat'ın Nurullah Berk ile yapmış olduğu söyleşiden bir kesitte:

> *"...Çevre, resim ve heykel öğreten mektebimizi ahlaksızlık, dinsizlikle suçlanıyordu. Anlattılar ki biz yazılmadan önce birkaç yobaz mektebi basmış, heykelleri kırmış, antik kopyaların bellerine peştamal bağlamışlar, Böyle bir ortamda resim ve heykel yapmak istemenin zorluğunu anlarsınız, Modellerimiz birtakım sarıklı, sakallı, pos bıyıklı hamallardı[...] Hamal resmi yapmaktan bıktık, giyimli de olsa bir kadın model bulmaya karar verdik. Çingene mahallesinden getirttiğimiz bir kıza oyun oynar pozu verdikten sonra henüz çalışmaya başlamıştık ki müdür Osman Hamdi Bey bizi çağırttı. "Siz deli misiniz çocuklar, nerede sanıyorsunuz kendinizi?" diye bağırdı. "Burası Türkiye, böyle şeyleri kaldırmaz. Hemen kovunuz o çingeneyi…"*[567].

Sanayi-i Nefise Mektebinin Osmanlı toplumunun bazı çevrelerinde yarattığı etkiyi anlatması bakımından bu anı çok önemlidir.

Okul, ilk mezunlarını 1891 senesinde yurt dışına ihtisaslarını tamamlamak için göndermiştir. 1891'de mimarlık bölümünden Feyzi ve Nizamettin 1892 yılında heykeltıraş İhsan ve Galip Bey'ler eğitim görmek için Paris'e ve Berlin'e gönderilmiştir[568].
Sanayi-i Nefise Mektebi eğitim verdiği süre boyunca büyük başarılara imza atmıştır. Okul Osmanlı sanat dünyasının ilk akademik adımı olarak tarihe geçerken, bu

[565] Cezar, a.g.e., s. 455.
[566] Eldem 2010, a.g.e., s. 454-455.
[567] Berk- Gezer, a.g.e., s. 17-18.
[568] Edhem 1977, a.g.e., s. 43.

akademik ortam 1914 yılında ilk kadın sanat okulu İnas Sanayi-i Nefise Mektebinin kurulmasına da vesile olmuştur. Kadınların sanat eğitimi alması için kurulan okul, 1914 yılından 1923 yılına kadar yalnızca kadınlara eğitim vermiş ancak okul müdürü Mehmed Cemil Bey döneminde 1923 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi ile birleşerek karma eğitime geçmiştir[569].

Sanayi-i Nefise Mektebi Türkiye Cumhuriyeti'ne çok faydalı şahsiyetleri kazandırmıştır. Cumhuriyet'in ilk mimarlarından Vedat Tek 30 yıl okulda mimarlık dersleri vermiş, ardından Ankara ve İstanbul'da çok büyük mimarlık işleri yapmıştır[570]. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Müdür'ü Aziz Ogan, Sanayi-i Nefise Mektebinde yetişmiş büyük bir müzeci ve arkeologdur[571]. Muallim Şevket, Şevket Dağ, Celal Esat Arseven, Sami Yetik, Mehmet Ruhi Arel, Ali Sami Boyar, Nazmi Ziya Gürhan, Hikmet Onat ve İbrahim Çallı Osman Hamdi zamanında öğrenim görmüştür[572].

Osman Hamdi Bey giriştiği işlerden başarıyla çıkmış, insanları yönetmeyi ve farklı bilgi birikimi olan insanları organize etmeyi başarmıştı. Müzenin ve Sanayi-i Nefise Mektebinin gelişmesinde bu insanlardan yararlanmıştı[573].

Hamdi Bey Sanayi-i Nefise Mektebinin 27 sene müdürlüğünü yapmıştır. Bu süre içinde okul çok başarılı çalışmalar yapmış, mezunları okulun ismini daha güzel yerlere taşımıştır. Osmanlı'nın ilk güzel sanatlar okulu, Hamdi Bey'den sonra kardeşi Halil Edhem Bey'e emanet edilmiştir[574].

4.1.2. Sanayi-i Nefise Mektebinin Düzenlediği Sergiler

Sanayi-i Nefise Mektebi ders vermeye başladıktan sonra düzenli olarak yılsonu sergileri yapmaktaydı. Okul yönetimi öğrencilerin yaptığı sanat eserlerini sanatseverler ile buluşturdu. Sergilerde hem başarılı öğrencilere ödüller verilerek sanata teşvik ediliyor hem de Osmanlı sanat dünyasına da okulun reklamını yapıyordu[575].

---

[569]Fatma Nalan Türkmen, "*Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2009, s. 609.

[570] Artun, a.g.m, s. 148.

[571] Muşmal- Gümüş, a.g.e., s. 46.

[572] Coker, a.g.e., s. 33.

[573] Coker, a.g.e., s. 10-11.

[574] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 9.

[575] Cezar, a.g.e., s. 418.

Okul ilk sergisini 26 Temmuz 1885 yılında açmıştır. 15 gün süreyle açık kalan sergi, tüm sanat çevrelerince takdirle karşılanmıştır. Sergiler 1890 yılına kadar dönemin çok sevgili basını tarafından dikkate değer görülmemiştir çünkü Sanayi-i Nefise Mektebi, Osmanlı'nın bazı çevrelerince başarısız bir girişim olarak kalması istenmiştir. Müslümanların heykel yapması çok büyük bir olay olarak görüldüğünden sergiler görmezden gelinmiştir. 1890 yılı yılsonu sergisini Serveti Fünun Dergisi takip etmiştir. Dergi 140 öğrencinin eserlerine ve fotoğraflarına yer vererek 35 öğrencinin ödül aldığı yazılmıştır. Okulun öğrenci sayısından da bahseden yazar: *"...geçen yıl yani (1889) 120 iken bu yıl 195'e çıktı..."* diye yazmıştır[576].

Sanayi-i Nefise Mektebinin düzenlemiş olduğu bu sergilere kimi zaman öğretmenlerde katılmıştı fakat okulun ilk sergisine Hamdi Bey katılmamıştır. Hamdi Bey okulun ikinci sergisine iki manzara resmi ve bir kadın resmi ile katılmıştır[577].

4.1.3. Osman Hamdi Bey'den Sonra Sanayi-i Nefise Mektebi

Hamdi Bey'in ölümünden sonra Sanayi-i Nefise Mektebinin talihi biraz kötü gitmiştir. Hamdi Bey'in 1910 yılındaki vefatı ve 1915 yılında Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle okul kötü günler yaşamaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'nde bazı okullar zararlı cemiyetlerin propaganda merkezi haline geldi. Savaş sonrasında yapılan anlaşmalar sonucunda da okulların bir an önce boşaltılması isteniyordu. Kurulan geçici hükümet, Darülmuallimini (öğretmen okulu), Sanayi-i Nefise Mektebinin binasına taşıdı. Sanayi-i Nefise Mektebine de okul vasfı olmayan, bakımsız bir bina tahsis edildi. Okul yönetimi eserlerin zarar göreceğini, evin ise okul için oldukça küçük olduğunu düşündükleri için buradan ayrıldı[578].

Sanayi-i Nefise Mektebi 1917 yılında Cağaloğlu'nda Lisan Mektebi binasına taşınarak burada hizmet vermeye başladı[579]. Okul 26 Nisan 1920 tarihine kadar bu binada hizmet verdi, bu tarihte Divan Yolu'nda (Sultan Ahmet) başka bir eve taşındı.

[576] Cezar, a.g.e., s. 418.
[577] Eldem 2019, a.g.m, s. 70.
[578] Edhem 1970, a.g.e., s. 43.
[579] Ogan (1947 A), a.g.m., s. 18.

Divan Yolu'ndaki evin Haziran 1920'de İtalyanlar tarafından işgal edilmesiyle 26 Eylül 1920'de Gedikler kâtibi Salih Efendi'nin konağına taşındı[580].

Sanayi-i Nefise Mektebi Ekim 1921 yılında Cağaloğlu'ndaki Lisan Mektebi'ne tekrar taşındı, 1926 senesine kadar bu binada hizmet verdi. 1926 senesinde de Fındıklı Mebussan Dairesine taşındı. Bu binada en rahat dönemini yaşayan okul sınıf, atölyeler, kütüphane ve konferans salonlarına kavuştu. İlerleyen yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Sanayi-i Nefise Mektebi eski sağlıklı günlerine kavuştu[581].

Sanayi-i Nefise Mektebi Osmanlı Devleti'nin ilk kurumsal güzel sanatlar okuludur. Okul Osmanlı sanat dünyasını hareketlendirmiş olup günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak hizmet vermektedir.

Sanayi Nefise Mektebinin kuruluşu bir emek ve fikir birliğinden meydana gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid, Sadrazam Sait Paşa, Ticaret Nazırı Raif Paşa, geçmişteki emekleri yadsınamaz olan Dethier, Maarif Nazırı Münif Paşa ve Pierre Desire Guillemet ile Osman Hamdi Bey Sanayi Nefise Mektebinin asıl kurucularıdır.

[580] Edhem 1970, a.g.e., s. 44.

[581] Ergin 1977, a.g.e., s. 1126.

5. OSMAN HAMDİ BEY VE ESERLERİ

5.1. Resim Anlayışı ve Resimleri

Osman Hamdi Bey arkeolog ve müze müdürü olmasının yanı sıra çok büyük bir sanatkârdır. Dünyanın ve Türkiye'nin her köşesine ünü yayılmış, ender eserleri bulunan usta bir ressamdır.

Hamdi Bey Maarifi Adliye (hukuk lisesi) öğrencisiyken kara kalem resimler yapmaya başlamış, daha sonrasında ise resim yapmak en büyük tutkusu haline gelmiştir[582]. Hukukla yıldızı barışmayan genç Hamdi tüm zamanını resme harcamıştır[583]. Paris'teki resim atölyelerinde çalışmış, dönemin en ünlü ressamlarından ders alabilme şansına erişmiştir. Oryantalist resimler yapan Jean-Leon Gerome ve Gustave Boulanger'den dersler aldığı bilinir ancak Gerome'nin öğrencisi olduğu kesin ve katti iken ressam Boulanger'den ders aldığı konusunda şüpheler bulunur[584]. Gerome, Yıldız Sarayı ve Dolmabahçe saraylarında resimleri bulunan ender ressamlardan olmuştur[585].

Hamdi Bey Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra da bulunduğu zümre itibariyle hem Batılı ve burjuvazi kişilerle hem de sanatçılarla ilişki kurabilmişti ancak kurduğu bu ilişkilerden pek memnun kalmamıştı[586]. 1868 yılında babasının bizzat ricası ile gönderildiği Irak ve Bulgaristan görevlerinde de farklı kültürlerden insanlarla tanışarak onların resimlerini, gittiği yerlerde gördüğü türbe ve camilerin de karakalem resimlerini yapmıştır[587].

Hamdi Bey'in Avrupa'da eğitim gören ilk Türk ressamlardan olması dikkate değer bir durumdur. Hocası Gerome ise tüm öğrencilerini derinden etkileyen çok ünlü oryantalist bir ressamdır[588]. Gerome ve Osman Hamdi Bey'in ortak noktası oryantalizmdir.

---

582 Demirsar Arlı, a.g.e., s. 13.
583 Demirsar Arlı, a.g.e., s. 7.
584 Cezar, a.g.e., s. 305.
585 Başkan, a.g.e., s. 1.
586 Cezar, a.g.e., s. 308.
587 Cezar, a.g.e., s. 310.
588 Durmuş Akbulut, *Türk Resminin Öncüleri*, Etik Yayınları, İstanbul 2011 s. 15.

Oryantalizm, Avrupa'da Doğu Araştırmaları Bilimi olarak bilinir. Doğu'yu anlama ve öğrenme bilimi de denilebilir. Latince Güneş'in doğuşu anlamına gelen Oriens kelimesinden türetilmiştir[589].

Oryantalizm 19. yüzyılda Avrupa ve Asya'da en çok rağbet gören sanat akımlarındandır. Esası Doğu'ya yönelik yapılan çalışmalar bütünü olmakla birlikte, fiiliyattı Avrupalı ve Asyalı sanatçıların özellikle ressamların, Doğu'yu ve Doğulu insanları olduğundan abartılı şekilde gösterme çabalarıdır[590].

Başlangıçta hayali olarak yapılan resimler sonrasında bizzat Osmanlı topraklarına gelinerek yapılmaya başlanmış ancak bu seferde gerçekle alâkası olmayan oryantalist resimler ortaya çıkmıştır[591].

Doğu'nun mimari detayları, insanların giyim kuşamları ve süslemeler, oryantalistlerin oldukça ilgisini çekti, özellikle kadın figürü, bu ressamların olmazsa olmazlarındandı[592]. Oryantalizm, abartılar ve hayal ürünleri üzerine kuruluydu. Osmanlı harem hayatı, Doğulu kadın, erotizm ve cinsellik sanat akımının başlıca konularıdır[593]. Bürokratların bile çok zor girebildiği hareme, Avrupalı ressamların asla ama asla girmelerine imkân ve ihtimal yoktu. Bu koşullar ile oryantalist ressamların haremden sahneler resmetmeleri, resimlerin hayal ürünü olduğunun işaretidir.

Avrupa'da çok fazla rağbet gören bu sanat akımını, ülkemizde de benimseyen ressamlar olmuştur. Osmanlı'nın harem hayatını ve kadınları konu alan birçok tablo ve resim gün yüzüne çıkmıştır. Bu akım Ülkemizde fikri ve ahlaki olarak bir dönem ilgi görmüş olsa da çoğu sanatçı bu akımın cinsellik ve kadın boyutundan uzak durmayı seçmiştir[594].

Hamdi Bey Gerome'nin oryantalist rüzgârından etkilenir ancak o İstanbullu bir paşazadedir. Avrupa'nın oryantalist resminin odak noktası olan İstanbul'da yaşamış,

---

[589]Serdal Yerli, "*Osman Hamdi Bey'in Resimlerinde Tinsellik"*, İnternational Journal Of İnterdisciplinary And Intercultural Art, Cilt 5, Sayı 11, 2020, s. 246.

[590] Hatice Harmankaya, "*Osmanlı Dönemi Oryantalist Resimlerde Görülen Kadın Figürleri ve Giyim Özellikleri",* International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS) Özel Sayı 3, 2015 s. 766.

[591] Osma Kıvanç, *Doğulu Bir Ressamın Osman Hamdi Beyin Gözüyle Doğu,* 38. Icanas Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara 10-15 Eylül 2007, s. 2270.

[592] Harmankaya, a.g.m., s.766.

[593] Kıvanç, a.g.m, s. 2272.

[594] Demir, a.g.e., s. 8.

oryantalist resmin öznesidir. Genç Ressam bu durumun bilincindeydi bu sebeple oryantalizme farklı bir soluk getirerek Doğulu bir oryantalist bakış açısı oluşturdu[595]. Hocası ise genç Hamdi'nin iyi bir oryantalist olduğunu düşünmekteydi[596]. Philippe Julian *"Les Orientalistes"* adlı kitabında: *"…Türk sanatçıları arasında da oryantalist tablolar yapanların bulunduğunu, bunların arasında en iyisinin Gerome'in öğrencisi olan Osman Hamdi…"*[597] cümlesi yazmaktaydı.

Sanatçının oryantalistlerden yalnızca teknik anlamda faydalandığı görülmektedir[598]. Hamdi Bey yaşadığı Müslüman toplumun kültürü ile eğitim gördüğü oryantalist Avrupa kültürü arasında kaldı ancak Doğu'nun güzelliklerini resmederek kendisine farklı bir yol çizdi.

Hamdi Bey'in tablolarına çıplaklık ve erotizm hiçbir zaman girmemiştir. O daha çok manzara resimleri, portreler ve gündelik yaşantılar resmetmiştir. Figürleri ile mekânları arasında bir bütünlük bulunduğundan, manzara ve mekân resimleri birbirlerini tamamlamıştır[599].

Hamdi Bey'in oryantalizmle olan ilişkisi, ressama şüphe ile yaklaşılmasına neden oldu. Bazı sanatçılar ona: "*tam bir oryantalist"* yahut daha ağır sözlerle eleştiriler getirdi[600].

Cumhuriyet döneminde uzun bir süre Osman Hamdi Bey makbul görülmemiştir. Dönem itibariyle çoğu ressam ve sanat eleştirmeni onun oryantalizmine ön yargı ile yaklaşarak, sanatçının resimleri hakkında ağır yazılar yazmıştır. Fikret Adil Hamdi Bey'in sanatını anlayamadığını itiraf ederek şöyle bir yazı kaleme almıştır: *"…Oryantalist dedim, çünkü kendisi her şeyi doğru yapan bir ressam olmakla beraber, aslında bize panayır havasında ve doğru olup olmadığı kuşkulu bir Şark sunan bir ressamdır…"*[601].

Diğer bir örnek Nurullah Berk'in 1943 yılında yazdığı yazıdır:

---

[595] Ferit Edgü, "*Osman Hamdi Bey Olgusu"*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Taha Toros Arşivi, s, 8.

[596] Artun, a.g.e., s. 59.

[597] Coker, a.g.e., s. 8.

[598] Ersoy, a.g.m., s. 133.

[599] Demir, a.g.e., s. 9.

[600] Ersoy, a.g.m., s. 133.

[601] Edhem Eldem, "*Görünenin Ötesinde Osman Hamdi Bey"*, Sakıp Sabancı Müzesi Osman Hamdi Bey Tabloları Bilimsel Analiz Ve Konservasyon Sonuçları, İstanbul 2018 s. 14.

"Osman Hamdi tablolarında Garbın oryantalist ressamlarının ve bilhassa Gerome'in tesiri altında kalmıştır. Renkleri, her zaman tam bir ahenk göstermese bile taze ve parlaktır. Eski Türk hayatı sahnelerini, olduklarından daha "şarklı" göstererek büyük tablolarında canlandırmıştır…"[602].

Nurullah Berk Osman Hamdi'nin resimlerindeki motifler için abartıya kaçtığını yazar, açıkçası haksızda değildir. Sanatçının resimlerinde yoğun din sembolleri bulunmakta olup dini motifler ve imgeler resimlerinin bir köşesinde durmaktadır. Kuran okuyan insanlar, camiler ve türbeler, yani resimlerinde İslam dini motifleri hâkimdir[603].

Batılı oryantalistler Doğu'nun geri kalmışlık seviyesini resmederlerken, Hamdi Bey'in tablolarında Türk sanatının en nadide en kıymetli ürünleri, İslam dini vecibeleri görülür. Bu durum oryantalistler ile Hamdi Bey arasındaki farkı gösterir[604].

Hamdi Bey'in başlıca konuları çarşı Pazar gezmesi, piknik alanları, türbe ve cami ziyaretleri, orman, kır ve deniz manzaraları, hayatın içinden insanlardır[605]. Figürler ve insanların giydikleri elbiseler, her biri hayatın içindeki insanlardan alınmaktaydı[606]. Sanatçının resimleri bir konu bağlamında işlenerek insanlar ön plana çıkartılırdı. Figürleri ve nesneleri, tarihi mekânlarda resmetmek sanatçı için vazgeçilmez sahnelerdi[607].

Sanatçı, Türk resim sanatında insanı ön plana çıkaran, resimde tüm dikkatleri insanda toplayan ilk ressamdır[608]. Resimdeki insanların hal, hareket ve giysi detaylarına çokça önem verirdi. Türbe ve camilerin süslemelerini özellikle verir ki Türk sanatının güzelliğini izleyicide görsün isterdi[609].

Osman Hamdi'ye kadar hiçbir Türk ressamı figür ile portre resimlerine ilgi göstermemiştir. Osman Hamdi kadın figürünü de büyük bir cesaret göstererek

---

[602] Eldem 2018, a.g.e., s. 16.
[603] Eldem 2010, a.g.e., s. 175-176.
[604] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 15.
[605] Demir, a.g.e., s. 9.
[606] Ersoy, a.g.m., s. 134.
[607] Epikman, a.g.e., s. 3.
[608] Coker, a.g.e., s. 8.
[609] Cezar, a.g.e., s. 309.

resminin içine sokmuştur. Sanatçı Osmanlı klasik resmini terk ederek kadın ve insan figürlerini sokağa çıkarmıştır[610].

Ressamın resimlerindeki kişiler ile arasında duygusal bağlar bulunur çünkü genellikle kişiler tanıdığı akrabaları ve dostları, mekânlar ise gezip gördüğü mekânlardır. Bazı resimlerinde kendisini de resmin içine sokar ve resmin figürü haline gelirdi[611].

Sanatçı resimlerinde mekân olarak İstanbul ile Bursa'nın cami ve türbelerini seçerdi[612]. Figürler Muradiye Camii'nde Yeşil Camii'nde Yeşil Türbe de veya tarihi başka bir mekânda gezerler. Sanatçı izleyiciye mekânı tanıtacak ipuçlarını açıktan verirdi[613]. Özellikle cami ve türbelerdeki kitabe yazıları yahut dualar resimde hiç bozulmadan verilir hatta bu yazılar sadece yağlı boya tablolarda değil, ressamın kara kalem çalışmalarında da görülürdü[614].

Ressam klasik Osmanlı resim anlayışını terk edip, çağdaşı olan Süleyman Seyyid ve Şeker Ahmet Paşa gibi sanatçılardan farklı bir yol tuttu[615]. Ressam 1880'li yıllarda manzara tablolarına, sokaktaki Osmanlı kadının yaşantısına odaklandı. 1887 tarihli Gezintide Kadınlar tablosu, Osmanlı kadının toplumdaki yerini en iyi anlatan eserlerden biridir[616].

Sanatçı diğer ressamlar gibi kendisini dışarı atıp, kıra bayıra kaçan bir ressam değildir. Manzaralı yerlere ender zamanlarda giderdi, daha doğrusu Eskihisar'a gittiği zamanlarda böyle doğal ortamlara çıkardı. Bu zamanların dışında yalnızca atölyesinde çalışmaktan zevk alırdı[617].

Hamdi Bey, portre ve manzara resimlerini kusursuz yapan bir sanatçıydı fakat manzara ressamından çok bir portre ressamıdır. Ailesinden birçok kişinin portresini yapar, kimi zaman modelden, kimi zamanda fotoğraflardan yararlanarak portreler

---

610 Berk- Gezer, a.g.e., s. 24.

611 Akbulut, a.g.e., s. 16.

612 Rabia Kul, *Osman Hamdi Beyin Resim Sanatında Portre Tarzı,* Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2014, s. 26.

613 Coker, a.g.e., s. 8.

614 Eldem 2015, a.g.e., s. 310.

615 Epikman, a.g.e., s. 3.

616 Akbulut, a.g.e., s. 33.

617 Coker, a.g.e., s. 8.

yaptı[618]. Fotoğraflama tekniğini manzara resimleri için kullanır manzaraların resimlerini çekerek tuvallerine büyüterek yansıtırdı. Portrelerde ise canlı model yanında yok ise fotoğrafından yararlanırdı[619].

Hamdi Bey portre yapmayı çok severdi. Karısının, kızlarının, oğlunun portresi ile aile dışından çok az kişinin portresini yaptı[620]. Portrelerinin bir kısmında da kendisi kılık değiştirerek fotoğraf çektirir, bu fotoğrafı tuvaline aktarırdı[621]. Hamdi Bey bir kişinin portresini yapacak ise bu kişi ya ailesinden birisi olmalı yahut Hamdi Bey'in çok kıymet verdiği insanlardan birisi olmalıydı.

Hamdi Bey ailesinin dışında üç kişinin portresini yapmıştır: Balıkçı İsmail Ağa, evlerinin çamaşırcısı Kokona Despina son olarak da Harbiye Nazırı Enver Paşa'dır[622].

Balıkçı İsmail Ağa portresi önemlidir, bu portre 1905 yılında Eskihisar'da balıkçılık yapan, zaman zaman Hamdi Bey'in balık aldığı ihtiyar balıkçıya aittir. Balıkçı sanatçının hem dostudur hem de yaşına hürmet ettiği bir kişidir, bu yüzden portresini yaptı. Resimde İsmail Ağa düşünceli bir ihtiyar olarak çizilmiş, resmin sol tarafına da: "*ihtiyar balıkçım İsmail Ağa"* diye yazar, portrede*"O. Hamdy***"** şeklinde de imzası vardır[623].

Sanatçının diğer portresi çamaşırcısı Kokona Despina'ya aittir. Kokona Despina oldukça yaşlı, zayıf, yarı ağarmış saçlarının bir kısmı gözükerek resmedilmektedir. Despina'ya kokona denilmesinin sebebi 19. yüzyılda Müslümanların yaşlı Hıristiyan kadınlara kokona diye hitap etmelerinden gelmektedir[624]. Kokona Despina portresi 1906 yılında yapıldı, bu portreden sonra sanatçı Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın fotoğrafına bakarak portresini yaptı, tablonun altına da: *"Enver Paşa'ya yadigârımdır"* notunu yazdı[625].

---

[618] Cezar, a.g.e., s. 310.
[619] Kul, a.g.e., s. 19.
[620] Demirsar Arlı, a.g.e., s. 16.
[621] Kul, a.g.e., s. 20.
[622] Cezar, a.g.e., s. 310.
[623] Eldem 2010, a.g.e., s. 82-83.
[624] Eldem 2018, a.g.e., s. 66.
[625] Eldem 2010, a.g.e., s. 205.

Hamdi Bey'in ustalığı yapmış olduğu tablolardaki nesnelerin gerçekçi duruşlarından ve orijinalleri arasında fark olmayışından belli olmaktadır. Tablolardaki mekân eğer ki bir türbe yahut cami ise mekânlardaki duvar süslemeleri, ahşap süslemeleri ve yazılar birebir orijinali ile aynıdır[626]. Sanatçı böyle orijinal ve dikkat gerektiren çalışmaları genellikle atölyesinde yapıyordu.

Hamdi Bey atölyesinde çalışmayı, boyaları ve şövalesi ile iç içe olmayı çok severdi. Memuriyet hayatından arta kalan zamanlarda atölyesine kapanır, resimleriyle ilgilenirdi. Kuruçeşme'deki yalısında ve Eskihisar'daki evinde atölyeleri vardı, bu atölyelere James Theodore Bent ve Serveti Fünun Dergisi Baş Yazarı Ahmed İhsan Tokgöz ziyaretlerde bulundu[627].

Ahmet İhsan Tokgöz'ün Serveti Fünun Dergisi'nde yayımlanmak üzere Hamdi Bey'in müze müdürlüğünün 25. yılı sebebiyle röportaj yapmak için Kuruçeşme'ye gittiği bilinir[628]. Tokgöz'den önce yalıyı Bent ziyaret etmiş ev hakkında bilgiler vermişti. Bent: Hamdi Bey'in resim atölyesinin denize nazır olduğunu, Anadolu sahili ve İstanbul Boğazı'nı izlediğini, duvarların Rodos çinileri ile süslendiğini, duvarlarda heykelcikler ve Yunan eserlerinin bulunduğundan bahsedip, evde alafranga kültürün hâkim olduğunu belirtmiştir. Ahmet İhsan Tokgöz'de 2 Kasım 1906 tarihli yazıda yalı hakkında hemen hemen aynı bilgileri vermiştir[629].

Ahmed İhsan Tokgöz, Hamdi Bey'in evine yaptığı ziyarette şöyle bahseder:

> *"...Hamdi Bey her gün erkenden kalkıp Müze-i Hümayuna oradan da Duyun-u Umumiye idaresine giderek oradaki işlerini halleder, bu sebeple erken saatte evine geldik [...]Yalının üst katında pencereleri kuzeye bakan bir atölye bulunmaktadır gayet geniş ancak duvarlarda çeşitli koleksiyonlar bulunmaktadır, atölyenin bir kenarında bitmemiş silah taciri tablosu bulunmaktadır, atölyenin bir köşesinde İstanbul'un ve çeşitli şehirlerin manzaralarının etütleri var, kenarlarda kutular boyalar fırçalar bulunmaktaydı..."*

[626] Kul, a.g.e., s. 21.
[627] Eldem 2010, a.g.e., s.64.
[628] Cezar, a.g.e., s. 312.
[629] Eldem 2010, a.g.e., s. 64.

Yazının satır aralarında Hamdi Bey ile yaptığı sohbetlerden de bahseden Tokgöz, Hamdi Bey'in Fransızcaya oldukça hâkim olduğunu yazmıştır[630].

Hamdi Bey resimleriyle kendini sanat dünyasına kabul ettirmiş büyük bir ressamdır. Katıldığı sergilerde dünya çapında büyük ödüller almış, yakın tarihimizde de ülke içerisinde çok yüksek fiyatlara tabloları alıcı bulmuştur.

5.2. Katıldığı Sergiler

Resim sergileri, dışarıdan birçok resmin bir araya gelip teşhir edildiği organizasyonlar olarak görülebilir hâlbuki sergilenen resimler değil ressamın ruhu hayatı ve tüm emeğidir. Ressamlar sergilerde resimlerinden ziyade ruhlarını teşhir ederler.

1867 Uluslararası Paris Sergisi Hamdi Bey için ilk heyecanıdır, sanatçı bu sergide ilk kez eser sergiledi. Paris Uluslararası Sergisi, Osmanlı Devleti'nin düzenli olarak katıldığı, oldukça prestijli ve önemli bir sanat etkinliğidir. Sergide dünyanın önemli devletleri kendi sanatlarını ve ülkelerini tanıtan eserlerle diğer devletlere karşı itibar yarışına girerlerdi[631].

1867 Paris Sergisi'nden sonra Osman Hamdi Bey'e 1873 Viyana Uluslararası Sergisi'nde de rastlıyoruz[632]. Hamdi Bey serginin her şeyiyle titizce ve inceden inceye meşgul olmuştur[633]. 1873 Viyana Sergisi'nde Hamdi Bey'de eserler sergilemiş, sergi sonunda 6 adet madalya kazanmıştır[634].

Osmanlı Devleti'nde ilk özel sergi 1 Temmuz 1875 yılında Şeker Ahmet Paşa'nın açtığı kişisel resim sergisidir. Osman Hamdi Şeker Ahmet Paşa'nın davet etti üzerine bu sergiye katıldı[635].

Osmanlı'nın ilk sanat gruplarından olan Elif Ba Kulübü, Tarabya Rum Kız Okulunda resim sergisi açtığında[636] Hamdi Bey 1880 yılında açılan bu sergiye İki Müzisyen

[630] Cezar, a.g.e., s. 312.
[631]Epikman, a.g.e., s. 4.
[632]Cezar, a.g.e., s. 473.
[633]Cezar, a.g.e., s. 473.
[634]Epikman, a.g.e., s. 4.
[635]Özsezgin, a.g.e., s. 52.
[636]Özsezgin, a.g.e., s. 52.

Kız tablosu ile katıldı[637]. Kulüp ikinci sergisini 1881 yılında açtığında ise Hamdi Bey bu sergide 5 adet tuval sergiledi. Tuvallerinde Bursa'dan mimari yapıların bulunduğu manzara resimleri vardır[638].

Hamdi Bey, Elif Ba Kulübünün 1881 yılındaki sergisinden sonra gözünü Avrupa'nın büyük ve prestijli sergilerine dikti. Onun için Londra, Berlin, Paris ve Viyana sergileri vazgeçilmez sanat alanlarıydı. Sanatçı, bu şehirlerde birçok tuval sergileyip ödüller kazandı[639].

Elif Ba Kulübü ve Şeker Ahmet Paşa'nın sergileri Osmanlı sanat dünyasını hareketlendirirken Osmanlı ressamları da çeşitli sanat organizasyonlarına başladı. Bu dönemde Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri ve öğretmenleri, birlikte yaptıkları tablo ve heykelleri sergilemek için 1884 yılında sergi düzenledi. Hamdi Bey okulun düzenlediği bu sergiye katılmadı. Okul 1885 yılında ikinci sergisini düzenlediğinde sanatçı Bağdat Manzarası ve Bir Kadın Başı tabloları ile ikinci sergiye katıldı[640].

1901 yılına gelindiğinde bir sanat grubu Beyoğlu'nda sergi düzenleme kararı aldı. Beyoğlu Resim Sergisi olarak anılan sergiye, yurt içi ve yurt dışında birçok ressam ve heykeltıraş katıldı. Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarının da bulunduğu sergiye, Osman Hamdi Bey bir manzara resmi ile katıldı. Sergide Hamdi Bey'i dikkatle izleyen sanatçı ve yazar Adolphe Thalasso sanatçıyı:*"Yorulmaz müteşebbis"* olarak nitelendirdi[641]. Aynı yazar yine*: "...Hamdi Bey sadece Türkiye'de değil Avrupa'da hatta yeni dünyada da tanınmıştı. Paris'te çok sayıda sadık hayranları vardı. Nitekim seneyi geçmezdi ki bir Osmanlı sanatçısı "Salon Des Artistes Française birkaç eser göndermesin..."*[642] diye söyleyerek yurt dışında da Hamdi Bey'in bir takipçi kitlesi olduğu bildirmektedir.

Beyoğlu Sergisi 1902 yılında düzenlendiğinde sergide 325 eser sergilendi. 15 Nisan 1902 yılında açılan sergi iki ay devam etti. Hamdi Bey sergiye Sayda'dan Bir Manzara isimli tablosu ile katıldı[643].

---

[637]Eldem 2019, a.g.m., s. 73-74.
[638] Eldem 2010, a.g.e., s. 200-202.
[639] Eldem 2010, a.g.e., s. 10-11.
[640] Eldem 2019, a.g.m., s. 70.
[641] Cezar, a.g.e., s. 421.
[642] Cezar, a.g.e., s. 309.
[643] Cezar, a.g.e., s. 422.

Londra'daki Sanat Akademisi Sergisi sanatçı için çok önemlidir, ressam bu sergiye katılmayı çok istedi. 4 Mayıs 1903'te bu isteği gerçekleşmiş sergiye Yaradılış veya Mustafa Cezar'ın deyimiyle Mihrap isimli tablosu ile katıldı. 1906, 1907 ve son olarak 1909 yıllarında sergiye tablolar gönderdi[644]. Türbe de Kadınlar tablosu Salon Des Champs Elysees de sergilendikten sonra 40.000 franga Fransa'ya satıldı[645].

Hamdi Bey en çok Paris'te resim sergilemiştir. Salons Des Artistes Français (Fransız Sanat Salonu) sanatçının birçok eserine yer vermiştir. Şehzade Türbesinde Derviş tablosunu 1903'te, Ab-ı Hayat Çeşmesi tablosunu 1904'te, Okuyan Genç Emir ve Başak Toplayıcısı tablolarını 1905'de Kaplumbağa Terbiyecisi'ni 1906'da Silah Taciri tablosunu 1908'de Paris'te sergilemiştir. Bu tabloların bir kısmını yine 1895 ve 1907 yıllarında Berlin ve Münih'teki salonlarda sergilemiştir[646].

Hamdi Bey'in tabloları kendisine birçok madalya ve takdirnamenin yanında büyük bir ün kazandırdı. Sanatçı bunların her birini içindeki resim aşkına borçludur. Sanatçı günün birkaç saatini mutlaka tuval başında geçirir, farklı ülkelerden ve kültürlerden ilham alırdı[647].

Hamdi Bey'in sanata ve resme olan aşkını kardeşi Halil Edhem şöyle anlatmıştır:

> *"...Hayatının son zamanlarına kadar her gün birkaç saatini nakşa hasrederdi. Ekseriya memlekete ait dahili mevzular ve vekayii me'nuse nakşetmekle mütelezziz olurdu ve fakat birçok tasvirler ve kır manzaraları dahi vücude getirmiştir..."*[648].

Hamdi Bey'in ülkemizde ve dünyanın çeşitli köşelerinde birçok tablosu vardır. Bu tabloların bazıları çok ünlüdür örneğin 3 buçuk milyon liraya satın alınan Kaplumbağa Terbiyecisi (1906) en meşhurlarındandır[649].

Kaplumbağa Terbiyecisi iki tane yapılmış Türk resminin en önemli ve en pahalı eserlerindendir. 1906 yılında yapılan tablo 1990 yılında İktisat Bankasının sahibi Erol Aksoy tarafından Turizm Bakanlığından rekor bir fiyatla 1 milyar 750 milyon

---

644 Eldem 2010, a.g.e., s. 362.
645 Hitzel, a.g.m., s. 182.
646 Cezar, a.g.e., s. 472.
647 Edhem 1977, a.g.e., s. 34.
648 Mansel, a.g.m., s. 292.
649 Eldem 2010, a.g.e., s. 7.

liraya satın alındı. Tabloya 2004 yılında TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) tarafından tabloya el konulur ve aynı yıl düzenlenen bir müzayedede Suna İnan Kıraç Vakfı tarafından 5 trilyon liraya satın alındı. Çekişmeli süren müzayedede 1 trilyon 950 milyar açılış fiyatı 42 kez artar ve 5 trilyon liraya ulaşıldı[650].

Kaplumbağa Terbiyecisi ışığın ve rengin zıt uyumlarının bir arada olduğu sarı, yeşil, siyah ve kahverengi renklerin yoğun olduğu bir tablodur. Dervişin sabrı temalı tablonun baş figürü Osman Hamdi ve Kaplumbağalardır[651].

Sanatçının bazı tabloları çok önemli kurumlarda bulunmaktadır. Mütalaa Okuyan Kız tablosunu Avusturya İmparatoru satın aldı. Silah Taciri tablosu (1908) Londra Müzesinde bu tablonun ikizi ise Ankara Halk Evindedir. Gezinen Kadınlar tablosu Amerika'da Boston Müzesinde Ab-ı Hayat Çeşmesi tablosu (1904) Londra Müzesinde bulunmaktadır[652].

Hamdi Bey 1867 yılı Paris Sergisi'nden 3 madalya, 1873 yılı Viyana Sergisi'nden 6 madalya, 1893 yılı Kolombiya Sanat Sergisi ile 1909 yılı Münih Sergilerinden altın madalya, Roma Genel Sergisi'nden şeref madalyası, 1891 yılı Berlin Sergisi'nde sanata katkılarından dolayı bir onur belgesi kazanmıştır[653].

Hamdi Bey hayatı boyunca onlarca resim yaptı fakat yaşadığı dönemde de Cumhuriyet döneminde de anlaşılamamış nadide şahsiyetlerdendir. Nerdeyse tüm eleştirmenler: "*koyu bir oryantalist"* diyerek eleştirirken asıl görmeleri gerekeni görememiş, sanatçının oryantalistlere karşı Doğu'yu ve Müslümanları savunduğunu anlayamamışlardır. Tüm bunlara rağmen Hamdi Bey'in resimleri dünya çapında bir şöhrete ulaşan büyük bir ressamdır.

5.3. Edebi Metinler

Hamdi Bey arkeolojik kazılar sonrasında kazı raporları ve buluntuların yayımlarını gerek kitaplar gerekse makaleler ile başka yazarlarla ortaklaşa yayımladı. Kazı yayımları ve bilimsel makalelerin yanı sıra, Hamdi Bey'in hiç bilinmeyen yönü yazdığı tiyatro oyunlarıdır.

---

[650] Sabriye Çelik, *Türkiye'nin Toplumsal Ve Ekonomik Dönüşümünde Sanat Piyasasının Oluşumu Plastik Sanatların Rolü Ve Osman Hamdi Bey Örneği,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 329-330.

[651] Akbulut, a.g.e., s. 67.

[652] Epikman, a.g.e., s. 4.

[653] Epikman, a.g.e., s. 4.

5.3.1. Tiyatro Metinleri

Osman Hamdi 3 adet komedi türünde tiyatro oyunu yazmıştır. Oyunlarda genellikle Fransız esintileri görülür. Fransız etkilerinin Müslüman tebaa içerisinde hoş görülmeyeceğinden, oyunlar Hıristiyan halk üzerinden anlatılmıştır[654].

5.3.1.1. İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz

İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz oyunu, Osman Hamdi'nin 1872'de yazdığı 103 sayfalık ilk tiyatro oyunudur. Oyun karı, koca ve sevgiliden oluşan, çarpık ilişkileri trajikomik haliyle seyirciye sunar. Oyun Ermenice ve Türkçenin karışımı bir şive ile Osmanlı tiyatrolarında oynandı[655]. Aynı yıl Fransız tiyatrosunda da sahnelendi[656].

5.3.1.2. Cerf- Volant (Uçurtma)

Cerf-volant yani Uçurtma isimli oyun Hamdi Bey'in Fransızca kaleme aldığı ve Fransız tiyatrosunda oynanmış olan bir komedidir. Oyun hakkında bilgiler çok azdır fakat Peplotin isimli bir karakter üzerinden Fransızlar ile alay edilen bir komedidir. Oyunun basılı metni şu ana kadar kimsenin elinde geçmedi[657]. Levant Herald Gazetesi'nin 1-4 Mart 1872 tarihli sayılarında Hamdi Bey'in tiyatroda oynayacak oyuncuları bizzat seçtiği yazıldı[658].

5.3.1.3. Le Binocle Accusateur- Suçlayıcı Gözlük

Le Binocle Accusateur yani Suçlayıcı Gözlük Osman Hamdi'nin yazdığı üçüncü tiyatro oyunudur. Yazar tiyatronun konusunu Marie De Launay'ın daha önce yazdığı bir hikâyeden uyarlayarak kaleme almıştır. Oyun Domaaki isimli bir Rum'un zavallı karısına yaptığı haksızlıkları ve sonunda karısının Domaaki'yi terk etmesini anlatmıştır[659]. Oyun 1872 yılında Proges Ottoman isimli basım evinde basılmıştır[660].

Hamdi Bey arka arkaya üç adet komedi oyunu yazdı. Fırçası kadar kaleminin de sanatkârane olduğu tartışılmaz belki de ressam, arkeolog yahut müze müdürü olmasaydı çok iyi bir tiyatrocu ve yazar olacaktı. Hamdi Bey'in işlerinin yoğunluğu sebebiyle bu üç oyundan başka yazdığı tiyatro bulunmamaktadır.

---

654 Metin And, *"Osman Hamdi Bey'in Komedyaları"*, Popüler Tarih Dergisi, Şubat 2001, s. 94.

655 Eldem 2010, a.g.e., s. 474.

656 And, a.g.m., s. 94.

657 Eldem 2010, a.g.e., s. 474.

658 And, a.g.m., s. 95.

659 Eldem 2010, a.g.e., s. 474.

660 And, a.g.m., s. 95.

5.4. Ortak Yazarlı Kitaplar

5.4.1. Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873 (1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye)

Elbise-i Osmaniye isimli eser, İbrahim Edhem Paşa tarafından 1873 yılı Viyana Uluslararası Sanat Sergisi için hazırlanmıştır[661]. Eserin asıl adı *"Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873*"dür kapağındaki Fransızca isminin altında Türkçe olarak 1290 senesinde Elbise-i Osmaniye yazılmıştır[662].

İbrahim Edhem Paşa esasında bu dönemde iki adet kitap hazırlamıştır. Biri Elbise-i Osmaniyye diğeri Usul-i Mimari Osmanî kitapları Türkçe ve Fransızca olarak hazırlanmıştır[663]. Elbise-i Osmaniyye kitabı Osmanlı halkının yerel giysilerini tanıtan kültür kitabı olarak hazırlanmıştır. Eserin Fransızca metnini Hamdi Bey ve Osmanlı Sergi Komisyonu ve Milletlerarası 1867 ve 1873 Sergileri Jüri Üyesi Marie De Launay tarafından yazılmıştır. Hamdi Bey ve Launay eserdeki tüm yerel kıyafetleri şehirlere ve millete göre okuyucuya tanıtmıştır. Eser Osmanlı kültürünü tanıtması bakımından önemli bir çalışma olmuştur[664].

Eser üç bolümden oluşur 74 adet fotoğraf vardır. Birinci bölüm Avrupa Türkiye'sinde İstanbul, Edirne, Tuna, Prizren ve İşkodra, Yanya, Selanik, Bosna vilayetleri vardır, bu vilayetlere ait 22 fotoğraf ve 60 figür bulunmaktadır.

İkinci bölüm Osmanlı Adaları'nda Girit, Akdeniz Adaları Cezayir vilayetlerine ait 9 fotoğraf ve 25 figür bulunmaktadır. Üçüncü bölüm Asya Türkiye'sinde Bursa, Aydın, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Adana, Suriye, Bağdat, Hicaz, Yemen ve Trablusgarp vilayetlerine ait 41 fotoğraf 120 figür vardır

Eserde vilayetlerin tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerinden bahsedilmiş yine figürler ve giydikleri elbiseler tanıtılırken figürlerin kültürel kimlikleri de anlatılmıştır örneğin molla, Bektaşi dervişi ve İstanbullu Türk hanımı gibi figürlerin tüm özellikleri anlatılmıştır

---

661 Mansel, a.g.m., s. 293.

662 Cezar, a.g.e., s. 300.

663 Mansel, a.g.m., s. 293.

664 Cezar, a.g.e., s. 300.

5.4.2. Le Tumulus De Nemroud Dagh

Hamdi Bey yardımcısı Osgan Efendi ile birlikte Nemrut Dağı kazı raporunu *"Le Tumulus De Nemroud Dagh"* 1883 yılında 81 sayfa olarak kitap haline getirdi.

Eser 44 sayfalık metin bölümü ve 34 sayfalık fotoğraf bölümü ve 3 sayfalık kroki bölümlerinden oluşmakta olup Eser, Kral Antiohos'un mezarı ve önceki arkeolojik kazılar hakkında bilgi vermektedir.

Eser yazarların 14 Mayıs 1883 tarihinde Nemrut Dağı kazısı için Adıyaman'dan Kahta'ya yaptıkları yolculuk ve yol manzaraları anlatılarak başlamaktadır. Eserde Nemrut Dağı Tümülüs'ü dışında Karakuş Tümülüs'ü, Melik Mansur Kalesi gibi tarihi alanlar ile Toros Dağı manzaraları ve su kaynakları da tanıtılmaktadır.

Kazı ekibi 16 ve 17 Mayıs günlerinde mevsim koşulları sebebiyle yalnızca temizlik ve inceleme çalışmaları yapmıştır. Yazar, Tümülüs'te 5 adet heykelin bulunduğunu bu heykellerden yalnızca kadın heykelinin sağlam kalabildiğini yazmıştır.

Yazar eserde tarihi eserlerin fotoğraflarını çekmiş eserleri A, B, C, D, E harfleri ile kodlayarak eserler hakkında bilgiler vermiştir. Eserde Kral Antiokhos'un şeceresi hakkında ipucu veren bir yazıta ulaştıkları yazıta göre Kral Antiokhos hem pers soyuna hem de Makedon soyuna mensup olduğu yazılmıştır. Eserde Komegene Krallığının yasaları, inançları ve dini ritüellerinin yazıldığı diğer yazıtlardan da bahsedilmiştir.

5.4.3. Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdy Bey (Sidonda Bir Kraliyet Mezarı: Osman Hamdi Bey'in Kazıları)

Sayda kazısında Fenike Krallarına ait 21 adet lahdin bulunması, bu kazıyı açık ara dünya arkeoloji tarihine altın harfler ile yazdırmıştır.

Sayda kazısı sona ermiş lahitler İstanbul'a getirilmişti. Hamdi Bey bir an önce kazının yayımını yaparak Sayda lahitlerini dünyaya tanıtmak için Theodore Reinach ile anlaşmış, kazı yayımını yazmaya başlamıştır. Kazı yayımı yazılırken iki yazara ek bilgiler konusunda Ernest Chantre'de katkıda bulunmuş, *"Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdy Bey"* (Sidonda Bir Kraliyet Nekropolü) isimli eser

yazılmıştır. Bugün hala kıymetini koruyan eser, kazı dünyası için çok önemli bir yayım olmuştur[665].

Fransızca kaleme alınan eser 72 sayfa metin bölümünden ve 85 sayfalık krokiler, çizimler, fotoğraflar ve levhalar kısmı olmak üzere 157 sayfadır. Eserde Giriş, Kazıların Tasviri, Kazıların Mevki, Hazırlık Çalışmaları, Lahitlerin Çıkarılması, Tahnit Lahdi, Gemiye Yükleme ve Yola Çıkış son olarak da Levhalar bölümleri bulunmaktadır.

Eserin giriş kısmını Osman Hamdi Bey 1890 tarihinde İstanbul Kuruçeşme'de yazmıştır kaleminden çıkmıştır. Eserin giriş kısmında sayda sakini Mehmet şeriften başlanarak kazının hikayesinden, Osmanlı Devleti'nin ve sultan II. Abdülhamid'in eski eser politikasından bahsedilmiş son olarak katkılarından dolayı Fransa Maarif Nazırlığına teşekkür ederek eserin giriş kısmı sonlanmıştır.

Eserde mezar odalarının ölçüleri verilerek krokileri çizilmiştir. Tüm mezar odaları ve lahitler Romen rakamları ile kodlanarak işaretlenmiş aynı şekilde kodlama yapılarak çizimleri yapılmıştır.

Eserde hazırlık çalışmaları, lahitlerin çıkarılışı ve gemiye yükleniş anlarını konu alan kara kalem çizimlere de yer verilmiştir eserde Tabnit Lahdi ayrı bir bölümde anlatılmış, bu lahde farklı bir önem verilmiştir. Eserin son kısmında eserlerin İstanbul'a gönderiliş hikayesi anlatılmıştır.

5.4.4. Les ruines d' Arslan Tasch (Arslantaş Harabeleri)

Hamdi Bey'in *"Les Ruines d' Arslan Tasch"* Arslantaş Harabeleri isimli 3 sayfalık makalesi İstanbul'da basılmış ve Fransa'daki "Académie Des İnscription Et Belles-letteres için 3 Ağustos 1889 tarihinde kaleme alınmıştır. Makalede Şanlıurfa civarındaki Arslantaş isimli arkeolojik bölgenin tanıtımı yapılmıştır[666].

[665] Mansel, a.g.m., s. 297.

[666] Cezar, a.g.e., s. 302.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osman Hamdi Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş aklı ve bilimi ön planda tutan tarihi bir şahsiyettir. Ailesinin Osmanlı hanedanına yakın ilişkiler kurması, dedesinin ve babasının eski sadrazamlardan oluşu Hamdi Bey'in önünü açmıştır.

Tezimizde Hamdi Bey'in Ailesi, Hayatı, Müze-i Hümayun ve Sanayi-i Nefise Mektebi dönemleri hakkında bilgiler anlatılmıştır. Osman Hamdi Bey'in Hayatı Ve Faaliyetleri isimli tez çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin eski eser politikası anlatılırken, 19. yüzyılda tarihi eserlerimizin ve kültürümüzün yurt dışındaki müzelere nasıl kaçırıldığına dair bilgiler verilmiştir.

Osmanlı müzesi ve arkeolojisi kuruluşundan itibaren kurucuları ile birlikte yaşamış, kurucuları vefat edince müze de geçici süreliğine kapanmıştır. Osman Hamdi Bey'in müzeye atanması bu gidişatı değiştirmiş, Osmanlı müzesi tam teşekküllü bir müze haline gelmiştir.

Hamdi Bey'in oluşturduğu ve uyguladığı 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yabancı arkeologlara büyük bir darbe vurularak tarihi eser kaçakçılığının önüne geçilmiştir. Aynı nizamname 1973 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'ne de hizmet etmiştir.

Hamdi Bey 1881 yılında atandığı müze müdürlüğü görevini ölünceye kadar, 29 yıl boyunca sürdürmüştür. Hamdi Bey'in müze müdürlüğü son Osmanlı dönemi ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür sanat ortamını şekillendirmiştir.

Hamdi Bey'in Müze-i Hümayunda yaptığı çalışmalardan hariç arkeolog, ressam ve mimar, yetiştirecek olan Sanayi-i Nefise Mektebinin açılmasını da sağlamıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi ve Müze-i Hümayun Türkiye Cumhuriyeti'ne Osman Hamdi Bey'in bıraktığı iki büyük mirastır.

Müze-i Hümayun binaları günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri olarak hizmet etmektedir. Bu müzeler dünyanın en nadide koleksiyonlarını sergileyen ve en modern müzelerdir.

Günümüzde sanat tarihi, arkeoloji ve tarih dersleri büyük ölçüde Müze-i Hümayun ve Sanayi-i Nefise Mektebi çalışanları tarafından yetiştirilen tarihçi, arkeolog ve sanat tarihçiler tarafından yazılan kitaplardan işlenmektedir.

Sanayi-i Nefise Mektebi günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak hizmet vermektedir. Osmanlı döneminde birçok ünlü mimar, heykeltıraş ve ressam bu okuldan mezun olup genç Türkiye Cumhuriyeti'ni hem imar etmiş hem de ülkemizin kültür sanat politikasını yönlendirdi.

Osman Hamdi Bey'in Hayatı Ve Faaliyetleri isimli tezden yola çıkılarak ülkemizin tarihi ve kültürel değerlerinin oldukça zengin olduğu görülmektedir. Ülkemizin zengin bir kültüre sahip olması yurt dışından birçok araştırmacıyı Türkiye'ye getirmektedir ancak 18 ve 19. yüzyıllarda yapılan arkeolojik hataların yapılmaması koruyucu eski eser yasalarının ve caydırıcı cezaların uygulanması şarttır.

Bilinçli arkeoloji politikaları ve destekler ile ülkemizde saklı kalan birçok ören yeri ve tarihi eser ortaya çıkacaktır. Türkiye arkeolojisi Osman Hamdi Bey'in bıraktığı noktadan günümüze gelişerek gelmiş daha da gelişerek genç nesiller sayesinde ileriye gidecektir

Bitirirken Osman Hamdi Bey her arkeolog, sanat tarihçisi ve tarihçinin yakından tanıması gereken büyük bir ressam, müzeci ve arkeologdur. Bugün bu alanlar Osman Hamdi Bey'in temellerini attığı Türkiye müzesi üzerinde yükselmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız Sadaret Hususi Evrakı [YA HUS], Dosya 505, Gömlek 94

BOA. YA. HUS. D 208, G 35.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Meclisi Valâ [MVL], Dosya 141 Gömlek 38

BOA. MV, D 22, G 59.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Hariciye Nezareti İradeleri [İ.HR], Dosya 252, Gömlek 14968.

BOA. İ. HR, D 252, G 15772.

BOA, İ. HR, D 266. G 15963.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Dahiliye İradeleri [İ. DH], Dosya 741, Gömlek 60625.

BOA. İ. DH, D 742, G 60664.

BOA. İ. DH, D 835, G 67168

BOA. İ. DH, D 1075, G 84312.

BOA. İ. DH, G 84805.

BOA. İ. DH, D 842, G 67709.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT], Dosya 309, Gömlek 56.

BOA. MF. MKT, D 18, G 78.

BOA. MF, MKT, D 53, G 114.

BOA. MF. MKT, D 32, G55.

BOA. MF. MKT, D 79, G 99.

BOA. MF, MKT, D 97, G 152.

BOA. MF.MKT, D 93, G 136.

BOA. MF.MKT, D 94, G 7.

BOA. MF. MKT, D 10, G 45.

BOA. MF. MKT, D 475, G,45.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA] Babı Ali Evrak Odası [BEO] Dosya 583, Gömlek
43662.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. A. Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı, [A. MKT MHM], Dosya 471, Gömlek 11

BOA. A. MKT. MHM, D 763, G 22.

BOA A.MKT. MHM, D 534, G 13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. A) Sadaret Amedi Kalemi Evrakı [A.) AMD], Dosya 73, Gömlek 72.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BAO]. Meclis-i Mahsus İradeleri [İ.MMS], Dosya 93, Gömlek 39.

BOA. İ. MMS, D 87, G 3736.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız. Resmi Maruzat [Y. RES], Dosya 114, Gömlek 52.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. Yıldız. Mütenevvi Maruzat [Y. MTV], Dosya 231, Gömlek 59.

Kitaplar ve Tezler

AKBIYIK, Y., *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*, Ankara 2012.

AKBULUT, D., *Türk Resminin Öncüleri*, Etik Yayınları, İstanbul 2011.

AKDOĞAN, G., *Osman Hamdi Bey Ve Anadolu'da Yaptığı Kazı Çalışmaları,* İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, 58 s.

ARTUN, D., *Paris'ten Modernlik Tecrübeleri Academie Julian'da İmparatorluk Ve Cumhuriyet Öğrencileri*, İletişim Yayınları İstanbul 2012.

BAŞKAN, S., *On dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları Contemporary*

Turkısh Painters, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1991.

BERK, N. GEZER, H., 50. Yılın Türk Resim Ve Heykeli, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

Bey, O. H. Efendi, O., *Nemrut Dağı Tümülüsü,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültüel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022,

Bey, O. H. Reinach, T., *Osman Hamdi Bey Sidon Kral Mezarı Kazısı,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022.

Bey, O. H. Launay, D. M., *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye,* (Çeviren Erol Üyepazarcı), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999.

CEPHANECİGİL, G., *Osmanlı Dönemi İstanbul Müzeleri*, (484-495) Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Aş Yayınları, Cilt 7, İstanbul 2016.

CEZAR, M., *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İş Bankası Yayınları İstanbul 1971.

CİHAN, A., *Osmanlı'da Eğitim,* 3F Yayınları, İstanbul 2007.

COKER, A., *Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi,* Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983.

ÇELİK, S., *Türkiye'nin Toplumsal Ve Ekonomik Dönüşümünde Sanat Piyasasının Oluşumu Plastik Sanatların Rolü Ve Osman Hamdi Bey Örneği,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, 400 s.

ÇELİK, Z., *Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti,* (Çeviren: Ayşen Gür), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

DANİŞMEND, İ, H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 5*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DEMİRSARARLI, V, B., *Osman Hamdi: Tablolarında Gerçekle İlişkiler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

DEMİR, E., *Osman Hamdi Bey Resimlerinde Mekân Analizi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, 66 s.

EDHEM, H., *Elvahı Nakşiye Koleksiyonu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.

EDHEM, H., *Hatıra Kitabı I. II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

ELDEM, E., Osman Hamdi Bey Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010.

ELDEM, E., *Osman Hamdi Bey İzlenimler (1869-1895)*, P Kitaplığı, İstanbul 2015.

ENDER, C.*, Osman Hamdi Bey'in İmtiyaz İsteği Kabataş Taksim Metro Projesi*, Zeynep Rona, *Osman Hamdi Bey Ve Dönemi 17-18 Aralık 1992*, (172-177) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

EPİKMAN, R., *Osman Hamdi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

ERGİN, O, N., *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 5 İstanbul 1977.

ERGİN, O, N., *Türkiye'de Şehirciliğinin Tarihî İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1936.

ERGİN, O, N., *Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üstüne Seçmeler*, Marmara Boğazları Ve Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul 1987.

EROL, S., *XIX Yüzyıl Osmanlı Devlet Adamlarından İbrahim Edhem Paşa,* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2019, 428 s.

ERSOY, A., *Osman Hamdi Bey and the Historiophile Mood Orientalist Vision and the Romantic Sense of the Past in Late Ottoman Culture*, (131-141) Zeynep İnankur- Reina lewib- Mary Roberts, *The Poetics And Politics Of Place: Ottoman Istanbul And British Orientalism*, By University Of Washington press, Washington 2011.

ESİN, U., *19.Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri,* (179-191)*,* RONA Zeynep, *Osman Hamdi Bey Ve Dönemi 17-18 Aralık 1992*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

EYİCE, S., *Arkeoloji Müzesi Ve Kuruluşu*. (1595-1599) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e

Türkiye Ansiklopedisi iletişim Yayınları Cilt 6, 1985 İstanbul.

GENCEL, Ö., *Sanayi-i Nefise Mektebi (1882-1928),* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2021, 482 s.

İNAN, İ. M. K., *Son Sadrazamlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1940.

KUL, R., *Osman Hamdi Bey'in Resim Sanatında Portre Tarzı,* Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2014, 130 s.

MUŞMAL, H. GÜMÜŞ H., *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2021.

ORTAYLI, İ., *Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması*, (1599-1603) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

OKTAY, T., Osmanlı'da Büyük Şehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

ÖZDOĞAN, M., *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

ÖZSEZGİN, K., *Çağdaş Sanatımızda Son Osmanlı Osman Hamdi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Paşa, M. C., *Miratı hakikat Tarihi Hakikatlerin Aynası*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), Berekat Yayınevi, Cilt 1, İstanbul 1983.

TÜRKSEVEN, H.**,** *Osmanlı Devlet'inde Eski Eser Politikası Ve Müze-i Hümayunun Kuruluşu,* Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Çanakkale 2010, 92 s.

UĞRAŞ, H. M., *Topkapı Sarayı Çinili Köşk/ Sırça Saray: İşlevi Anlamı Ve Tarihsel Gelişimi* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, 214 s.

Süreli Yayımlar

AND, M., *"Osman Hamdi Bey'in Komedyaları"*, Popüler Tarih Dergisi, Şubat 2001, ss. 94-95.

ARSLAN, R., *"Osman Hamdi Bey Ve Troia Kazıları"*, KUBABA Arkeoloji – Sanat Tarihi- Tarih Dergisi, Yıl 6, Sayı 14, Aralık 2009, ss.19-30.

BERKANT, C., *"Geç Osmanlı Döneminde Venedik Güzel Sanatlar Akademisinde Eğitim Almaya Giden Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma"*, Sanat Tarihi Dergisi 30/2, 2021, ss. 1421-1443.

BEYOĞLU, BELEDİYESİ., *"155. Yıl Altıncı Daire-i Belediye Başkanları ve Hizmetleri Kronolojisi Sergisi"* Beyoğlu Belediyesi, İstanbul 2013, ss. 65.

CENGİZ, H., *"İstanbul Müzeleri Literatürü"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2010, ss. 277-332.

ÇAL, Halit., *"Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Müzeler",* Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7. Sayı 14, 2009, ss. 315-333.

DİLMAÇ, O., *"Paris Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (Ecole Dev Beaux Art's) Ve Sanat Eğitimi Tarihimizdeki Yeri",* Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 2010, Sayı 24, ss. 67-89.

EDGÜ, F., "*Osman Hamdi Bey Olgusu"*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Taha Toros Arşivi, ss, 8.

ELDEM, E., *"Görünenin Ötesinde Osman Hamdi Bey"*, Sakıp Sabancı Müzesi Osman Hamdi Bey Tabloları Bilimsel Analiz Ve Konservasyon Sonuçları, İstanbul 2018 S, 96.

ELDEM, E., "*Osman Hamdi Bey'in "Karanlık" Yılları (1871-1881)",* Milli Saraylar Sanat Tarih Dergisi, 2019, Sayı 17, ss. 53-75.

HARMANKAYA, H.,*"Osmanlı Dönemi Oryantalist Resimlerde Görülen Kadın Figürleri ve Giyim Özellikleri",* International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS) Özel Sayı 3, 2015 ss. 764-781.

HİTZEL, F., *Osman Hamdi Bey Et Les Debuts De L'archeologie Ottomane*, Turcica Dergisi, Sayı 42, 2010, S, 167-190.

KARADUMAN, H., *"Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi"* Türk Tarih Kurumu Belgeler Cilt XXV Sayı 29, 2005, ss. 73-105

KELEŞ, V., *"Modern Müzecilik Ve Türk Müzeciliği"*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 2 Sayı 1-2, Erzurum 2003, ss.1-17.

KIVANÇ, O., *"Doğulu Bir Ressamın Osman Hamdi Bey'in Gözüyle Doğu",* 38. Icanas Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara 10-15 Eylül 2007, ss. 2269-2276.

KIZILTAN, Y., *"I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı",* Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2006, Cilt 26, Sayı 1, ss. 258.

KÖKSAL, M., *"Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Kurumlarında Resim Dersleri ve Sanayi-i Nefise Mektebi Örneği",* VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, İstanbul 2019, ss. 1053-1061.

KURULOĞLU, F., *"Osmanlı Devleti'nde Müzecilik"*, Tarih Okulu Dergisi Sayı IV, Ocak Nisan 2010 ss. 46-61.

KUTLU DİLBAZ, B., *"Müze-i Hümayun'da İskender Lahdi"*, Tarih Dergisi Sayı 64, 2016, ss. 1-26.

MADRAN, E., *"Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Ve Onarım Üzerine Gözlemler"*. Belleten Dergisi, Cilt XLIX Sayı 195, ss. 506.

MANSEL, A. M., *"Osman Hamdi Bey"*, Belleten Dergisi, Cilt XXIV, Sayı 94, Ankara Nisan 1960, ss. 291-301.

MEMİŞ, Ş., *"İstanbul'un İlk Beş Belediyesinden Biri: 13. Daire-i Belediye"*, Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Beykoz Belediyesi İstanbul 2020, ss. 55-67.

MUMCU, A., *"Eski Eserler Hukuku Ve Türkiye"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 26, Sayı 3, ss. 45-78.

MUTLU, S. BAŞARAN MUTLU, M., *"Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci Ve Gelişimi",* Academic Knowledge, Cilt 1, Sayı 1, 2018, ss. 64-76.

NAZIR, B., *"Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani"*, History Studies, Cilt 2. Sayı 1, 2010, ss. 98-113.

OGAN, A., *"Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl dönümü I."* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1947, Sayı 61, ss. 6-18.

OGAN, A., *"Türkiye'de Müzeciliğin Yüzüncü Yıl Dönümü II.",* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1947, Sayı 62, ss. 8-21.

OGAN, A., *"Aya İrini Kilisesi",* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1946, Sayı 55-56, ss. 6-14.

ÖNVER, Ş. B., *"Altıncı Daire-i Belediye ve Günümüz Belediye Hizmetleriyle Karşılaştırılması"*, Takvim-i Vekayi, Cilt 7, sayı 1, 2019, ss. 37-72.

ÖZKAN, S., *"Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Koleksiyonculuğu"*, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XIX, Sayı, 2, Aralık 2004, ss, 65-86.

ÖZKURT, M. Ç., "*Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin Yapılandırılmasında İki Öncü: Osman Hamdi Bey Ve Alexandre Vallaury"*, KARAMAN Mehmet Ali Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul 2018, ss. 225-238.

PASİNLİ, A., *"İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Müzeoloji Çalışmaları Ve Çağlar Boyu Troia", 1996* Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları, Ankara 1997, ss. 36-38.

SAATÇI ATA, M. B., *"Müzeciliğin Gelişmesinde Müze-i Hümayun Müdürleri Philipp Anton Dethier ve Osman Hamdi Bey Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi",* Gaziantep University Journal of Social Sciences, 20(3) 2021, ss. 1473-1499.

SÖNMEZ, A., *"Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı ve Bu Kazının Müze-i Hümayunun Gelişimine Katkısı",* History Studies, 12/3, Haziran 2020, ss. 765-788.

SUNAY, S., *"Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı Ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa Terekesi",* Belleten, Cilt 84, Sayı 300, ss. 745-788.

TAŞBAŞ, E., *"Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları",* Hitit Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Çorum Aralık 2017, ss. 1315-1336.

TATAROĞLU, E., "*Osman Hamdi Bey: 19. Yüzyılın Müzecisi Devlet Adamı Ressamı Sanat Eğitimcisi Arkeoloğu"*, Milli Eğitim Dergisi, Cilt 48, Sayı 221, ss. 175-185.

TÜRKMEN, F. N., *"Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2009, ss. 609-627.

TÜTÜNCÜ ÇAĞLAR, F., *"The Historiography Of Ottoman Archaeology: A Terra İncognita For Archaeologists",* Cihannüma Tarih Ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt 3 Sayı 1 Temmuz 2017, ss. 109-122.

ULUSOY, M. F.," Bir *Biyografi Denemesi: İbrahim Edhem Paşa (1818-1893)",* Usbad Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, Aralık 2020, ss. 1236-1252.

UZUN, D., *"Heykel Sanatının Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi",* Batman University Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1, 2012, ss. 279-291.

ÜREKLİ, F., *"Ölümünün 100. Yılında Osman Hamdi Bey 1842-1910",* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, İstanbul 2010, ss. 14-16.

YERLİ, S., *"Osman Hamdi Bey'in Resimlerinde Tinsellik"*, İnternational Journal Of İnterdisciplinary And Intercultural Art, Cilt 5, Sayı 11, 2020, ss. 245-254.

İnternet Kaynakları

Ağlayan Kadınlar Lahdi, Erişim: 2023,

https://www.facebook.com/SanatTarihiPlatformu/posts/1652101448511233/

Çinili Köşk, Erişim: 22 Şubat 2023,

https://yeditepebienali.com/~/tr/2018/mekan/cinili-kosk

Eski Şark Eserleri Müzesi, Erişim: 23 Şubat 2023,

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr341/yasinylnz_eski_sark_eserleri_muzesi_1.jpg

İstanbul Arkeoloji Müzeleri İstanbul, Erişim: 23 Şubat 2023,

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/stanbul-arkeoloji-muzeleri

İstanbul'da Mutlaka Görülmesi Gereken 10 Arkeolojik Eser İskender Lahdi, Erişim: 23 Şubat 2023,

https://onedio.com/haber/istanbul-da-gorulmesi-gereken-10-arkeolojik-eser-407530

Kasrü'l- Müşetta, Erişim: 20 Ekim 2022,

https://islamansiklopedisi.org.tr/kasrul-musetta

Koca Hüsrev Paşa, Erişim: 21 Ekim 2022,

https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-pasa-koca

Lagina, Erişim: 22 Ocak 2023,

https://www.pau.edu.tr/lagina

Le Tumulus De Nemroud Dagh (1883), Erişim: 23 Şubat 2023,

https://www.flipkart.com/le-tumulus-de-nemroud-dagh-1883/p/itmdy24hqzfqngnu

Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873 (1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye), Erişim: 23 Şubat 2023,

https://openlibrary.org/books/OL7002055M/Les_costumes_populaires_de_la_Turquie_en_1873.

Osman Hamdi Bey ve Osmanlı Arkeolojisinin Başlangıcı, Erişim: 23 Şubat 2023,

https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/tahribat/osman-hamdi-bey-ve-osmanli-arkeolojisinin-baslangici

Satrap Lahdi, Erişim: 23 Şubat 2023,

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr332/msacikarali_P7230523_Large.jpg

Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdi Bey, Erişim: 23 Şubat 2023,

https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/une-necropole-royale-a-sidon-fouilles-de-hamdi-bey_11_2127.html

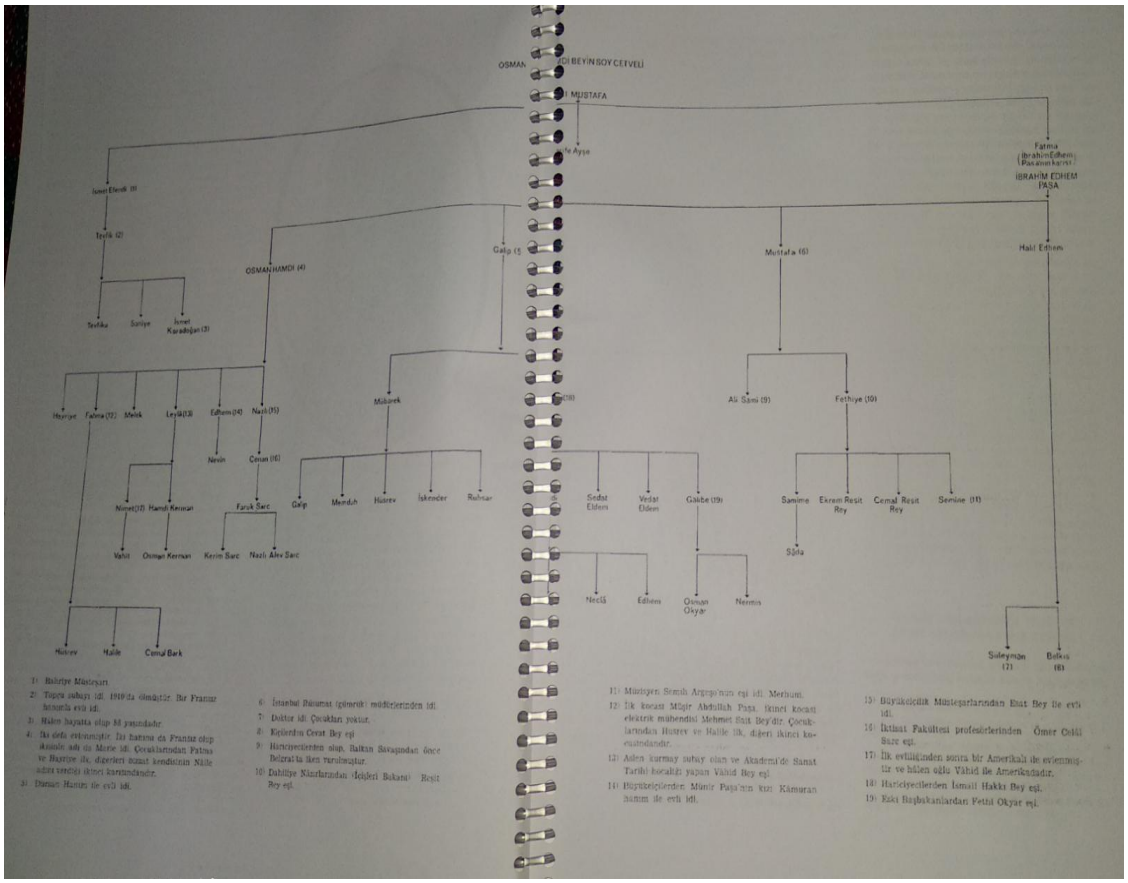
EKLER

Ek 1: Osman Hamdi Bey

Kaynak: Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1971, s. 1.

Ek 2: Osman Hamdi Bey'in Soyağacı

Kaynak: Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1971, s.136.

Ek 3: Çinili Köşk

Kaynak: https://yeditepebienali.com/~/tr/2018/mekan/cinili-kosk

Ek 4: Müze-i Hümayun Binası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri)

Kaynak: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/stanbul-arkeoloji-muzeleri

Ek 5: Sanayi-i Nefise Mektebi

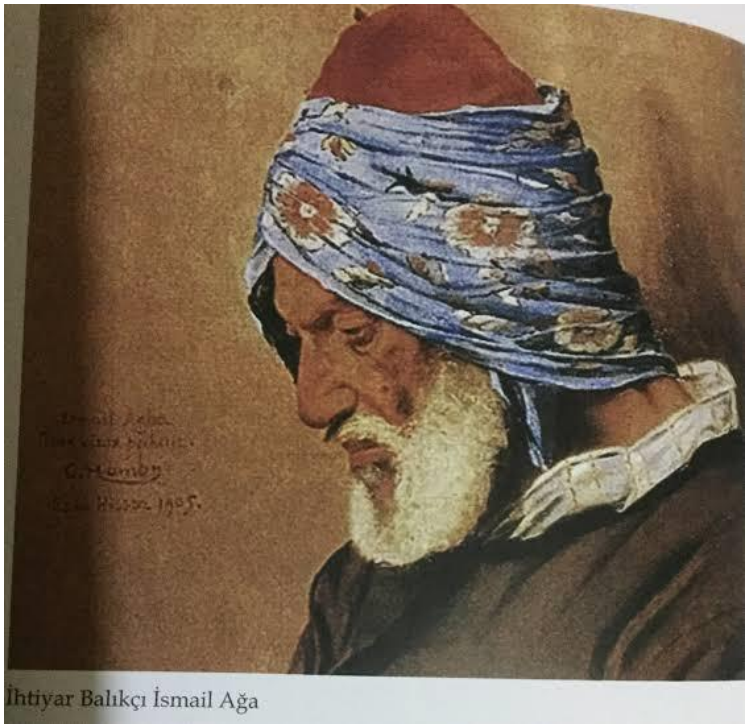
Kaynak:
http://wowturkey.com/t.php?p=/tr341/yasinylnz_eski_sark_eserleri_muzesi_1.jpg

Ek 6: Kaplumbağa Terbiyecisi Tablosu

Kaynak: Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 323.

Ek 7: Balıkçı İsmail Ağa Portresi

İhtiyar Balıkçı İsmail Ağa

Kaynak: Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 83.

Ek 8: Kokona Despina Portresi

Kaynak: Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1971, s. 413.

Ek 9: Enver Paşa Portresi

Kaynak: Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s 205.

Ek 10: Les Costumes Populaires De La Turquie En 1873 (1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye)

LES COSTUMES POPULAIRES

DE

LA TURQUIE

EN 1873.

OUVRAGE PUBLIÉ SOUS LE PATRONAGE

DE LA

COMMISSION IMPÉRIALE OTTOMANE

POUR

L'EXPOSITION UNIVERSELLE DE VIENNE.

CONSTANTINOPLE,

1873.

Kaynak:

https://openlibrary.org/books/OL7002055M/Les_costumes_populaires_de_la_Turquie_en_1873.

Ek 11: İstanbul Kent Soyluları ve Ayvaz

Kaynak: Osman Hamdi Bey- Marie De Launay, *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye,* (Çeviren: Erol Üyepazarcı), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 11.

Ek 12: Ermeni Gelini

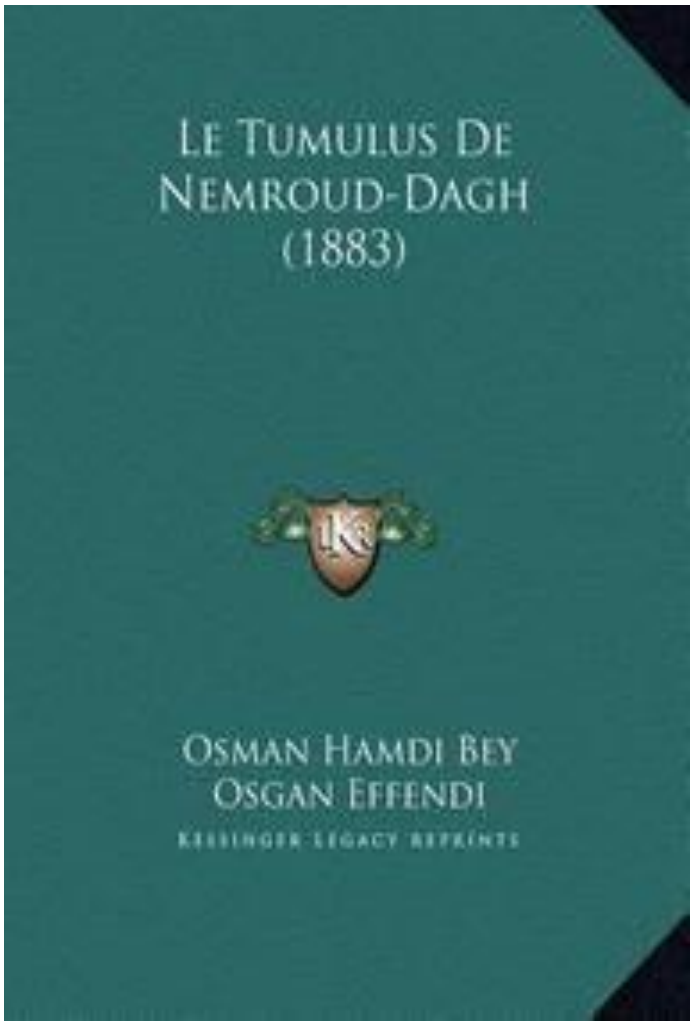
Kaynak: Osman Hamdi Bey- Marie De Launay, *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elnise-i Osmaniyye,* (Çeviren: Erol Üyepazarcı), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 36.

Ek 13: Bursa Civarının Köylüsü ve Köylü Kadını Düğün Giysileri

Kaynak: Osman Hamdi Bey- Marie De Launay, *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye,* (Çeviren: Erol Üyepazarcı*),* Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 202.

Ek 14: Le Tumulus De Nemroud Dagh (1883) Nemrut Dağı Kazı Raporu

Kaynak: https://www.flipkart.com/le-tumulus-de-nemroud-dagh-1883/p/itmdy24hqzfqngnu

Ek 15: Osman Hamdi Bey Nemrut Dağı Kazısı

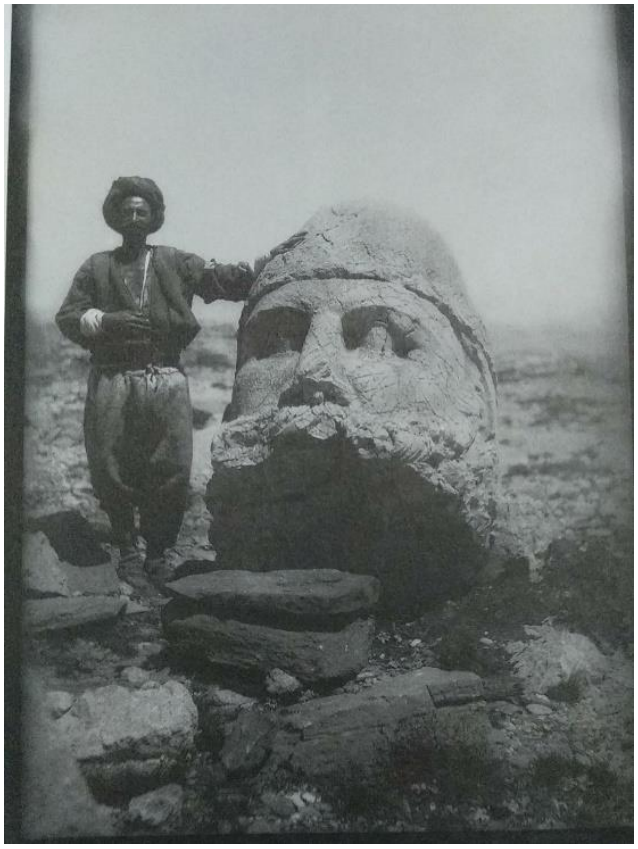
Kaynak: https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/tahribat/osman-hamdi-bey-ve-osmanli-arkeolojisinin-baslangici

Ek 16: Nemrut Dağı Kazısında Çalışan İşçiler

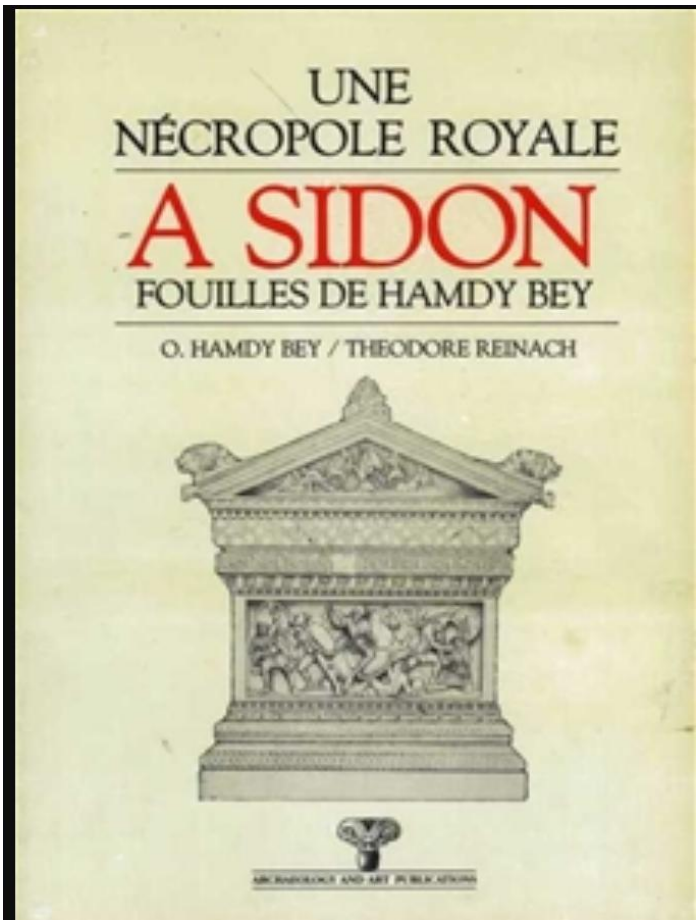
Kaynak: Osman Hamdi Bey-Osgan Efendi, *Nemrut Dağı Tümülüsü,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 77.

Ek 17: Nemrut Dağı Kazısı Çalışanı

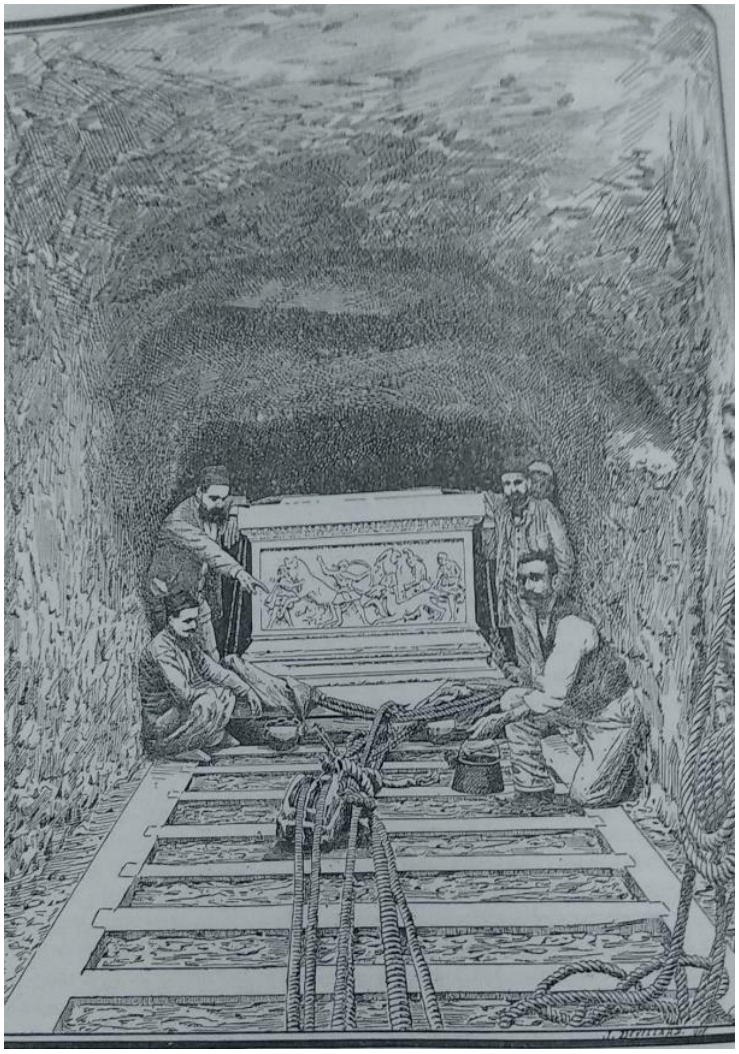
Kaynak: Osman Hamdi Bey-Osgan Efendi, *Nemrut Dağı Tümülüsü,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 82.

Ek 18: Une Necropole Royale A Sidon Fouilles De Hamdy Bey (Sidon'da Bir Kraliyet Mezarı: Osman Hamdi Bey'in Kazıları) (Sayda Kazısı Kazı Raporu)

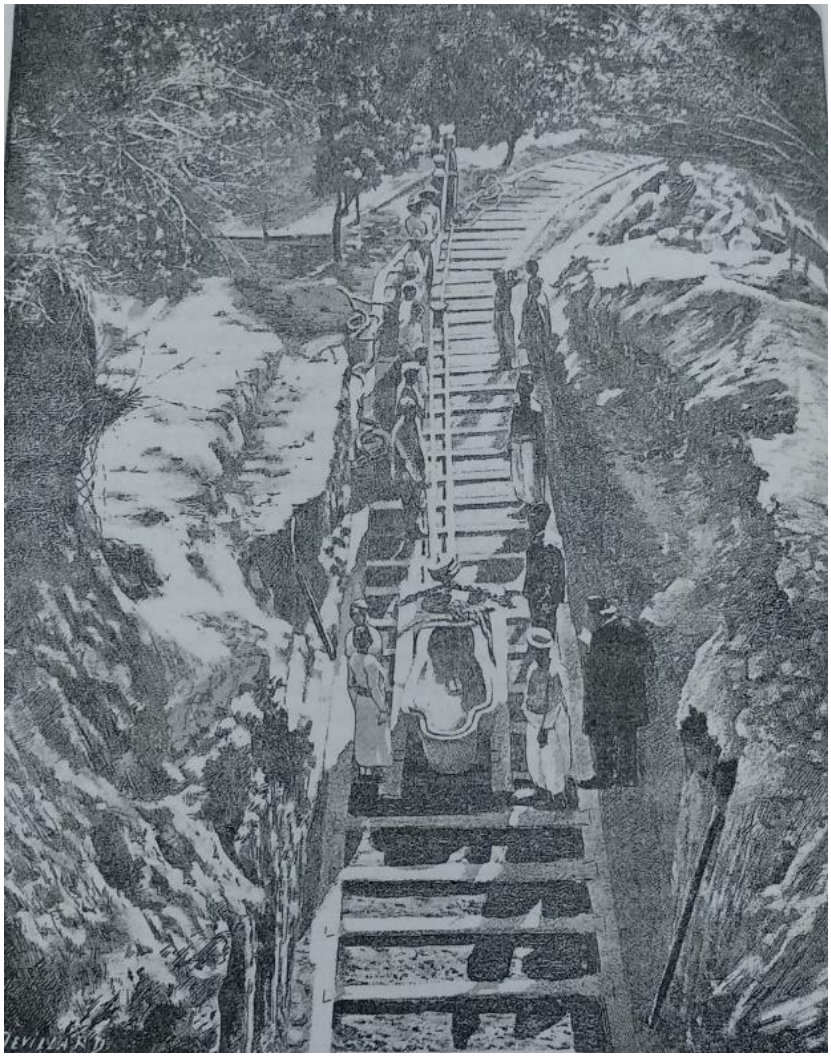
Kaynak: https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/une-necropole-royale-a-sidon-fouilles-de-hamdi-bey_11_2127.html

Ek 19: Sayda Kazısında Raylar Üzerinde Lahit

Kaynak: Osman Hamdi Bey-Theodore Reinach, *Osman Hamdi Bey Sidon Kral Mezarı Kazısı,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 52.

Ek 20: Sayda Kazısında Raylar Üzerinde Lahit Kapağı Taşınması

Kaynak: Osman Hamdi Bey-Theodore Reinach, *Osman Hamdi Bey Sidon Kral Mezarı Kazısı,* (Çeviren: Murat Erşen), Türk ve Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2022, s. 32.

Ek 21: İskender Lahdi

Kaynak: https://onedio.com/haber/istanbul-da-gorulmesi-gereken-10-arkeolojik-eser-407530

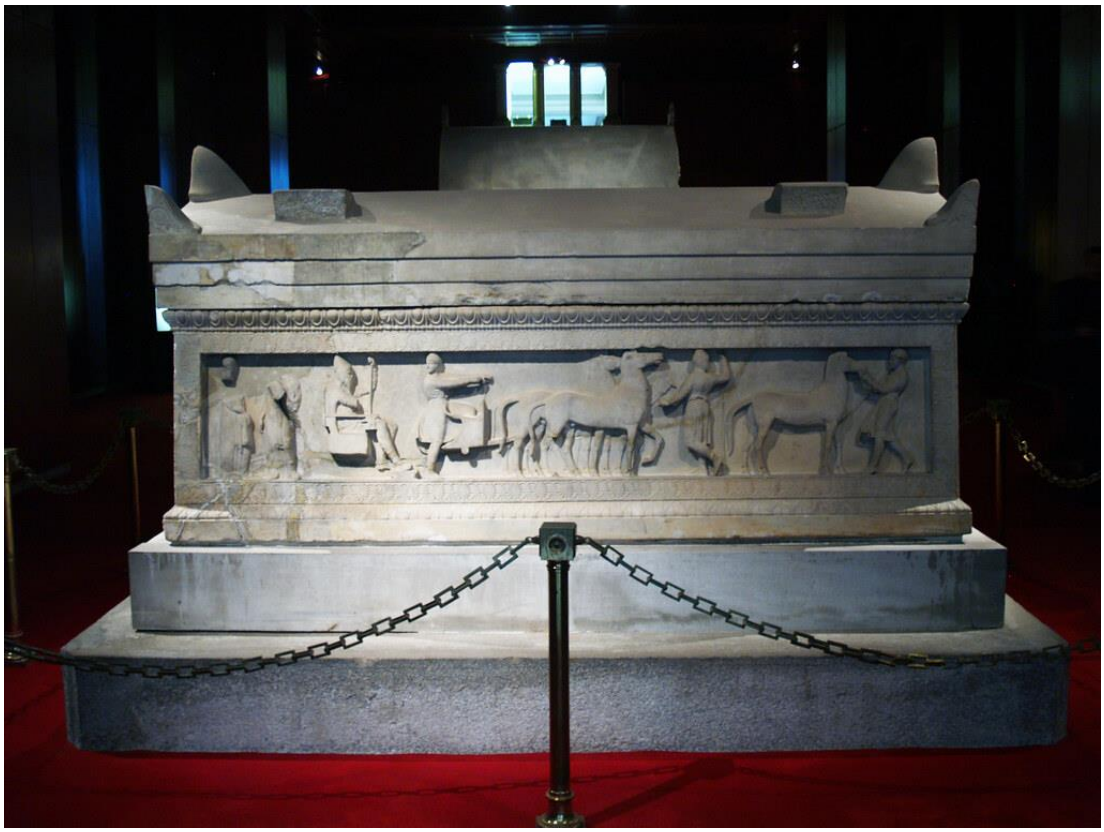
Ek 22: Ağlayan Kadınlar Lahdi

Kaynak:

https://www.facebook.com/SanatTarihiPlatformu/posts/1652101448511233/

Ek 23: Satrap Lahdi

Kaynak: http://wowturkey.com/t.php?p=/tr332/msacikarali_P7230523_Large.jpg

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCİD	0000-0002-4688-8995
Adı Soyadı	Sezgin ARMAĞAN
Doğum Yeri	
Doğum tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

ÜNİVERSİTE	Pamukkale Üniversitesi
FAKÜLTE	Fen-Edebiyat Fakültesi
BÖLÜM	Sanat Tarihi Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İNGİLİZCE	YDS (…..) YÖKDİL (….) TOEFL (….) EILTS (….)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Özel sektör
Görevi / Pozisyonu	İşçi
Tecrübesi	14 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	
E mail	sezginyildirimarmagan@gmail.com